

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Petra Porenta

Diplomsko delo
**POKRAJINE IN KRAJI V GRADNIKOVI
POEZIJI**

Mentor: red. prof. dr. Miran Hladnik

Ljubljana, 1. marec 2006

Zahvaljujem se mentorju dr. Miranu Hladniku za spremljanje in nasvete pri pisanju diplomske naloge.

Posebna zahvala gre vsem, ki se mi pomagali pri nastajanju *Vodnika po Gradnikovi učni poti*. Hvala staršem za vzpodbude in podporo, Špeli Perne za nasvete in ilustracije, Juriju Porenta za računalniški prerez in oblikovanje, Antonu Štampflu za fotografije ter za vse nepozabne trenutke v deželi vina in poezije.

KAZALO

KAZALO.....	4
1. UVOD	6
2. TEORETIČNI DEL.....	8
2.1 GRADNIKOVO ŽIVLJENJE	8
2.1.1 OTROŠTVO.....	8
2.1.2 ŠOLANJE	9
2.1.3 POKLICNO UDEJSTVOVANJE	10
2.1.4 UPOKOJITEV	13
2.2 PESNIŠKO DELO	14
2.2.1 PESNIŠKE ZBIRKE	14
2.2.2 IZBORI POEZIJE	17
2.2.3 PREVODI.....	17
2.3 GRADNIKOVO MESTO V SLOVENSKI LIRIKI	18
2.3.1 NOVOROMANTIČNE PRVINE.....	18
2.3.2 EKSPRESIONISTIČNE PRVINE.....	19
2.3.3 TREDICIONALNE PRVINE.....	21
2.4 ORIS TEMATIKE GRADNIKOVE POEZIJE	21
2.4.1 LJUBEZENSKO-EROTIČNA POEZIJA	21
2.4.2 REFLEKSIVNA POEZIJA.....	23
2.4.2.1 ŽIVLJENJE – SMRT	24
2.4.2.2 BOG	25
3. EMPIRIČNI DEL.....	26
3.1 NAMEN, RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE	26
3.2 METODA DELA	27
3.3 REZULTATI IN INTERPRETACIJA	27
3.3.1 INTERPRETACIJA PO POKRAJINAH	29
3.3.1.1 BRDA	29
3.3.1.2 ISTRRA	36
3.3.1.3 PRIMORSKA	37
3.3.1.4 SLOVENSKA ZEMLJA	42
3.3.1.5 POKRAJINE IN KRAJI BIVŠE JUGOSLAVIJE	45
3.3.1.6 TUJINA.....	46
3.3.2 GRADNIK IN ZEMLJA	47
3.4 SKLEPNE MISLI.....	48
4. PRAKTIČNI DEL	51
4.1 NAMEN	51
4.2 OPIS POTI.....	52
4.3 SKLEP	54
5. ZAKLJUČEK.....	55
6. KRATICE.....	56
7. LITERATURA	57
8. PRILOGE - ANALIZA POKRAJIN IN KRAJEV V GRADNIKOVI LIRIKI	60
8.1 ANALIZA PESNIŠKIH ZBIRK	60
8.1.1 PADAJOČE ZVEZDE (1916).....	60
8.1.2 POT BOLESTI (1922).....	65
8.1.3 DE PROFUNDIS (1926).....	70
8.1.4 VEČNI STUDENCI (1938).....	74
8.1.5 ZLATE LESTVE (1940).....	75

8.1.6 PESMI O MAJI (1944).....	77
8.1.7 POJOČA KRI (1944)	77
8.1.8 NAROBE SVET IN DRUGE PESMI ZA MLADINO (1953)	80
8.1.9 LUCIPETER (1973).....	81
8.1.10 GRAFIČNI PRIKAZ ZBRANIH ŠTEVILČNIH RAZMERIJ.....	82
8.2. ANALIZA IZBOROV	83
8.2.1 IZ »SVETLIH SAMOT« (1932).....	83
8.2.2 IZ »HARFE V VETRU« (1954).....	84
8.3. ANALIZA MLADOSTNIH PESMI.....	85
8.3.1 MLADOSTNE PESMI (1896–1916)	85
8.4. ANALIZA NEZBRANIH PESMI	85
8.4.1 NEZBRANE PESMI (1917–1923).....	85
8.4.2 NEZBRANE PESMI (1923–1932).....	87
8.4.3 NEZBRANE PESMI od 1933 dalje	87
8.4.4 NEZBRANE OTROŠKE PESMI.....	91
8.5. ANALIZA NEOBJAVLJENIH PESMI.....	92
8.5.1 NEOBJAVLJENE PESMI od 1933 dalje.....	92
8.5.2 NEOBJAVLJENE OTROŠKE PESMI	95
8.6. ANALIZA FRAGMENTOV	98

1. UVOD

O primorskem in slovenskem pesniku Alojzu Gradniku je bilo povedanih in napisanih veliko misli in besed, njegovo delo pa je predstavljeno v številnih literarnozgodovinskih delih, saj se je pesnik s svojim literarnim ustvarjanjem povzpел v sam vrh slovenske poezije. Njegova poezija z nezmanjšano silo osvaja tudi danes, kar dokazujejo vedno novi izbori ter vztrajni poskusi raziskovalcev, da bi poiskali nov, še neodkrit pogled na njegovo pesniško delo. Da ostaja Alojz Gradnik aktualen pesnik, ki ima veliko povedati tudi sodobnemu človeku, dokazujejo tudi Gradnikovi večeri, s katerimi se Gradnika vsako leto spomnijo rojaki v Brdih, z namenom ohranjati pesnikovo podobo in njegovo ustvarjanje živo.

Gradnik je Slovincem poznan predvsem kot silovit izpovedovalec ljubezenskih čustev – kot pesnik ljubezni in smrti ter kot pesnik Goriških Brd. Kot pesnika Goriških Brd sem Gradnika v diplomski nalogi spoznavala tudi sama, saj so Brda tista pokrajina in zemlja, kjer se je rodil, iz katere je prejemal najgloblje navdihe in ki ga je zaznamovala za vse življenje. Glavni namen diplomske naloge je bil predstaviti Gradnikovo poezijo posvečeno Brdom v *Vodniku po Gradnikovi učni poti*. Ta je zasnovana krožno z izhodiščem in ciljem v Kojskem ter vključuje osem postankov, v osmih krajih. Ni zgrajena strogo literarnozgodovinsko, temveč so med pesmi in njihove interpretacije vključene tudi umetnostnozgodovinske, arhitekturne, etnografske, geografske ... zanimivosti, saj sem vodnik pisala z mislijo na uporabnika. Ta je namenjen turistu oziroma izletniku, ki želi nekoliko več izvedeti o umetnosti, znamenitostih, običajih in kulturni dediščini krajev, skozi katere hodi. Z nekaterimi didaktičnimi in vsebinskimi dopolnili oziroma prilagoditvami bi bil vodnik uporaben tudi za (interdisciplinarno) šolsko ekskurzijo.

Diplomsko delo *Pokrajine in kraji v Gradnikovi poeziji* je bila seveda zastavljena širše in ni vključevala samo Goriških Brd. Pregledala sem celoten Gradnikov pesniški opus zbran v *Zbranih delih* ter ga zožila na tisti del, ki mu za osnovo, podlago ali navdih služi pokrajina, kraji, reke, gorovja ... Zanimalo me je predvsem, kdaj in zakaj Gradnik uporablja natančna geografska poimenovanja, katere pokrajine in kraji zaznamujejo njegovo poezijo, kakšen je pesnikov odnos in razmerje do posameznih pokrajin ter kakšna je tematika, ideja ter vloga oziroma funkcija pokrajinsko in krajevno določenih pesmi. Zaradi hitrejšega in

preglednejšega zapisa ter lažjega vrednotenja sem analizo podala tabelarno, tabele pa priložila na koncu kot prilogo.

Zaradi narave diplomske naloge se mi je zdelo potrebno v teoretičnem uvodu natančno pregledati življenje pesnika Gradnika ter povzeti njegovo izvirno pesniško in prevajalsko delo, saj sem tako pesnikovo biografijo kot tudi njegovo delo, sicer v nekoliko drugačni obliki, vključila v *Vodnik po Gradnikovi učni poti*. V nadaljevanju sem Gradnikovo poezijo razčlenila še idejno-stilno ter tematsko.

2. TEORETIČNI DEL

2.1 GRADNIKOVO ŽIVLJENJE

Zaradi narave diplomske naloge se mi je zdelo potrebno natančno pregledati življenje pesnika Gradnika, čeprav je pesnik sam izrekel nekaj ostrih besed zoper biografe (Boršnik 1954: 105-107). Strinjam se z njegovim mnenjem, češ da ni potrebno poznati vseh nadržbnosti umetnikovega življenja, da bi prodrli v globine njegove umetnosti. Kot sem že na začetku omenila, namen te diplomske naloge ni vrednotenje Gradnikove poezije, temveč pregled njegovega opusa z zožitvijo na tisti del, ki mu za osnovo, podlago ali navdih služi pokrajina. Biografske podatke bom navajala s poudarkom na pokrajinah in krajih, kjer je pesnik živel ali poklicno deloval. Rezultat te uvodne biografije naj bi bil geografski prikaz »življenjskega prostora« pesnika Alojza Gradnika, ki mi bo v nadaljevanju služil za utemeljevanje pomena pokrajine in krajev v njegovi poeziji. Izpostaviti želim tudi pesnikov osebni odnos do krajev, v katerih je deloval, in njegovo politično misel, ki motivira marsikatero njegovo pesem.

Njegovo biografijo sem razdelila na štiri sklope: otroštvo, čas šolanja, poklicno delovanje in upokožitev. Za tako razdelitev sem se odločila ne samo zato, ker gre za mejna obdobja, ampak tudi zato ker je vsako obdobje zaznamovala druga pokrajina. Tako je njegovo otroštvo zaznamovala rodna Medana in pokrajina Goriških Brd, v času šolanja pa širša Primorska. Poklicno je deloval po krajih Primorske in Istre, pa tudi po drugih mestih Jugoslavije. V času upokožitve je živel v Ljubljani, kjer je tudi umrl.

2.1.1 OTROŠTVO

Alojz Gradnik se je rodil 3. avgusta 1882 v Medani v Goriških Brdih očetu Jožefu Gradniku in materi Luciji Godeas, ki je bila furlanskega rodu. Oče je bil izučen čevljar, čeprav se je preživljal tudi z drugimi deli ter si kasneje omislil manjšo gostilno, mati pa šivilja. V zakonu se jima je rodilo deset otrok (Alojz je bil tretji po vrsti). Družina je bila revna. Najprej so stanovali v prizidku medanske osnovne šole,¹ v kateri se je rodil tudi pesnik, nato so se preselili v Kužinšče ter se kmalu vrnili v staro stanovanje. Družina se je nato preselila v hišo

¹ Danes je v fasado te stavbe vzdana spominska plošča, ki obvešča, da sta se v njej rodila pesnika Alojz Gradnik (1882) in Ludvik Zorzut (1892).

posestnika Šviligoja (PSBL 1978: 463). Hišo, ki jo danes poznamo kot Gradnikovo domačijo, je kupil Alojz Gradnik na materino ime pred prvo svetovno vojno, saj je takrat že delal kot sodnik (Kotnik 1969: 72).

Gradnik je svojo mladost preživel v »duhovno spodbudni, socialno pa močno zavrti družini, da ni torej nič izstopal iz tradicionalnega porekla slovenskih pisateljev« (Zadravec 1999: 14). Po Zadravčevem mnenju je Gradnikovo osebnost in doživljanje sveta oblikovalo dvoje dejstev: revščina, ki ga je spremljala od otroštva ter v njem vzbujala občutek manjvrednosti, ter poreklo matere in očeta – »zrasel je iz dveh ras, slovanske in romanske, na meji dveh narodov in dveh kultur« (Zadravec 1999: 15).

2.1.2 ŠOLANJE

Prva tri leta osnovne šole (1888–1891) je pesnik končal v Medani, šolanje je nadaljeval v Gorici, kjer je bil sprejet v tretji razred deške vadbice (Knabenübungsschule). V času šolanja v Gorici je stanoval v Alojzijevišču, saj je bil določen za duhovnika. Leta 1893 je začel obiskovati nemško gimnazijo v Gorici. Ko je bil v drugem razredu gimnazije, se je preselil v »malo semenišče«, ki ga je vodil dr. Anton Mahnič. V gimnaziji je začel tudi s pesnjenjem. Prvo pesem *Materino gorje* je objavil leta 1896 v dijaškem listu Vrtec pod psevdonimom Jaromil. V šestem razredu je prostovoljno izstopil iz semenišča. Od takrat se je preživel s poučevanjem v družini barona Formentinija, po opravljeni maturi (junij 1901) pa tudi v družini grofa Thölma (Pevma pri Gorici) in grofa Attemsa (Zdravščina). Po letu dni službovanja pri grofu Attemsu je sprejel službo prefekta v internatu profesorja Kugelmayerja v Gorici v Ulici svetega Ivana. V času šolanja na univerzi je na Dunaju preživel samo dva semestra, saj se je moral samostojno preživljati in mu finančni položaj ni dovoljeval, da bi se posvetil izključno šolanju. Za študij prava se je odločil iz dveh razlogov: imel je štipendijo, poleg tega pa mu je narava študija omogočala študij doma ter hkratno opravljanje poklica domačega učitelja in vzgojitelja v internatu (Zadravec 1999: 17). Zadnje tri mesece študijskega leta 1904/1905 je preživel v Pragi, ker se je želel naučiti češčine, a se mu je jezik preveč upiral (Boršnik 1954: 41).

Poleti leta 1905 se je doma v Medani pripravljal na drugi državni izpit, ki ga je jeseni istega leta uspešno opravil in bil v Trstu vpisan v seznam notarskih kandidatov. Nato je za tri mesece v Gorici nastopil službo v pisarni notarja Čibeja. To službo je pustil, ko se je začel

pripravljati na tretji državni izpit, ki ga je opravil maja 1906. S tem izpitom je zaključil pravniški študij (PSBL 1978: 463).

V gimnaziji je bilo njegovo »najvišje čustvo /.../ narodnost« (Zadravec 1999: 16), ki je ostalo intenzivno skozi celo življenje. Narodnopolitična prizadetost in ločitev od ožje domovine Primorske sta v njem vzbujala občutja, ki so bila podlaga za marsikatero njegovo (rodoljubno) pesem. Gradnik nikoli ni pripadal nobeni stranki, vendar je v narodnem in kulturnem boju, ki ga je na goriškem vodila svobodnjaška stranka,² sodeloval vsaj z govorno besedo (Zadravec 1999: 18). Aktivno je sodeloval v študentskem društvu Adria, ki se je zavzemalo za ustanavljanje slovenskih šol in za slovensko univerzo. Na shodih, ki jih je prirejalo društvo po različnih krajih Primorske, je Gradnik večkrat nastopil kot govornik. V svojih govorih se je zavzel za slovenske gimnazije in univerzo ter poudarjal, da je Slovincem potrebna samozavest in samospoštovanje. V svojo mladostno revolucionarnost nikoli ni vidneje vključil delavskega razreda, temveč se je politično nagibal v meščansko-liberalni tabor.

Gradnikovo življenje je bilo v času šolanja omejeno predvsem na širšo Primorsko – Gorico in okoliške kraje, kjer je poučeval kot domači učitelj pri bogatih družinah, v času študija na univerzi pa razpeto med domačimi Brdi, Primorsko in Dunajem, kjer pa se zaradi finančnih težav ni veliko zadrževal.

2.1.3 POKLICNO UDEJSTVOVANJE

Po končanem študiju je takoj nastopil sodno prakso pri okrožnem sodišču v Gorici, ker je imel opravljena že dva rigoroza. Tretjega je opravil januarja 1907 in bil v Gradcu promoviran za doktorja prava. Kot sodniški pripravnik je bil iz Gorice prestavljen v Krmin. To službo je opravljal od septembra 1907 do maja 1908, ko se je zopet vrnil v Gorico, kjer je dobil službo na državnem sodišču. Nato je delal po različnih istrskih mestih – Rovinju, Vodnjanu. Leta 1909 je opravil sodniški izpit in kot sodniški pomočnik nastopil službo v Pulju.³ Zavzemal se je za enakopravnost slovenščine in hrvaščine v sodnih procesih, zaradi česar je prišel navzkriž z oblastmi (Zadravec 1999: 19). Konec decembra 1911 je bil na lastno željo prestavljen v Gorico, službo pa je opravljal v Tržišču in Gradišču ob Soči.

² Glede na Gradnikovo socialno poreklo bi pričakovali, da se bo priključil socialni demokraciji, vendar strankina usmeritev ni »spodbudno odgovarjala na njegovo nacionalno čustvo« (Zadravec 1999: 18).

³ Istra je navdihnila cikel *Istrski motivi* (PZ).

Leta 1914, ko je nastopila prva svetovna vojna, je bil skoraj štiri mesece (od konca julija do novembra) skupaj z očetom in starejšim bratom Rajkom zaprt na goriškem gradu, obsojen srbofilstva. Aprila 1915 je nastopil službo namestnika pri okrajnem sodišču v Tolminu, čez en mesec pa je bil na isto delovno mesto prestavljen v Cerkno, kjer je preživel vojno ter ostal do začetka leta 1918.

Prva svetovna vojna je temeljito spremenila politično podobo sveta. Razpadla sta dva večnacionalna imperija: Avstro-Ogrska in Osmansko cesarstvo. Na njunih ozemljih so nastale nove nacionalne tvorbe. V novo državo so se povezali tudi Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so do takrat živeli pod Avstro-Ogrsko. Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je bila razglašena 29. oktobra 1918. Po končani vojni se je Gradnik iz Cerknega vrnil na okrajno sodišče v Gorico, kjer je s 1. novembrom 1918 v imenu Pokrajinskega odseka slovenskega Narodnega sveta začel prevzemati urade in državne ustanove. Gradnik je v Gorici prisostvoval »narodni katastrofi« (Zadravec 1999: 28), ki je doletela zahodno Slovenijo. Na pariški mirovni konferenci je Italija neusmiljeno zahtevala uresničitev Londonskega sporazuma, po katerem naj bi ji pripadala Tirolska, Goriška, Gradiška, del tedanje Kranjske, Trst, Istra in severna Dalmacija (Repe 1995: 35). Italijanske zahteve po slovenskem in hrvaškem ozemlju ter mednarodna nepriznanost nove države sta bila glavna razloga, da so si politiki prizadevali za združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo. Vendar se z združitvijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 možnost italijanske okupacije ni prav nič zmanjšala, saj osrednje jugoslovanske (srbske) oblasti niso imele posluha za težaven položaj na zahodu države (Slovenska kronika 20. st. 1995: 252). Z Rapalsko pogodbo, ki so jo Italijani in Jugoslovani podpisali 12. oktobra 1920, je bila okupacija že omenjenih ozemlji uzakonjena. Približno 300 000 Primorcev je tako prišlo pod Italijo. Meja med državama določena v tej pogodbi je formalno trajala do leta 1947. Položaj Slovencev in Hrvatov se je po priključitvi močno poslabšal, saj »nobena meddržavna pogodba med Italijo in Jugoslavijo ni obravnavala ali vsaj omenjala vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Italiji« (Slovenska kronika 20. st. 1995: 251).

V povojnem obdobju je Gradnik sodeloval v Goriški Straži in bil aktivni kulturni delavec na Primorskem. Pripravil je *Pesmarico* slovenskih narodnih in ponarodelih pesmi, skupaj z Andrejem Pavlico pa *Koledar*. Sodeloval je pri pripravah na revijo *Mladika* (1920). Ko so Italijani prepovedali tudi kulturne stike med Slovenci na obeh straneh meje, se je v veliki meri

posvečal prevajanju zlasti iz srbske in hrvaške literature, s čimer je želel tudi »poglobljati odnose z mlado jugoslovansko državo« (Zadravec 1999: 28).

Stanje na Goriškem se je iz leta v leto slabšalo. Sodišča je začela nadzorovati vojska, zaradi česar so bili sodniki praktično nesvobodni. Gradnik je v takih razmerah zaprosil za razrešitev službe in emigriral v Jugoslavijo (1920). Od nove države, za katero se je Gradnik od študentskih let dalje zavzemal in jo podpiral, je sedaj pričakoval osvoboditev Goriške. Vendar je doživel samo razočaranje. Zato je »stopil s položaja neposrednega narodnega bojevnika« (Zadravec 1999: 29). V poeziji tega obdobja je viden »premik od ljubezenske k narodnoobrambni snovi«, katere gonilo je »bolečina za izgubljeno in zaslužjeno Goriško, za zgubljena Brda, izgubljeno Medano« (Zadravec 1999: 31).

Maja 1920 je nastopil službo pri zunanjem ministrstvu v Beogradu, kjer so se ponovile njegove zdravstvene težave (pogosta vnetja v čelni votlini, zaradi česar je bil leta 1914 operiran v Padovi). V času bolniškega dopusta, ko je bil ponovno operiran (marec 1921), je bil nezakonito odpuščen iz službe. Nekaj mesecev je tako brezposeln preživel doma, nekaj časa pa pri bratu Rajku na Bledu. Januarja 1922 je bil prestavljen na višje deželno sodišče v Ljubljani, kjer je služboval v treh obdobjih: 1922–29, 1931–36, 1941–45. Ko je bila vpeljana kraljeva diktatura (januar 1929), je bil Gradnik postavljen za sodnika Državnega sodišča za zaščito države s sedežem v Beogradu, saj ga je imela beograjska čaršija za pravega jugoslovanskega nacionalista (Zadravec 1999: 40). Kot sodnika Državnega sodišča za zaščito države je moral soditi komunistom in avtonomistom (Zadravec 1999: 40–43), kar je vplivalo na zaključek njegove kariere po vojni, ko so komunisti prišli na oblast. Med leti 1936–41 je bil član Stola sedmerice najprej kratek čas v Splitu in nato v Zagrebu,⁴ dokler ga niso ustaške oblasti leta 1941 odpustile iz službe.

Čas opravljanja sodniškega poklica je bil zelo pester in razgiban, povezan z mnogimi selitvami in premestitvami, tako da Gradnik ni dolgo ostajal ne enem delovnem mestu. Zelo pogosto so ga prestavljali, nekajkrat pa je za premestitev prosil sam. Služboval je po primorskih mestih (Krmin, Tolmin, Gorica ...), v Istri (Rovinj, Vodnjanj, Pulj), v novi državi pa je bil postavljen na odgovornejša delovna mesta v Ljubljani, Zagrebu, Splitu in Beogradu.

⁴ Zadravec previdno postavi domnevo, da je »gubčevska pokrajina« pospešila nastanek zbirke *Večni študenti*, zlasti njenega cikla *Kmet govori*.

Tudi kot sodnik se je Gradnik zavzemal za slovensko nacionalno idejo in zlasti za javno rabo slovenščine. Aktivno je sodeloval z goriškimi narodnjaki, zlasti z Vošnjakom, Dermoto in Gabrščkom, katerih cilj je bil pomagati ustvariti jugoslovansko državo. Zaradi »srbofilstva« se je znašel na seznamu protivohunskega vojaškega oddelka »sumljivih« Slovencev. Že julija 1914 so se začeli policijski pregoni na Goriškem. Gradnik se je skupaj z nekaterimi vidnimi primorskimi intelektualci pritožil zoper policijsko nasilje, a je bil 30. julija aretiran in ostal skoraj štiri mesece zaprt na goriškem gradu (Zadravec 1999: 20–22).

Ostal pa je jugoslovanski nacionalist. Zaupali so mu tudi v Beogradu, kar dokazuje postavitve v svet sedmih sodnikov, v okviru katerih je delovalo Državno sodišče za zaščito države. Vendar je bil Gradnikov nacionalizem omejen: zavzemal se je za eno državo, za državno-politično spojitve, ker bi se lahko le močna enotna država postavila po robu naraščajočemu fašističnemu imperializmu in raznarodovalnemu nasilju. Nikoli pa ni podpiral zatajevanja slovenščine ter nasprotoval kulturnemu in jezikovnemu stapljanju (Zadravec 1999: 41).

Leta 1935 je notranje ministrstvo prevzel Anton Korošec in začel preganjati marksistične intelektualce, prizanesel pa ni niti Gradniku. Klerikalci mu niso privoščili mesta na slovenskem oddelku Stola sedmerice, pač pa na hrvaškem, zaradi česar je moral najprej v Split in nato v Zagreb (Zadravec 1999: 49). V tem času je Gradnik že užival pozornost klerikalnih kritikov, saj od leta 1933 ni več sodeloval pri Zvonu. Od vsega si je najbolj želel vrnitve v Ljubljano, kar pa sta onemogočala Korošec in zlasti Krek. Odpor klerikalnih veljakov se mu je zdel toliko manj razumljiv, saj je bil iz njegove poezije razviden preobrat »k občestvu in veri« (Zadravec 1999: 51).

2.1.4 UPOKOJITEV

Drugo svetovno vojno je preživel v Ljubljani kot član Vrhovnega sodišča. V osvobodilnem boju se ni angažiral, kar pomeni, da je sicer ostal zvest nacionalni ideji, »nasprotoval pa programu komunistične partije, kako rešiti slovensko narodno vprašanje oziroma slovenski narod sploh« (Zadravec 1999: 54). Po koncu vojne je bil upokojen, saj mu nove oblasti, kljub temu da ga niso preganjale, niso bile naklonjene (Vidmar 1979: 125). Po upokojitvi leta 1946 je sicer živel v Ljubljani, vendar se je stalno vračal v rojstna Brda (Brecelj 1994: 141). Izključno se je posvetil literarni dejavnosti, in sicer ne toliko izvirnemu pisanju kot prevajanju. V manjši meri se je udeleževal javnih nastopov, posebno med mladino (Brecelj

1994: 141). V svojem osemdesetem letu (december 1962) je bil izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v razredu za umetnost. Alojz Gradnik je umrl 14. julija 1967 v Ljubljani. Po zadnjem slovesu na ljubljanskih Žalah so pesnikovo truplo prepeljali v Goriška Brda, kjer so ga 16. julija popoldne pokopali v Medani.

2.2 PESNIŠKO DELO

2.2.1 PESNIŠKE ZBIRKE

Gradnikovo izvirno pesniško delo je precej obsežno, saj zajema devet pesniških zbirk, še za časa njegovega življenja pa je izšlo nekaj izborov njegove poezije. Prvo pesniško zbirko je objavil razmeroma pozno, saj je imel leta 1916, ko je izšla zbirka *Padajoče zvezde*, štiriintrideset let. V njej se predstavi kot »silovit pesnik ljubezni« (Zadravec 1999: 102) in močan oblikovalec pokrajinskih motivov (*Motivi iz Istre, Motivi iz Brd*). V razdelku *Arabeske* so zbrane refleksivne pesmi, razdelek *1915–16* pa prinaša sodobne vojne motive.

Drugo pesniško zbirko *Pot bolesti* (1922) prežema bolečina za izgubljeno Goriško, Brdi in Medano, ki ne preneha biti pesniško tvorna vse do zbirke *De profundis* (1926) in čez (Zadravec 1999: 31). V zbirki nadaljuje z erotično poezijo, vendar prevladuje narodnoobrambna tematika. V njej še vedno odzvanja prva svetovna vojna, posebno pa velja izpostaviti cikel sonetov *Tolminski punt*, ki ga je Gradnik pisal v času bivanja pod domačo streho, kamor se je brez sredstev zatekel po operaciji čelne votline, ko je ostal brez službe in strehe nad glavo (Brecelj 1994: 142).

Drugi pesniški zbirki je podobna tudi tretja z naslovom *De profundis* (1926). Erotično doživljanje tudi v tej zbirki ni osrednje in je zastopano samo še v naslovnem ciklusu desetih pesmi. Podobno kot v sorodnem ciklu *Pisma* (PZ) tudi tu v vlogi lirskega subjekta nastopi ženska, le da je sedaj mrtva ona in govori ljubljenu iz groba. Taka postavitev ljubezenskega razmerja je značilna za Gradnikovo ljubezensko liriko, v kateri sta ljubezen in smrt le dva pola iste sile, ki deluje v globini življenja. Prenašanje doživljanja v subjekt izven sebe ni značilno samo za ljubezensko liriko. Ne govori več samo ženska, pač pa tudi druge osebe (sv. Frančišek) in predmeti (vodnjak, sončna ura, ogenj, žoga ...), ki so simboli in alegorije. Pesnik njihove lastnosti primerja s človekom, te primerjave pa mu služijo kot

ponazorilo razlik in podobnosti med njimi. V četrti razdelek je Gradnik uvrstil sedem prevodov iz kitajske lirike. Epigramom, priložnostnim zapisom in poslanicam sledijo pokrajinski soneti, v katerih pesnik opeva primorske kraje (*Komen, Dornberg, Devin, Kobarid* ...). Prav tako v sonetni obliki in realistično sproščeno opiše folklorne običaje v Brdih (*Svatba v Brdih, Semenj* ...), tem pa sledi serija aktualnih političnih pesmi (*Ujedinjene, Avstrijakantu* ...).

Pesniška zbirka *Večni studenci* (1938) je posvečena spominu na pokojno mater in razkriva »nova trpka doživetja in globlje doživljanje duhovnega sveta« (Brecelj 1994: 143). Zbirka ima dva poudarka: cikel *Kmet govori* ..., v katerem se pesnik vživlja v duševno življenje kmeta, a vnaša vanj svoje dojemanje sveta, in globoko doživete pesmi o materi (Brecelj 1994: 143).

S peto pesniško zbirko *Zlate lestve* (1940) je dokončno prestopil na katoliško stran. Povzročil je pravo osuplost in seveda pritrjevanje katoliških kritikov. Eden izmed njih je bil Tine Debeljak, ki mu je v Slovincu napisal častitljivo kritiko in ga označil za globoko religioznega pesnika ter za največjega izpovedovalca duha našega kmeta in nosilca slovenske metafizične ideje (Zadravec 1999: 51). Katoliški tabor ga je nenadoma priznal za »pesniški steber idealistične predmetne estetike in krščanske ontološke miselnosti, kot baklo, ki je nepričakovano zagorela na barikadah zoper revolucionarne duhovne moči, ki so se zbirale v slovenski kulturi« (Zadravec 1999: 51). Drugače pesniška zbirka prinaša eksistencialna vprašanja, slutnjo bližajoče se vojne, ljubezensko liriko, ki pa ni več boleča kot v prejšnjih zbirkah, ter pesmi, ki izražajo tesno spojenost z zemljo in njenimi danostmi.

Med drugo svetovno vojno, ki jo je sicer preživel v zatišju, ni sodeloval v kulturnem molku in je objavil dve pesniški zbirki: *Pesmi o Maji* (1944) in *Pojocha kri* (1944). V prvi se skozi pesnikovo fiktivno žensko osebo zvrsti dvaindvajset pesmi in ravno toliko odgovorov, ki jih pesnik daje sebi in bralcu na določene konkretne življenjske situacije. Gradnik je želel s to pesniško zbirko prikazati odnos ženske do raznih pojavov življenja: od vojne do ljubezni, smrti, minljivosti ... (Boršnik 1954: 155). Smrt ni več značilnost mrtvih, ampak se razširi tudi na žive (*Maja in mrtvi brat*), poleg tega pa ni nekaj harmoničnega oziroma pozitivnega kot v preostalem Gradnikove opusu, saj jo Maja naziva z najrazličnejšimi zaničljivimi izrazi (*Maja in sfinga*). Nesmiselnost in brutalnost vojne, v katero je bil zapleten svet, je v Gradniku načela zaupanje in vero v krščansko metafiziko (Zadravec 1999a: 105). Tudi drugo zbirko

zaznamujejo vojni dogodki, trpljenje in mučenje naroda in posameznika, kar zlasti izraža vrsta daljših »ljubljskih« sonetov ter opisi trpljenja v koncentracijskem taborišču na Rabu, kamor so italijanske oblasti intervenirale tudi veliko Slovencev.

Po vojni je izdal samo dvoje izvirnih pesniških del. Leta 1953 otroško pesniško zbirko *Narobe svet in druge pesmi za otroke*, ki jo zaznamujejo dinamični motivi in dogodkovnost. Gre predvsem za pripovedne pesmi, katerih osnova je dialog, ki se navezuje na kakšen komičen dogodek. V liriko, ki je sicer ni veliko, vključuje pokrajino kot razvidno določnico svoje poezije. Najbolj izrazito se motivika pokrajine pokaže v najobsežnejšem ciklu *Letni venec*, ki je nagovor lirskega subjekta posameznim mesecem. Globoka zakoreninjenost v motiviko podeželja, je razvidna tudi iz ugank, saj njihove rešitve ne sežejo preko njenih okvirov (Saksida 1993: 116). To pomeni, da se Gradnikova »mladinska lirika v svoji motivni oblikovanosti povezuje z nemladinsko, katere razločevalna lastnost je med drugim pokrajinska obarvanost« (Saksida 1993: 116).

Kot zadnje izvirno delo je leta 1973 izšla zbirka *Lucipeter*, ki je Gradnikova deveta in zadnja pesniška zbirka. Pobudo za nastanek Lucipetra moramo iskati v Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmih, kjer je tudi »vzhodnoštajerska« pesem o Lucipetru – Varaždinskem banu, ki se zagleda v krčmarico Katico, vendar ga je ta zavrne. Poleg te pesmi so v knjigi zbrane še tri variante, iz katerih je razvidno, da sodi Lucipeter v krog pesmi o kralju Matjažu. Lucipeter je bogat plemič iz Medžimurja, ki svoje bogastvo razmetava za pijančevanje, da bi potolažil svoje ljubezenske in druge želje. Ni skromen ne malodušen in s kraljem Matjažem se pogovarja kot enakovreden pivski tovariš (Kovič 1973: 84–87).

Gradnik je ustvaril svojega Lucipetra, ki z ljudskim nima prav veliko skupnega. Njegov banski položaj ter ljubezen do lepe krčmarice sta povsem drugotnega pomena, ohranil pa je panonsko vitalnost ljudskega Lucipetra. Njegovo življenje se začne v revni kmečki hiši nekje ob Muri. Ob rojstvu mu tri sojenice napovejo, da bo hlapec, kmet ter večni sanjač in popotnik. Na življenjski poti je zamenjal veliko različnih poklicev in družbenih vlog, ves čas pa je bil razpet med domom in tujino, med sanjami in realnostjo. Srečamo ga na polju, v zaporu in krčmi, na pogrebu talcev, na pesnikovem grobu ... Lucipeter je sanjač in pasiven človek, vendar se želi svoje pasivnosti od časa do časa otresti in jo preseči. Lahko bi rekli, da si prizadeva spremeniti svojo usodo in svoj značaj. Iz neuspešnega reveža se želi preleviti v uspešnega gospodarja na svoji zemlji, vendar pri tej svoji preobrazbi ni preveč uspešen, ker

determiniranosti ob rojstvu ni sposoben preseči. Lucipeter je tudi umetnik. Zaveda se marginalnosti in družbene neuveljavljenosti svojega poklica, vendar to ne omaje njegove vere v umetnost in v umetniško poslanstvo. Gradnik tako nasproti tožbi o družbeni neuveljavljenosti umetniškega poklica postavi umetnikovo zadovoljstvo s svojim poklicem (Kovič 1973: 87–92).

2.2.2 IZBORI POEZIJE

Ob pesnikovi petdesetletnici je izšla njegova prva antologija z naslovom *Svetle samote* (1932) pod uredništvom Josipa Vidmarja, ki je v zbirko napisal tudi spremno besedo oziroma uvodni esej. Ob pesnikovi sedemdesetletnici je koprsko založba Lipa izdala knjigo *Primorski soneti* (1952), uredil ter uvod in opombe pa je napisal Jaro Komac. Zbirka prinaša Gradnikove sonete s primorsko tematiko, ki so nastali v času italijanske okupacije Primorske. Istega leta je bila za izdajo predvidena nova antologija z naslovom *Harfa v vetru*, njen izid pa se je zavlekel za dve leti, ker so se pri založbi bali reakcije nove oblasti. Izbor in uredništvo je prevzel Filip Kalan, ki je napravil precej zajeten izbor, saj je knjiga izšla na skoraj tristotih straneh. Vanjo je bilo vključenih tudi šestnajst novih pesmi, ki so bile samo revialno objavljene (ZD 3 2002: 560). Izbor prinaša predvsem pesmi, v katerih je Gradnik razvijal družbenonacionalno tematiko. Ob osemdesetletnici je Kajetan Kovič uredil izbor Gradnikove erotične poezije z naslovom *Eros–tanatos* ter vanj napisal spremno besedo. Leta 1964 je prav tako Kajetan Kovič izbral in uredil *Izbrane pesmi* za zbirko Kondor.

Več izborov Gradnikove poezije je izšlo tudi po njegovi smrti, kar dokazuje, da je Alojz Gradnik živ in aktualen pesnik, ki ima marsikaj povedati tudi sodobnemu človeku. Leta 2003 je pri založbi Litera izšlo tudi zadnje, to je četrto Zbrano delo.

2.2.3 PREVODI

Velik del svoje ustvarjalnosti je Gradnik posvetil prevodom iz tujih literatur ter tako Slovencem približal velikane svetovne književnosti. Njegovo prevajalsko delo je zelo obsežno. Svojo zagnanost pri prevajanju je Boršnikovi utemeljil z naslednjim stavkom: »Rad bi prispeval, da bi tudi mi revni Slovenci dosegli vse tisto svetovno bogastvo, ki je drugim že zdavnaj dostopno. Rad bi dokazal, da je tudi naš tako zaničevani jezik sposoben izraziti največje umetnine.« (Boršnik 1954: 149). Njegovo prevajalstvo so tako motivirali

narodnopolitični in kulturni vzroki, v manjši meri pa osebni in poetološki (Zadravec 1999: 168).

Največ je prevajal iz angleškega, srbohrvaškega, nemškega, francoskega in ruskega jezika, najbolj blizu pa mu je bila italijanska poezija. Od svojih študentskih let naprej je zbiral prevode kitajske lirike v evropske jezike in jih poslovenjal. Že v *Padajočih zvezdah* je med svojo izvirno poezijo vključil nekaj prevodov kitajske ljubezenske poezije (Li-Tai-Po: *Rdeče rože*, Čang-Tsi: *Zvesta žena ...*).

Obsežno prevajalsko delo je bilo zbrano v delih *Kitajska lirika*, *Italijanska lirika* in *Moderna španska lirika*. Pomemben je tudi prevod Njegoševega *Gorskega venca*, poleg tega pa še vrsta del svetovnih pesnikov (Rabindranath Tagore, Omar Hajam, Dante Alighieri – prevedel je celotno Božansko komedijo, Michelangelo Buonarroti, Petrarca, Carducci, Leopardi, D'Annunzio, Foscolo idr.).

2.3 GRADNIKOVO MESTO V SLOVENSKI LIRIKI

Pri literarnozgodovinski umestitvi poezije Alojza Gradnika se je slovstvena veda zatekala k zasilnim oznakam, kot so »dedič«, »sopotnik«, »učenec« in celo »premagalec« moderne (Paternu 1974: 157, 158), kar ni posebno čudno, saj Gradnik, kljub temu da njegove temeljne umetniške zasnove segajo v čas moderne, ni pripadal skupini štirih umetnikov, ki so se strnili okrog sorodnih literarnih zapovedi in priseg. V njegovem pesništvu se vidneje prepletajo tri idejno-stilne plasti: novoromantična, ekspresionistična in tradicionalno klasična. Vse tri so z različnimi poudarki prisotne v vseh pesniških zbirkah (Paternu 1974: 157–175). Sam umetnik se je prišteval v moderno, impresionizem in ekspresionizem pa je zavračal ter zanikal vplive obeh slogovnih usmeritev na svojo poezijo (Boršnik 1954: 52–54).

2.3.1 NOVOROMANTIČNE PRVINE

Novoromantične in dekadence prvine so opazne v subjektivnem doživljanju sveta in samega sebe, zato ni čudno, da je ljubezen osrednja in najbolj izpostavljena tema Gradnikovega pesniškega ustvarjanja (Paternu 1974: 160), vendar ne edina, saj pesnik pušča veliko prostora krajinarski, domovinski in socialni tematiki. Za slovensko moderno je namreč kljub

izrazitemu subjektivizmu značilna narodna in socialna zavzetost ter družbeni aktivizem in Gradnik je pesnik, ki s svojo poezijo ves čas krepi narodno samozavest ter služi domovini in slovenskemu narodu (Kermauner 1990: 256). Naslednja značilnost slovenske moderne je disonantno razmerje do sveta (Paternu 1974: 160), ki ga je mogoče pri Gradniku najti že v uvodni, programski pesmi v prvo pesniško zbirko z naslovom *Življenje*, ki se konča s smrtjo. Skupna značilnost vseh štirih vodilnih predstavnikov slovenske moderne je »religiozna nostalgija« (Paternu 1974: 161) – iskanje smisla v Bogu, ki pride do izraza zlasti v trenutkih notranjih kriz. Tudi Gradnik se v tej potezi ni razlikoval od Cankarja, Župančiča, Murna in Ketteja. V svoji zgodnji poeziji Gradnik Boga ne priznava, ker ga (še) ne potrebuje. Kritično je nastrojen do vernikov, ki se na Boga obračajo, ko jih pestijo težave in problemi (*Veliki teden* – PZ), vendar se izkaže, da sam ni veliko boljši od njih (*V bolnišnici III* – PZ).

Pogosti gradnikovski motivi omame, bolečine, mazohizma, razpadanja in trohnenja, smrti, ambivalentnih občutij trpljenja in užitka so prav tako značilnost nove romanike in dekadence, s to razliko, da se »ne razširijo v čustveni in čutni zanos dekadentov in simbolistov« (Branja 3 2002: 119). Značilnosti nove romantike je najti tudi v stihu in jezikovnem izrazu – močno sproščen enjambentski verz, členjen po načelu naravnega, neretoričnega in neskandiranega govora, povedna ritmična dinamika, primeri bogate vokalne in konzonantske instrumentacije stiha ... (Paternu 1974: 162, 163).

2.3.2 EKSPRESIONISTIČNE PRVINE

Že v prvi pesniški zbirki je mogoče opaziti značilne ekspresionistične prvine, pa če je to pesnik priznal ali ne. Zlasti izstopajo v erotični liriki. Ne samo da je Gradnikovo ljubezensko doživljanje vseobsežno in ekstatično, temveč je ekspresionistično razklano v popolna nasprotja, ki so pogosto prisotna v isti pesmi. Pesnik niha zdaj med skrajnim dvomom in skrajno vero, med kletvijo in molitvijo, med izrazito čutnostjo in izrazito duhovnostjo (Paternu 1974: 165). Ti pojavi v slovenski poeziji niso novost, nova pa je stopnja razvitosti teh nasprotji in usodnost ljubezni, ki se razraste v pesnikovo bivanjsko totalnost (Paternu 1974: 165). Disonantnost Gradnikovega ljubezenskega občutja zaznamuje sintagma Eros - Tanatos. Ljubezen in smrt sta mejni točki njegove ljubezni oz. pogojujeta druga drugo. Besedišče ljubezenske lirike je razpeto med »pojavi nežnega in krutega, bestialnega in sakralnega« (Paternu 1974: 165). Tako pesnika v pesmi *Pomlad* (PZ) ljubljeno dekle spominja na *blestečo kačo*, ki mirno zvita v obroč čaka, da mu bo zadala smrtno rano. Njena

ljubezen je zanj smrtonosna in usodna hkrati, saj na svetu ni zdravila, ki bi lahko pozdravilo njegove ljubezenske rane, vendar si ne more pomagati, da ne bi bile vse njegove misli osredotočene nanjo. Dekletove roke so v pesmi *Ko lilije razcvetene ...* (PZ) mile, nežne ter nedolžno bele, a so hkrati tudi dlani, ki bi ob priložnosti brez oklevanja ljubljeni osebi podpisale smrtno obsodbo. Spet drugje njene roke časti kot svete, čiste roke mučenice (*Tvoje roke* – PZ), njena usta pa bi rad užil kot sveto obhajilo (*Melanholija III* – PZ). Ta stanja pogosto najdemo v isti pesmi in niso omejena samo na Gradnikovo erotično in mladostno poezijo, temveč »izhajajo iz globljega ustroja njegovega idejnega sveta« (Paternu 1974: 166).

Gradnikova pesniška (zlasti ljubezenska) beseda je značilno ekspresionistična, saj je na eni strani zmaterializirana ter prehaja na raven gole predmetnosti, na drugi strani pa povsem abstraktna ter prehaja v območje metafizične duhovnosti (Paternu 1974: 167). Pri Gradniku najdemo množico naturalističnega in vulgarnega izrazoslovja, katerega se je tradicionalna poetika izogibala in ki ni bilo pretirano všeč Josipu Vidmarju, saj je po njegovem mnenju škodilo pesnikovi metaforiki (Vidmar 1932: 15). Kritik je Gradniku očital rabo besed, kot so kače, črvi, pajki, gliste, pijavke ter besednih zvez kot *po grobih gnile sem sesal mrliča*, vendar je pesniku dajala pravico do rabe take vrste besed in sintagem evropska dekadenca in naturalizem, ki sta odkrila estetiko grdega in gnusnega (Zadravec 1999: 123). Besede in besedne zveze, ki pri človeku zbuja grozo, srh, gnus, je pesnik uporabil, da je z njimi ekspresivno in polno označil, kar je groznega in strašnega občutil v sebi in svetu. Besede tega tipa so v Gradnikovi pozni poeziji zastopane v manjši meri, vendar nikoli ne izginejo v celoti (Zadravec 1999: 124). Na drugi strani je mogoče najti izrazje, ki zaznamuje čista duhovna stanja in iskanja, npr. večnost, muka, strah, bolečina, praznina, molčanje, dehtenje ..., pri čemer je potrebno vedeti, da oba sloja – materialni in abstraktini, nista ločena, temveč medsebojno odvisna in v disonantni napetosti (Paternu 1974: 168).

Naslednja poteza Gradnikove ekspresionistične lirike je njegovo oddaljevanje od impresionistične opisnosti. Značilen primer prehoda impresionistične slike v pluralno poenoteno brisanje posameznosti in njihovo prehajanje v en sam notranji pomen je viden v pesmi *Zima* (PZ), kjer prostor, pokrajina, predmeti in ljudje izgubljajo posamične lastnosti, tako da zimsko sliko postaja eno samo občutje in misel minevanja (Paternu 1974: 168, 169).

Barvni pridevniki se skrčijo na belo in črno, poleg teh dveh barv pa sta opazni še zlata in srebrna. Pri delih telesa se omeji na roke ali dlani, ki postanejo nosilke celotne notranje

vsebine in situacije (Paternu 1974: 170). Sledi novega sloga so opazne tudi v metaforiki, ki je pogosto ekspresivno stopnjevana, ostra in drzna (npr. *kamnov bela hosta, čaša noči, boleti psi, sneg cvetja*).

2.3.3 TREDICIONALNE PRVINE

Tradicionalna plast Gradnikovega pesništva se najbolj jasno pokaže v zunanji zgradbi. Gradnik je rad uporabljal klasične oblike kitic, stiha in rime, njegova najpogostejša klasična pesniška oblika pa je sonet. V ljubezenski liriki je pogosteje uporabljal svobodne pesniške oblike, medtem ko je za socialno, narodno in politično problematiko ter religiozno čustvovanje in razmišljanje praviloma uporabljal sonet (Paternu 1974: 172, 1973). V vseh teh idejnih krogih je Gradnik deloval notranje zbrano, urejeno in trdno, kar izraža tudi zunanja forma pesmi (Paternu 1974: 174).

2.4 ORIS TEMATIKE GRADNIKOVE POEZIJE

Gradnikovo poezijo lahko razdelimo na tri tematske sklope: ljubezensko-erotična poezija, refleksivna poezija ter poezija, ki se navezuje na pokrajino, na pesnikove domače kraje in ljudi (Kovič 1964: 119–123). Slednji tematski sklop je neposredni predmet obravnave diplomske naloge, zato jo bom v tem delu izpustila.

2.4.1 LJUBEZENSKO-EROTIČNA POEZIJA

Najbolj znan in po mnenju večine literarnih zgodovinarjev in kritikov tudi umetniško najboljši del Gradnikovega opusa je njegova erotična poezija, s katero je tudi najbolj učinkoval in ki je doživela veliko posnemovalcev, zlasti med pesnicami (Kermauner 1990: 119). Hkrati je Gradnik s svojo erotično poezijo vnesel v slovenski prostor motive žgoče, uničujoče erotične strasti ter čutne in opojne ljubezni, kar je bilo za slovensko k duši in srcu usmerjeno ljubezensko liriko pomembna novost (Kovič 1962: 136). Osnovne poteze ljubezensko-erotične poezije:

1. Potrebno je razlikovati med Gradnikovo zgodnjo (deseta in dvajseta leta 20. stoletja) ter pozno (trideseta in štirideseta leta) ljubezensko liriko. Čeprav druga izhaja iz prve, je za

zgodnjo značilna izrazita čutnost, bolečina, slast telesa, konkretnost in jedernatost, medtem ko pri pozni prevladuje meditacija, abstraktnost, zgovornost, bolečina in spokojnost duha (Kovič 1962: 127–139).

2. Povezanost oziroma enačenje ljubezni s smrtjo ter smrti z ljubeznijo (*Eros – Tanatos* - PB). Ljubezen govori še iz smrti, iz groba, od koder povzroča slast in grozo, pa tudi obratno – iz življenja sega naprej v grob. Motiv ljubezni pri Gradniku praviloma spremlja motiv smrti (Branja 3 2002: 119).
3. Nov je premik ljubezenskega hrepenenja »iz domene duše v domeno telesa« (Kovič 1964: 120), saj Gradnik odkrito poudarja telesnost in spolnost. Telo je pri Gradniku »doživeta resničnost, dejstvo, o katerem ne razmišlja, ampak ga živi« (Kovič 1962: 136).
4. Osnovno gibalno erotične poezije je neizpolnjeno ljubezensko hrepenenje, pri čemer je poudarek na telesni in čutni ljubezni (*Pisma VII* – PZ).
5. Svojevrsten položaj lirskega subjekta, ki je pogosto ženska. S tem ko je pesnik večino svojih ljubezenskih krikov položil v ženska usta, je dosegel večjo mero neposrednosti in prepričevalnosti. Čustva v teh pesmih so tako silovita in predajanje tako brezpogojno, da bi bile take pesmi izpovedane iz moških ust slišati neverjetne in pretirane, čeprav je ženska pesem samo krinka moškega hrepenenja, saj je pesnik sam priznal, da je izražal to, kar je želel, da bi ženska govorila njemu (Boršnik 1954: 54).
6. Erotika, ki jo izpoveduje ženska, vsebuje izrazit element predajanja. Smisel njenega bivanja, trpljenja in samoodpovedi je zlit se z moškim ter ustreči njegovi slasti, saj bo s tem umirila tudi svojo bolečino (*Rosna kaplja* – PZ). Ženska, ki v *Pismih* čaka na ljubimca, v združitvi z njim doživi popolno srečo in poženstvenje. Ljubezen izražena s spolnostjo je duhovna, predajajoča, odpovedujoča in darujoča. Ravno zaradi tega je ženska iz *Pisem*, naj je še tako osamljena in nesrečna, osrečena, saj je imela možnost se darovati, se telesno združiti z moškim v ljubezni. S telesno združitvijo je med ljubimcema prišlo do »globoke metafizične edinosti« (Kermauner 1990: 260), kar sta lahko dosegla samo s popolno predanostjo drug drugemu. Ker po smrti ni ničesar, se morata ljubimca razdajati drug drugemu do konca, izčrpati svoji telesi, se naužiti spolnosti do meje same smrti, saj poleg telesno-spolne ljubezni v *Pismih* ni nobene druge vrednote (Kermauner

1990: 260). Živeti ljubezen pomeni premagati smrt, »prazen Nič«, saj od ljubezni izčrpano telo za smrt ni zanimivo (Zadravec 1999: 69).

7. S telesno združitvijo ljubimca ne bosta potešila samo svoje ljubezenski strasti, ampak bosta premagala svojo samoto, saj Gradniku telesna združitev predstavlja način medsebojnega človeškega zbližanja, ki če že ne prinese trajne sreče, zapusti vsaj bolečino in spomine (Kovič 1964: 120).
8. Ljubezen ne doseže zelenega cilja ter ni nikoli srečno čustvo, naj bo želja po predajanju ljubljenu bitju še tako velika in nesebična. Ljubezenska skupnost dveh bitij je dokončno možna šele po smrti (Kovič 1964: 121). V zgodnji pesmi *Ob slovesu* ter poznem sonetu *Konec* beremo skoraj identično formulacijo: združitev dveh ljubimcev ni nič drugega kot *slovo* in *tožna ločitev*. Gradnikovemu neprilagodljivemu in samotnemu človeku ni dano, da bi živel v skupnosti, tudi v najmanjši kot je družina ne. Združitev je nemogoča, zato jo pesnik »iz stvarnosti prestavlja v svet hrepenenja, spominov in smrti« (Kovič 1962: 132).
9. V pozni ljubezenski liriki so stanja značilna za zgodnjo liriko še vedno prisotna, le da se poleg nekdanjega hrepenenja pogosteje pojavlja resignativna nota, v ospredje pa stopa meditacija. Odnos med moškim in žensko pesnik dojema kot realno obliko človeškega bivanja, želi ga presoditi in spoznati v resničnem svetu in ne več v svetu strasti in hrepenenja. Ljubezen ni več brezmejno dajanje in jemanje, ampak se izraža tudi v odpovedi zaradi drugega. Te nazore Gradnik izpoveduje v številnih dvogovorih (*Dvogovor* – DP, *Pogovor* – VS, *Fontana in vodni curek* – VS, *Orel in smreka* – ZL, *Timandra Alkibijadu* in *Alkibijad Timandri* – ZL ...), v katerih partnerja ugotavljata, kaj si dejansko pomenita. Zakoni bega in vračanja so ostali, usodno strast pa je zamenjalo otožno spoznanje in vdanost (Kovič 1962: 131).

2.4.2 REFLEKSIVNA POEZIJA

Poseben krog Gradnikovega pesniškega ustvarjanja so razmišljujoče pesmi oziroma pesmi, katerih skupna značilnost je izrazitejša miselna nota. V teh pesmih Gradnik razrešuje svoj življenjski položaj in svoje bivanje v odnosu do smrti in odnosu do Boga (Branja 3 2002: 123).

2.4.2.1 ŽIVLJENJE – SMRT

Smrt je temeljna eksistencialna kategorija, ki oklepa vso Gradnikovo poezijo. Motiva smrti Gradnik ni združeval le z motivom ljubezni, ampak tudi s premišljevanji o življenju (Zadravec 1999: 74). V pesmi *Življenje*, ki stoji na začetku njegove prve pesniške zbirke, je zapisana misel, da sta smrt, pisana z veliko začetnico, in življenje enakovredna pojma. S tem je povezano spoznanje, da je smrt najvišji in edini cilj človekovega bivanja (Kermauner 1990: 263). Vrednost človekovega bivanja in tragiko njegove minljivosti poskuša prvič določiti leta 1908, ko v Ljubljanskem zvonu objavi tri pesmi pod skupnim naslovom »Pesmi o smrti«: *Vseh mrtvih dan*, *Rožni grm*, *Mors victrix*, v katerih se mu smrt in življenje potrdita kot »dialektični stalnici veselja« (Zadravec 1999: 74). V pesmi *Mors victrix* (PZ) Gradnik pokaže vsemogočno oblast smrti skozi vse letne čase. Najbolj pošastna je smrt pozimi, ko odkrito postavi *vešala iz golih vej* (Legiša 1969: 86). Tako narava kot človek sta podvržena smrti zmagovalki, prav tako je uničenju podvrženo vse, kar ustvari sončna energija (*Pozna jesen*, *Jesensko solnce* – PZ) ali kar ustvari človek s svojim delom (*Pesem kolona* – PZ) (Zadravec 1999: 74). V *Rožnem grmu* (MP) izrazi misel, da ljudje ne umrejo, ampak se spremenijo v drevesa, trave ... Še več, kdor hoče živeti, mora umreti (*Na Cankarjevem grobu*, *Na Krekovem grobu* – PK).

Smrt posameznika sicer ukine, ne ukine pa življenja (*Pesem starega begunca V* – PZ), saj *kjer se v vrvi ena nit konča, / se samo z novo nitjo zavozla*. Gradnik se smrti ne boji, ji ne ugovarja ali se celo bori zoper njo, temveč nanjo gleda naravno, hladnokrvno, mirno in ravnodušno. Da smrti ni tragiziral, dokazuje tudi kmetovo stoično in slavno govorjenje o smrti v ciklu *Kmet govori* (VS). Smrt je Gradnika sicer vznemirjala, a bolj »na način stoikov, ki so menili, da mora vse življenje modrijana biti predvsem tiha priprava na smrt, ne pa razburjenost zaradi nje« (Zadravec 1999: 75). V *Postaji na romanju* (VS) o smrti govori z veselimi toni, življenje pa razume kot romanje k *sveti smrti*. Napolni jo s smislom in jo ceni kot rešiteljico, saj je edino smrt možna povrniti v življenju poteptane in izgubljene vrednote ter rešiti človeka osamljenosti. Zato jo ljubi, si je želi in jo vdano pričakuje, saj se zaveda, da je edina resnična gotovost v življenju. Smrt je zadnji gost, ki ga človek pričakuje ob svoji smrtni uri, človekova poslednja želja (*Poslednji gost* – VS, *Maja in jesen* - PoM).

2.4.2.2 BOG

Gradnikov Bog ni nič formalističnega, institucionalnega ali klerikalnega, ampak eksistencialija, do katere se je prikopal individualno, mimo politike, postopoma in s težavo (Kermauner 1990: 251). Bog je skrivnost, do katere se človek ne more dokopati, lahko jo le slutiti. Ni stvar prepričanja, svetovnega nazora, manipulacije, dokazovanja, ampak eksistencialno-mistično spoznanje (Kermauner 1990: 267). Prve pesmi, ki tematizirajo vprašanja o Bogu in veri izražajo poudarjeno skepso in zatajevanje potrebe po nadnaravnem. Ljudje, ki se zatekajo k Bogu v stiskah, ko so nesrečni ali ko nanje preži smrt, pozneje pa nanj pozabijo, so hinavci, sam take vere in takega Boga ne potrebuje (*Veliki teden* – PZ). Vendar se mu Bog najprej odkrije kot pribežališče v bolezni (*V bolnišnici III* – PB). Prvič Gradnik svojo nemoč pred Bogom prizna v pesmi *Tožba marionete* (DP), v kateri Bogu sicer še ne pritrjuje, prizna pa svojo majhnost in šibkost ter ga prosi pa usmiljenja.

V naslednji fazi Gradnik Boga ustvarja iz potrebe po absolutumu, po smislu. Bog je cilj človekovega hrepenenja, absolutna točka, v kateri se osmisli trpljenje (*Sveti Frančišek Asiški, Smrt svetega Frančiška* – DP). Boga išče in priznava, ker mora njegovo delo, njegova umetnost imeti smisel, da je lahko v slavo in čast nečemu, kar velja (*Harfa v vetru* – SS) (Kermauner 1990: 266). V *Zlatih lestvah* (ZL) beremo Gradnikovo izpoved vere v obstoj Boga, ki je gibal vsega živega in neživega ter odloča o življenju in smrti (Poniž 1982: 237). Pesnik prosi za milost, čeprav ve, da je dana le redkim izbrancem, da se približa najbolj nizkim klinom na lestvi, ki vodijo v večnost.

V ciklu *Večerne sence* (SS) in podobno v *Pogovoru* (SS) je izražena misel, da je naše življenje smiselno, če je posvečeno sočloveku, če je obnavljanje Kristusove usode (Kermauner 1990: 266). Gradnik se tako približa pozitivnemu, skoraj konfesionalnemu Bogu, ki ga je ustvaril in v katerem je edino mogoče najti smisel (*V zoreči jeseni* – SS). V *Vprašanju* (ZL) ugotavlja, da kot subjekt izginja, da se spreminja v sled, ki vodi k Bogu. V *Medanskih zvonovih* (ZL) postavlja v krog, ki obkroža Boga, domovino, rodi kraj, zemljo, družino, smrt in bolečino. V *Očiščenju* (PK) prizna svojo pomirjenost. V smrt, ki vodi k Bogu, vstopa pomirjeno, njegova kri je ukročena, življenje izpolnjeno (Kermauner 1990: 267). Razmerje do Boga postaja popolna sreča, vera pa opojna slast, v kateri dobi vse smisel in nobena odločitev ni pretežka (*Večni studenci* – VS). V veri se človek pomiri z življenjem, se očisti in poniža, postane čisti božji odmev (*Klic* – VS).

3. EMPIRIČNI DEL

3.1 NAMEN, RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN HIPOTEZE

Namen diplomskega dela je bil pregled Gradnikovega pesniškega opusa z zožitvijo na tisti del, ki mu za osnovo, podlago ali navdih služi pokrajina, kraji, reke, gorovja ... V skladu s ciljem sem pregledala pesmi, v katerih so omenjena zemljepisna (geografska) lastna imena oziroma so ta posredno izražena.

V diplomski nalogi sem postavila naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Katere pokrajine in kraji zaznamujejo njegovo poezijo?
2. Kdaj in zakaj Gradnik uporablja natančna geografska poimenovanja?
3. Kakšen je pesnikov odnos in razmerje do posameznih pokrajin?
4. Kakšna je tematika pokrajinsko in krajevno določenih pesmi?
5. Kakšna je ideja pokrajinsko in krajevno določenih pesmi?
6. Kakšna je vloga oziroma funkcija v pesmih omenjenih pokrajin in krajev?

V diplomski nalogi sem postavila naslednja raziskovalne hipoteze:

1. Geografsko natančen in stvaren je bil Gradnik v pesmih, v katerih premišljuje o narodu, jeziku, vojni ... Raba natančnih zemljepisnih poimenovanj je povezana s tematiko pesmi.
2. Gradnikovo poezijo zaznamujejo v prvi vrsti Goriška Brda in Primorska, sledijo pokrajine in kraji ostale Slovenije in pokrajine bivše Jugoslavije.
3. Pesnikov odnos je čustven, intimen, narodno angažiran zlasti do Brd in Primorske, ki je bila po prvi svetovni vojni priključena Italiji.
4. V Gradnikovi pokrajinski pesmi ni ljubezenske, bivanjske in refleksivne tematike.

3.2 METODA DELA

Pri analizi sem upoštevala naslednje kriterije:

1. Pregledala sem pesmi zbrane v štirih *Zbranih delih*. Tako sem poleg devetih pesniških zbirk in izborov upoštevala tudi mladostne pesmi (1896-1916), nezbrane pesmi (1917-1923, 1923-1932), nezbrane in neobjavljene pesmi od leta 1933, pesniško zbirko za otroke *Narobe svet in druge pesmi za mladino*, nezbrane in neobjavljene otroške pesmi ter fragmente.
2. Pregledala sem samo izvirno poezijo in izpustila prevode, ki jih je Gradnik od *Padajočih zvezd* dalje vključeval med svojo izvirno poezijo.
3. V skladu s cilji naloge sem analizirala samo pesmi, v katerih so zemljepisne enote (kraji, reke, gore, pokrajine ...) neposredno izražene ali pa jih prepoznamo posredno (npr. češnje, breskve, vinogradi namigujejo na Brda) oziroma jih uvaja naslov cikla (npr. *Motivi iz Istre*) ali pesmi (npr. *Noč v Medani*). Zemljepisne enote sem izpisala in za manj znane navedla lokacijo.
4. Zaradi hitrejšega in preglednejšega zapisa ter lažjega vrednotenja sem analizo podala tabelarno. Tabele so diplomski nalogi priložene na koncu kot priloga.

3.3 REZULTATI IN INTERPRETACIJA

Iz analize je razvidno, da je Gradnik zemljepisna lastna imena zapisoval zelo pogosto – v prvi in sedmi zbirki je takih skoraj polovica pesmi. Iz obravnavanih pesmi se izrišejo naslednje pokrajine: najbolj občuteno Goriška Brda in Istra, Primorska s Krasom, pokrajine in kraji bivše Jugoslavije, zlasti tisti ki imajo pomembno mesto v srbski zgodovini, manj izrazito pa ostale slovenske pokrajine z glavnim mestom Ljubljano. Kot nasprotje tem domačim pokrajinam se v zbirki *Pojocha kri* razvije sovražna, tuja pokrajina, ki je omejena na italijanska taborišča. Zemljepisna lastna imena Gradnik vključuje v aktualistično domovinsko, narodnoobrambno in socialno pesem, v domotožno pesem, v priložnostne in posvetilne pesmi, zlasti v otroških pesmih pa se zemljepisna poimenovanja pojavljajo naključno, brez želje po zemljepisni konkretnosti in so zgolj verzotvorno ali rimotvorno sredstvo (*Vrane, Žabe – NOOP*).

Čistih pokrajinskoimpresionističnih pesmi praktično ni. Gradnik se ne identificira z naravo kot npr. Srečko Kosovel, narava mu služi kot ozadje, vzgib, ob katerem se sproži njegovo razmišljanje (*Motivi iz Istre, Motivi iz Brd* – PZ). Impresije, čeprav iskreno in globoko doživete, v sebi najpogosteje nosijo socialno ali nacionalno poanto. Opojni, niansirani impresionistični mehkobnosti se zavestno zoperstavi s hoteno trdoto, treznostjo, enobarvnostjo in masivnostjo (Boršnik 1962: 250).

Pesmi z bivanjsko tematiko ni veliko. Pokrajina je vir navdiha in osnova za razmišljanje o življenju, Bogu ... Na vrhu Grintovca pesnik začuti bližino Boga in priložnost za pogovor z njim. Zave se, da bi Boga lahko začuti na kateremkoli vrhu bodisi na Grintovcu ali Dolomitih, Kordiljerah, Himalaji in v kateremkoli bitju, saj je vse stvarstvo božje delo. V sebi ponovno odkrije tisto otroško vero, ki ne dvomi, ampak se predaja roki Vsemogočnega, da ga vodi čez steze in prepade življenja (*Na Grintovcu* – VS). Tudi smučarja na Poncah prevzame lepota gorske pokrajine, da se za trenutek ustavi in počasti Stvarnika (*Smučarjeva jutranja molitev* – VS). V pesmi *Noč v luki* (ZL) ladja in pristanišče simbolizirata človekovo večno blodenje, oddaljeni kraji Portoriko, Kalkuta, Java in reka Nil pa oddaljenost smisla in njegovo večno iskanje.

Prostor pogosto vzbudi pesnikovo razmišljanje. Ob pogledu na stare stavbe Mestnega trga in na Robbov vodnjak pesnik pomisli na minljivost človeških družbenih ureditev, o katerih pričajo samo mogočne stavbe in umetnine, ki so zaradi svoje umetniške dovršenosti večne (*Na Mestnem trgu* – HvV). Tudi grad nad Ljubljano je priča propadle fevdalne ureditve, vendar že dolge ne služi namenu, zaradi katerega je bil zgrajen. Sedaj je sprehajalna pot Ljubljančanov in razgledna točka, s katere je lep razgled na Barje, Polhov Gradec, Krim, Golovec, Savo in Šmarno goro (*Grad I* – NZO od 1933).

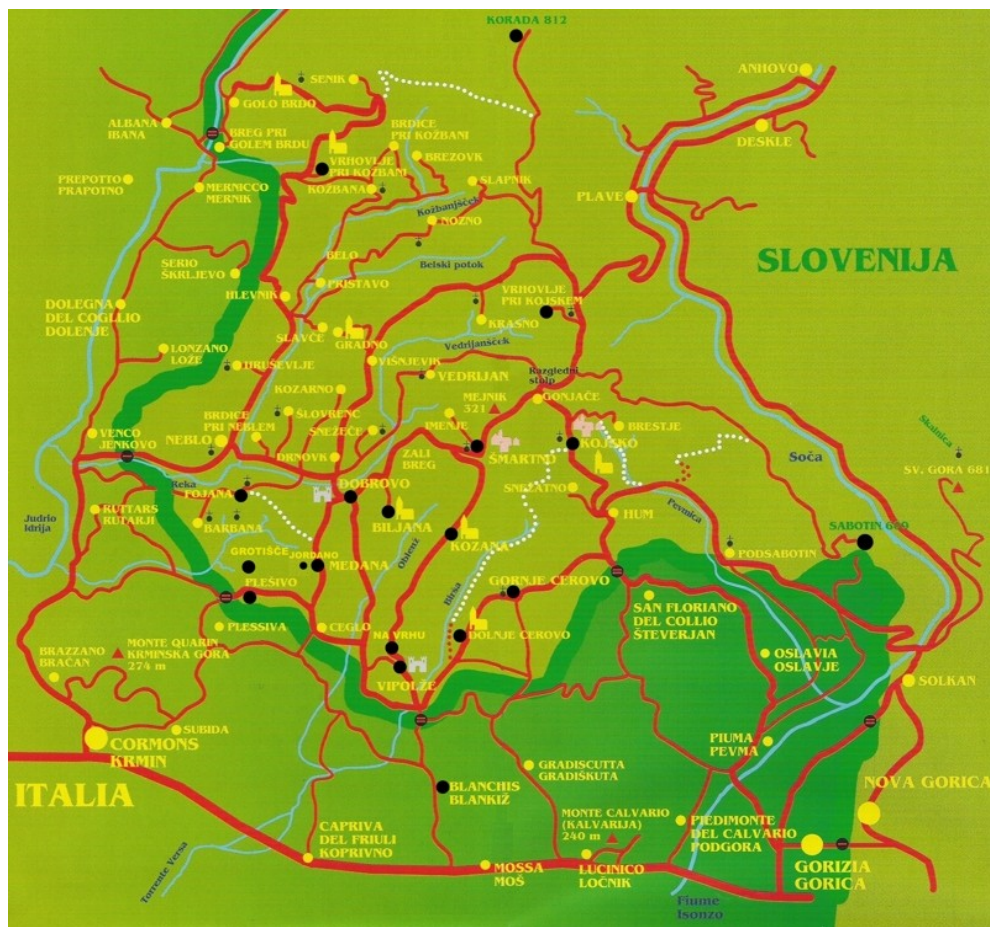
Zemljepisna lastna imena se pogosto pojavljajo v celi seriji priložnostnih in posvetilnih pesmi, ki jih je Gradnik posvečal družinskim članom, slovenskim kulturnim in narodnim delavcem, umetnikom, prijateljem in znancem ob najrazličnejših priložnostih, npr. Ivanu in Franji Tavčar, Simonu Gregorčiču, Ivanu Hribarju, Dragu Marušiču, Rihardu Jakopiču idr. Pokrajine, kraji, vasi, reke, gore omenjene v tovrstnih pesmih so navadno neposredno povezane z življenjem ljudi, katerim je pesem posvečena. Tako je bilo Visoko v Poljanski dolini omenjeno v več pesmih namenjenih družini Tavčar, ki je na Visokem živela (*Pred slovesom, Na Visokem* – DP, *Nagrobni napis bratoma Igorju in Ivanu Tavčarju, Srečanje na*

Visokem – NOP od 1933). Lahko so kraji omenjeni kot prizorišče srečanja ali druženja med pesnikom in osebo, ki ji je pesem posvečena. Z dr. Dragom Marušičem se je družil po letu 1912 v Gorici (*Pesem o vinu* – NZP od 1933), gospoda Danila se spominja na obisku v Brdih in njegovega nastopa v Gorici (*Kako je bilo že, gospod Danilo?* – NOP od 1933).

3.3.1 INTERPRETACIJA PO POKRAJINAH

3.3.1.1 BRDA

Gradnikova navezanost in tesna zvezanost z rodno briško zemljo in pokrajino ter njenimi ljudmi je prisotna skozi celotno pesniško ustvarjanje, zato so mnogi pesnika spoznavali in zaznavali kot pesnika Brd, saj so mu ravno Brda nudila največ motivov in ga spremljala skozi vse življenje. Sami naslovi pesmi in ciklov kažejo, kakšen velik pomen so imela Brda v zavesti in čutenju pesnika. V spodnjem zemljevidu Goriških Brd so s črnimi krogi označeni kraji, ki so omenjeni v Gradnikovih pesmih.

Zemljevid 1: Goriška Brda

BRDA – DOM IN MATI

Gradnik z Brdi povezuje dva občutenja: hrepenenje in bolečino (*Brda* – NZP od 1933). Najprej so Brda z Medano *rodna vas, rodna zemlja* in *mati*, njegov dom, kraj, kjer stoji pesnikova *očevina*, kraj otroštva in mladosti in tudi kraj prve ljubezni (*Brda* – NZP od 1933). Razlog za zraslost z briškim svetom najdemo v Gradnikovi veliki navezanosti na družino, na očeta in zlasti na mater (Kovič 1964: 121). Ko se v pesmih spominja svojih staršev, se zaveda velike moči biološke sile, večnosti krvi, ki jo otroci podedujejo od staršev, ter globoke povezanosti z vsemi preteklimi in bodočimi rodovi (*Sinu* – DP, *Dedič sem* – SS). Pripadnost domu in družini omogoča človeku polno eksistenco ter mu da moči in volje za spopad z vzponi in padci življenja (*Jeseni v Medani* – DP). Pred domačimi vrati lahko človek pozabi na *obup in črne misli*, v srce pa se naseli mir in varnost (*Doma* – PZ). Spomin na rodno hišo, na mir in idilo domačega ognjišča je eden tistih spominov, ki spremlja človeka skozi vse življenje in ki ga lahko izbriše šele smrt (*Rodna hiša* – NS).

Ljubezen do rojstne pokrajine in *te vboge zemlje* primerja in enači z ljubeznijo do matere. Tako se *Motivi iz Brd* začnejo z domotožno in hrepenečo izpovedjo navezanosti na Brda in končajo z izpovedjo ljubezni do matere. Brda so okvir za sliko, na kateri je upodobljena njegova mati, saj so mu prav zaradi nje ti kraji tako dragi (*Moji materi* – PZ).

BRDA – DOMOVINA

Brda z Medano za Gradnika niso samo kraj, kjer se je rodil in kjer stoji njemu draga rojstna domačija, temveč jih imenuje *moja domovina* (*Brda* – PZ, *Brda* – NZP od 1933). Gradnik pozna dve domovini: širšo domovino Slovenijo oziroma Jugoslavijo ter ožjo, Goriška Brda, Kras, doline Soče ter ostalo Primorsko. Najožjo domovino – Brda je moral že kot otrok zapustiti (šolanje v Gorici), v času službovanja v Zagrebu, Ljubljani, Beogradu in drugih krajih Jugoslavije pa se je občutek domotožja samo stopnjeval. Zato so ostala Brda vse življenje predmet njegovega hrepenenja, kamor se je z domotožno pesmijo vedno vračal. V tujini, ki za Gradnika ni samo dežela izven meje domače države, temveč dežela izven domačih Goriških Brd, mu je edina tolažba misel na dom, na idilično pokrajino s pisanimi holmi, zelenečimi vinogradi ter *belimi hišami med črešnjami*. Tujina človeka oropa dostojanstva, vzame mu voljo do življenja, edino ljubezni do domovine mu ne more vzeti. Čeprav je Medana nedosegljivo daleč, se ljubezen do nje v tujini samo utrdi in poglobi.

Občutek bolečine ob misli na rojstno vas je tako globok in silovit, da ga ni mogoče izraziti z besedami, temveč samo z jokom (*V tujini I* – PB).

Dom, družina in domovina so za Gradnika visoke vrednote, čisti in sveti pojmi, katerih vrednost in resnični pomen človek spozna šele daleč od doma, ko ga razjeda domotožje in ko gleda smrti v oči. Takrat je misel na domače pokopališče lepša in bolj pomirjujoča od misli na življenje v tujini (*Besede umirajočega dijaka I, II* - PZ, *Pesmi starega begunca* - PZ). Dom in z njim Brda so kraj varnosti, ubranosti in zato tudi predmet trajnega hrepenenja, medtem ko je tujina kraj nesreč, neskladja in nemoralnosti.

BRDA – SOCIALNO OGROŽENA POKRAJINA

Motiv pokrajine in zemlje je na drugi strani povezan z aktualnimi socialnimi vprašanji. V *Motivih iz Brd* beremo tople in nežne impresije idilične in vedno s soncem obsijane briške pokrajine, ki pa v sebi nosijo globoko socialno poanto. Gradnikove impresije, čeprav iskreno doživete, so skoraj vedno razpoloženski akord socialne pesmi oziroma so spremljajoč element v pesmih s socialno, domovinsko in politično tematiko (Mahnič 2000: 130).

Pokrajina z razkošnimi pomladmi, zlatimi poletji, bogatimi jesenmi ter kratkimi zimami daje delavnim in veselim Bricem veliko razlogov za veselje: cvetoče breskve, zrele češnje, zeleneče vinograde in polne sode sladke rebule. Tako idilična se Gradniku kaže briška pokrajina daleč stran od doma, ko ga v tujini razjeda domotožje in ko z vsem bitjem hrepeni po domu (*V tujini* – PZ). Navadno pokrajinske impresije služijo pesniku kot uvod v socialno in politično kritiko, s čimer učinkovito poudari dvojnost briške pokrajine: na eni strani veselje, mladostna brezskrbnost in lepota, na drugi pa revščina, negotovost, trpljenje, zaradi česar je marsikateri Bric prisiljen živeti na samem robu eksistence.

Gradnik se je zavedal izrazitega socialnega kontrasta svoje zemlje in ga vključil v marsikatero pesem. Čeprav je svojo zemljo ljubil, ni mogel prezreti socialnih stisk njenih ljudi. Briška zemlja je rodovitna in bogata, a bridka in kruta obenem, saj ne more preživeti svojih ljudi. Vtis pesmi s socialno problematiko je turobnost in mučna brezizhodnost, ki je toliko bolj boleča, ker so ob njeno nasprotje postavljene *zelene brajde* in *polja, polna solnčnega zlata*. Briška pokrajina združuje bele dvorce z lepimi vrtovi in visokimi cipresami ter strgane, sajaste bajte obdane s kupi gnoja in mlakami (*Desetina* – PZ). V tolažbo so pesniku razvaline

(vipolškega) gradu, ki pričajo o nekdanjem sijaju in propadu izkoriščevalskega in krivičnega fevdalnega sistema in vlivajo upanje tudi v izboljšanje položaja briških kolonov.

Gradnik z resnično prizadetostjo izpostavi problem prostitucije mladih deklet, ki z denarjem prisluženim po velikih evropskih mestih preživljajo številčno družino (*Črešnje, Mati* – PZ), in kolonata.⁵ Kmet kolon se ne more veseliti pridelka in uživati sadov svojega dela, saj je *le gost pod tujim krovom*. Njegovo življenje je razpeto med nenehnim garanjem za udobje fevdalne gospode ter spopadanjem za lastno preživetje v bedi in revščini. Čas trgatve, gotovo najlepši čas v Brdih, za kmeta najemnika ni čas veselja in zabave, temveč čas, ko se ponovno v vsem bistvu zave, kako bedno je v resnici njegovo življenje. Ko stiska gospodarjevo grozdje, se počuti kot bi iz njega stiskali kri (*Trgatev* – PZ), zato ne preseneča, da vse življenje vdano čaka in hrepeni po rešitvi. Občasno se potolaži ob steklenici rebule (*Nedelja* – PZ), vendar ve, da bo trajno rešitev prinesla šele smrt (*Ti belih križev tihi kraj ...* – PZ). Hrepenenje kolona Kumarja po svojem lastnem koščku zemlje se po mnogih letih težaškega dela sicer uresniči, a s tem ni rešen svojih gmotnih težav in stisk. Teh ga reši šele smrt, ko lahko v nebesih brezskrbno obdeluje božji vinograd. Ko Bog izreka svojo sodbo nad njim, prizna, da je v življenju skusil mnogo trpljenja, da pa kljub vsemu trpljenju ne bi mogel živeti brez svojih Brd (*Kolon Kumar* – ZL), s čimer Gradnik zopet poudari srčno navezanost kmečkega človeka na svojo zemljo.

Ta neposredna prizadetost in čut za socialno problematiko pri Gradniku ne preseneča, saj je sam izšel iz socialno ogrožene družine, ki ni imela »ne vrta, ne polja, ne vinograda, ne krave« (Boršnik 1954: 14), torej tistega, kar so imeli celo najbolj revni koloni. Spoznanje, da je življenje njegove družine skromno in bedno in da v celi vasi ni takih revežev, kot so bili oni, je Gradnika zaznamovalo kot otroka in v njem pustilo vseživljenjski pečat, zato so te pesmi izraz osebne bolečine in prizadetosti. Zaradi tega Gradnik Brda doživlja tudi kot pokrajino trpljenja, zaničevanja in bridkega spoznanja, ki pa ga ni spremenilo v črnogledneža, temveč je v njem prebudilo *uporno kri dedov* (*Brda* – NZP od 1933).

⁵ Agrarno razmerje, v katerem gospodar zemljišča zakupniku - kolonu pogodbeno prepusti stanovanjske in gospodarske prostore, nekaj ohišnice in večje površine v obdelavo z uporabo lastnega orodja in včasih živine. Kolon mora gospodarju v zameno oddati del pridelkov s te površine, praviloma polovico (spolovina, *colonia parziaria, mezzadria*). Pogodba je sklenjena za eno leto ali nekaj let, dejansko pa lahko razmerje traja tudi več generacij.

Brda zavzemajo posebno mesto tudi v nacionalnih in političnih vprašanjih, ki jih Gradnik obravnava z osebno prizadetostjo Primorca in Slovenca, saj so zanj Brda predvsem slovenska pokrajina, ki je sicer ogrožena, a kjer se še glasno govori slovenski jezik. Nacionalno čustvovanje se je pri Gradniku razvilo postopoma. V mladostni poeziji se je prepuščal čutnosti in nihilizmu, a ga je ogroženost domovine v prvi svetovni vojni odvrnila od individualnosti k občim, nadindividualnim vrednotam ter postavilo narod na prvo mesto (Kermauner 1990: 255).

Časovno se mu Brda odkrivajo od časov slovanske poselitve do časov prve in druge svetovne vojne. Gradnik večkrat izpostavi geografsko določenost Goriške, ki je od prihoda slovanskih prednikov do njegove sodobnosti igrala važno vlogo mejne pokrajine na zahodu. V *Prihodu* (PB) fantazijsko obnovi prihod Slovanov iz Karpotov na romanizirano ozemlje današnje Slovenije, ki so v Brdih, na meji s Furlanijo, postavili svoje zadnje straže. Brda imenuje pokrajino zadnjih straž tudi v pesmih *Šmartno* (PZ), *Brda* (NZP od 1933), *V Brda* (NOOP) ... Od tega ali bodo zadnje straže zdržale pritiske in napade osvajalskih sosedov, je odvisen obstoj slovenskega jezika in naroda. Gradnik trdno verjame v nujnost nacionalnega obstoja Slovencev, saj se lahko človek posameznik obdrži le prek nacionalne krvi (Kermauner 1990: 255).

O narodni ogroženosti Brd spregovori že v prvi pesniški zbirki. V ciklu *Motivi iz Brd* je taka pesem *Préval*, kjer *vitkim topolom* podeli zaščitno moč pred osvajalci iz Italije. Brda predstavi kot slovensko pokrajino *zadnjih straž* na skrajnem robu slovenskega narodnostnega ozemlja, jih napolni z obrambnim čustvom, drevo pa spremni v stražni simbol (Zadravec 1999: 85). Stražarske motive je narekoval naraščajoči strah, da mu bodo Brda za vedno odvzeta. Ta se je z grožnjo prve svetovne vojne stopnjeval in v času po njej postal realnost. Gradnik ni gledal pesimistično na razrešitev tega problema, saj je verjel v nacionalno odpornost primorskega človeka, kar izpričuje v pesmi *Šmartno* (PB). Srednjeveška trdnjava stoji *kot orlov gnezdo v srcu Brd* in predstavlja stražo slovenstva pred pritiskom ekspanzionistično naravnanih Italijanov. Pesnik je začel gojiti nekakšen mit o veličini Slovencev in o njihovi sposobnosti ubraniti se napadov tujcev, vendar si je moral naposled priznati in se sprijazniti, da je obramba na zahodu popustila (Zadravec 1999: 86). Po vojni ga je obremenjevalo zlasti stanje narodne zavesti, saj je z bolečino spoznaval, da so nekateri nekoč slovenski kraji močno

izpostavljeni italijanizaciji, žalostilo pa ga je predvsem dejstvo, da se ti kraji ne bodo znali/mogli ubraniti pritiskom in da bo slovenska govorica iz njih za vedno izginila (*Brda – PB*).

Bolečina in žalost za izgubljeno Medano in Brdi izražena v pesmi *Noč v Medani* (PB) se zdi tolikšna, da je pesnik ne bo znal premagati. A iz obupa in razočaranja se rodi novo upanje v slovensko osvoboditev. Gradnik začne v domači pokrajini iskati znamenja kljubovalnosti, odpornosti, veličine in moči (*Na goriškem gradu – PB*). Slovenska zemlja ima moč svoje sovražnike pokončati ter se nasititi z njihovo krvjo, iz katere bo dobila moč, da bo zaščitila in hrabrila svoje ljudi. Zaslužjenost Slovencev je samo začasna, saj zemlja – mati obljublja maščevanje (*Naša zemlja – PB*).

Veliko skrb Gradnik posveča tudi ohranitvi slovenskega jezika. V *Molitvi* (SS) se s prošnjo obrača na Boga, naj Bricem nakloni tolažbo v vsakodnevni naporih ter naj jim za njihov trud poplača z bogato letino, vendar je še bolj kot prošnja za srečo in blagostanje goreča prošnja za slovensko besedo, ki naj ji Bog nakloni obilo sonca, da se bo ohranila in razvijala v tem ogroženem delu Slovenije. Moč slovenske besede je neskončna in primerljiva z močjo svetega obhajila. Tako kot otrok ne more preživeti brez materinega mleka, tako človek ne mora preživeti brez svojega jezika, zato Gradnik nad Slovence, ki bodo zatajil slovenski jezik, kliče prekletstvo (*Naša beseda – SS*), saj bo s propadom jezika propadel celoten narod.

LJUDSKI OBIČAJI IN FOLKLORA BRD

Slika Brd, ki nam jo kaže Gradnik, je pogojena z dobo, v kateri je ustvarjal in je danes socialno močno spremenjena, zato iz marsikatero pesmi izvemo o načinu življenja in običajih takratnih ljudi (Brecelj 1994: 145). Med vaškimi običaji in navadami Gradnik izpostavi svatbo, semenj, košnjo, ličkanje koruze, trgatve ... Med opise vzdušja domače pokrajine vpleta misli o dragocenosti domačega ognjišča, o življenju, ljubezni in smrti. V poletni noči, ko zori grozdje, se najdeta fant in dekle. Ali se bosta v jeseni lahko poročila, je odvisno tudi od tega, kako bogata bo letina (*Trte cvetejo – PZ*). Če so paru okoliščine naklonjene in pride do (želene) poroke, se veselje mladega para kmalu spremeni v kruto realnost, ki jo zaznamujejo vsakodnevne skrbi, saj mladoporočenca bolj kot ljubezen povezuje skupna skrb za preživetje in stalno garanje (*Svatba v Brdih – DP*). Malo je trenutkov, ko lahko briški kmet odloži vsakodnevne skrbi in se povese v krogu prijateljev ob kozarcu zlate rebule ali se

zavrti na brjarju.⁶ Taka priložnost je vsakoletni semenj, ki ga spremljajo godba, ples, petje, vriskanje, pretepi, stojnice s sladkarijami in spogledovanje fantov in deklet. Na njem se zbere staro in mlado iz vseh Brd, od veselice pa jih ne odvrne ne nedeljska pridiga gospoda župnika, v kateri svari pred posvetnim veseljačenjem, niti vaške opravljivke, ki nad razposajeno mladino kličejo peklensko pogubljenje (*Semenj* – DP, *Semenj v Medani* - NOOP). Življenje kmetov spremlja pozvanjanje zvonov iz vaškega zvonika. Zvonovi jih zbudijo v nov delovni dan ter jim ob koncu dneva sporočajo, da je čas za počitek. Kličejo jih k maši, poroki in pogrebu ter odganjajo blisk in grom (*Medanski zvonovi* – ZL). Ko se kmetje zvečer utrujeni vračajo s polja ter posedejo ob skromni večerji (polenta), nad Brdi in Furlanijo pa ugaša večerna zarja, se začno moški pogovarjati o vsakodnevnih opravilih, letini in davkih, v pogovoru pa se ne morejo izogniti niti bolečim spominom na vojno, ki jim je uničila domove, polja in vinograde (*Jesenski večer v Medani* – ZL). Resne pogovore starejših spremlja razposajeno smejanje in petje mladih, ki si ob ličkanju koruze brezskrbno podajajo *polno bučo vina* (*Jeseni v Medani* – DP).

Gradnik poda tudi geografsko in značajsko oznako mediteranskih Brd. Brda so prepoznavna po soncu, ki *ves dan visi nad vinogradi*. Iz za obzorja se dvigne nad Čavnom in zvečer zaide v Italijo, da zažge Benetke, Videm, Oglej, Trst in Čedad. Soncu pesnik pripisuje moč dajanja in jemanja življenja (*November* – PZ), medí sadove ter buri kri ljudem. Ker pa je delo pod žgočim poletnim soncem utrudljivo in naporno, ljudje v Brdih doživljajo hkrati nebesa in pekel (*Sonce v Brdih I, II* – PZ).

Domača pokrajina se mu razpre v vrsto stvarnih opisov dogodkov, ki se vrstijo skozi koledarsko leto. Zgodaj spomladi, ko je češnja še gola in trta mrtva, najprej zacveti breskev, ki s svojimi nežnimi, krvavo rdečimi cvetovi kmeta opozori, naj pripravi plug in zrnje za setev (*Cvetoča breskev* – PZ, *Sušec* – ZL). Življenjska moč sonca je poleti največja. To je čas rasti in zorenja, čas žetve in košnje in čas, ko je delo na polju in v vinogradu najtežje zaradi neusmiljenega sončnega pripekanja. Vendar si kmet vedro obriše pot z obraza in z veseljem čaka jesen, ki bo obrodila *tisočere rdeče, sončne sade* (*Motiv iz Brd* – MP 1896–1916). Jesen je letni čas veselja, ko je kmetov trud poplačan, ko lahko okuša zlati sok – sad svojega dela – in ko po kletih veje sladek vonj po moštu in novem vinu, ki bo blažilna pijača za bolne in zdrave, tolažba v nadlogah in težavah ter lek za trpljenje, žalost in skrbi (*Oktober* – NS). Jesen

⁶ Lesen pod za ples, plesišče.

v Brdih bogato deli svoje darove: veje jablane se upogibajo pod težo zrelih plodov, zreli so koruze lati in rumene buče, kostanj in oreh sta že odpadla (*V oktobru* – HvV). Pozna jesen prinese v pokrajino meglo in sive oblake, gnilobo in mokroto. Pridelki so pobrani, orodje pospravljeno in vasice se pogreznejo v praznino in tišino (*November* – NS). Tesnoba prisotna v naravi se prenese na ljudi, ko se na dan vseh svetih spominjajo svojih pokojnih. Med domačimi zbranimi ob molitvi rožnega venca vlada moreče vzdušje, ki ga še podkrepi skovikanje sove, ki naznanja smrt (*Noč vseh svetih v Brdih* – VS). Svoja vešala iz golih vej, ki štrlijo v beli mraz, smrt odkrito izobesi pozimi (*Mors victrix* – PZ). Tišina in tesnoba se v ljudeh stopnjuje in edina tolažilna misel je misel na pomlad (*Zima* – PZ).

3.3.1.2 ISTRRA

Od jeseni 1909 do konca 1911 je pesnik kot sodnik služboval v hrvaški Istri, zlasti v Pulju. Istrska pokrajina je nanj naredila močan vtis, zlasti veličina morja in lepota Brionskih otokov z borovimi gaji, z vinogradi in zelenimi tratami. Življenje v Pulju je bilo nezanimivo, saj ni našel prave družbe, kulturno dogajanje v Istri pa je bilo siromašno oziroma ga sploh ni bilo. Zato je Gradnik večinoma samotaril ter »cele ure presedel na obrežnih skalah izven mesta s kako knjigo ali pa tudi brez nje« (Boršnik 1954: 60). Kot sodnik je veliko časa preživel na terenu, saj je večina sporov, v katerih je moral posredovati, zadevalo vprašanje meje. Na teh komisijah je imel priložnost spoznati življenje istrskih kmetov. Zlasti ga je prizadela socialna beda, krivičnost in nacionalna nesamozavest istrskih ljudi (Boršnik 1954: 60).

Istrsko pokrajino je zaobjel v cikel šestih pesmi *Motivi iz Istre*, ki je bil objavljen v Slovanu leta 1911 ter je knjižno izšel v prvi pesniški zbirki (ZD 1 1984: 309). Istrsko pokrajino je Gradnik doživel tako tenkočutno in prizadeto kot svojo briško. Po mnenju mnogih so pesmi v *Motivih iz Istre* bolj občutene in so mu umetniško uspele mnogo bolj kot pesmi v *Motivih iz Brd* (Legiša 1969: 93).

Gradnik barvno in oblikovno slika pokrajinska razpoloženja in jih vzporeja z duševnim razpoloženjem ljudi. Tako istrsko pokrajino zaznamujejo sivi in otožni toni, ki jih še dodatno podkrepijo *truda, glada, srda gluhi vzdihi*, iz katerih je razbrati prošnjo po rešitvi, ki bo dokončna šele s smrtjo (*Goličava* – PZ). Oskubljene vasi, sivotemne hiše, tropi ovac ter šumenje morja govorijo o preprostem življenju istrskega človeka zvezanega z revno zemljo in morjem, ki se kot ženska neutrudno razdaja od ljubezni (*Oljčni gaji* – PZ). Mračno notranjost

Istre ponekod zamenjajo svetlejši toni obmorskih predelov (*Istrska elegija* – PZ). Blišč oddaljenega mesta ne more premamiti revnega kmeta, ki s ponižno in vdano ljubeznijo obdeluje trdo prst, ki jo spoštuje in ljubi kot lastno mater. V svoji preprostosti je hvaležen Stvarniku za življenje in ga zvečer po končanem delu s preprosto molitvijo počasti, preden obrne svoj čoln v pristan (*Večer* – PZ).

Podobe, ki jih pesnik impresionistično zajema iz istrske pokrajine, služijo za podlago socialni in nacionalni misli. Istrska zemlja je nerodovitna in suha, povsod kamenje in požgani pašniki brez drevja. Taka zemlja človeku ne more omogočiti brezskrbnega življenja, a je ta kljub temu ne more zapustiti, prav tako kot otrok ne more zapustiti svoje matere. Kljub temu da ljudje živijo v veliki revščini, v nizkih, neometanih hišicah z enim prostorom za ljudi in živino (Boršnik 1954: 60), so neločljivo povezani s svojo zemljo in pokrajino (*Istrska vas* – PZ). Njihova prihodnost je negotova. Od neprestanega garanja so otopeli, brez želja za prihodnost, vdani v usodo. Njihovo razpoloženje se odraža na razpoloženju živali. Tako ljudje kot osli so tihi in trudni, klekajo in stopicajo pod težo bremena, ki jim ga je naložilo življenje (*Trudna pot* – PZ).

Nacionalna misel ostro in kritično zareže v zadnji pesmi cikla, kjer je Gradnik zgrožen nad hlapčevstvom Istranov in njihovo narodno nezavednostjo. Res je istrska zemlja kamnita in bedna, res je veliko pretrpela pod tujčevim jarmom, vendar to ne sme biti razlog za nesamozavest in hlapčevsko pokornost (*Istrska elegija* – PZ). Gradnik čuti dolžnost, da prebudi bedno in ubogo Istro, ji vlije nekaj samozavesti, jo opogumi za upor ter prebudi v njej že zdavnaj pozabljene sanje o svobodi.

3.3.1.3 PRIMORSKA

Na primorsko pokrajino Gradnik veže domovinsko, narodnoobrambno, vojno, begunsko in socialno tematiko. Tudi Primorska je za Gradnika domovina, mati in prav tako kot briška je tudi primorska zemlja zanj sveta (*Tolmin II* – PB).

PRIMORSKA MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Prva svetovna vojna in usoda Primorske po vojni je na Gradnika naredila precejšen vtis in korenito zaznamovala njegovo pesništvo. Izkušnja vojne in okupacija domače zemlje ga je

odprla občin, nadindividualnim vrednotam ter iz njega naredilo aktualističnega in mobilizacijskega pesnika (Kermauner 1990: 255, 256). Tovrstna poezija je izrazito prisotna v prvih zbirkah (*Pot bolesti, De profundis*), kjer Gradnik napadalno in bojevito zagovarja svoj nacionalizem ter je kritično nastrojen proti vsem strahopetcem, hinavcem in odpadnikom od ideje slovenske svobode. Ko Primorski *od morja do zibeli Soče* grozi vojno uničenje, Gradnik strastno zagovarja boj, čeravno bo prinesel poraz. Izbrati boj za domovino in s tem najverjetneje tudi smrt je častno in moralno edino sprejemljivo dejanje (*Na goriškem gradu* – PB).

Vojna tematika prvič izrazito nastopi že v prvi zbirki, v ciklu *1915–1916*, in se povezuje z domovinsko, narodnoobrambno in socialno. Časovno cikel zajema dve leti vojskovanja Italije in Avstro-Ogrske, krajevno pa nakazuje prostor ob Soči in pod Krnom, kjer je potekala soška fronta. Vojna pomeni konkretno grožnjo izgube Primorske (določbe Londonskega sporazuma podpisanega aprila 1915 med Italijo in antantnimi silami), za Gradnika torej izgubo domovine. Krn, pomemben cilj italijanske ofenzive, je pozimi, ko fronta zaradi težkih razmer v visokogorju miruje, varen. Pesnik s strahom pričakuje pomlad, saj ne ve, kdo bo varoval Krn, ko sneg skopni (*Krn* – PZ). V trenutkih velike stiske se vsi Primorci – *Kraševčani, Vipavci, Brici, Tržačani in Gorjani* – zatekajo po pomoč k Mariji na Sveto goro s prošnjo, naj obvaruje njihova življenja, predvsem pa njihovo domovino (*Svetogorska Marija* – NZP od 1933).

Na drugi strani je z vojno povezano begunsko vprašanje, saj se je moralo prebivalstvo Posočja izseliti s frontne črte. Veliko se jih je izselilo v tujino (Avstrija, Italija) in v notranjost Slovenije (Koroška, Kranjska), kjer so čakali na konec vojne. Ko stari begunec zapušča svoj dom, se zave, koliko mu ta pomeni. Slutnja, da se morda ne bo nikoli več vrnil, ga navdaja z žalostjo in bolečino. Ob odhodu ga tolaži misel, da njegova smrt ne bo zaman, saj mu vojna lahko vzame življenje, ne more pa mu vzeti človeškega dostojanstva, ljubezni do domovine in poguma. Šele vojna nevarnost in grožnja izgube domovine sta v njem prebudila zavedanje, kolikšna je njegova ljubezen do matere domovine (*Pesmi starega begunca I–V* – PZ), zato se v molitvi goreče obrača na Boga s prošnjo, naj vrne mir *bregovom Soče*, da se bodo prebivalci Posočja lahko vrnili na svoje domove, saj lahko človek edino doma resnično začuti božjo navzočnost in bližino (*Molitev begunca I* – PZ).

Izkušnjo begunstva je doživel Gradnik sam v Cerknem, kjer je med vojno sodnikoval in kamor je prihajalo veliko beguncev z Goriške. V pesmi *Cerkno* (PB) se je zahvalil vasi, ki mu je med vojno nudila *mirno, drago zavetje* (Boršnik 1954: 69). Iz pesmi veje optimizem, saj pesnik čuti, da se bliža konec vojne in da se bodo begunci lahko vrnili na svoje domove.

PRIMORSKA PO VOJNI IN V ČASU ITALIJANSKE OKUPACIJE

Vojna je gospodarsko uničila Goriško, čez katero je potekala soška fronta. Položaj po vojni je bil strašen zlasti za ljudi, ki so se vračali na svoje razrušene domove, in veselje ob koncu vojne je kmalu zamenjala skrb za preživetje, saj je vojska uničila vinograde in sadovnjake, prerila polja, po njih kopala strelske järke in utrjevala topovska gnezda po hišah. Vsepovsod je videti razdejanje. Solkan z okolico je bil pred vojno kraj, ki je človeka osupnil in ga zaradi svoje izjemne lepote navdal z optimizmom. Vojna je prinesla samo uničenje in žalost, zaradi česar človek ni več sposoben opaziti naravnih lepot (*Solkan* – PB). Tudi o lepotah Kanala in mostu čez Sočo ni več sledi (*Kanal* – NZP 1923–1932). Renče, pred vojno priljubljen kraj goriških izletnikov, sedaj samevajo. Hiše so puste, zvonik podrt, cerkev izropana, vinogradi opuščeni (*Renče* – PB). Nekdanji frančiškanski samostan v Kostanjevici je v razvalinah, ki v pesnikovo dušo vnašajo nemir (*Kostanjevica* – PB). Vojno razdejanje ni prizaneslo niti posvečenim krajem, kot je goriško pokopališče (*Na goriškem pokopališču* – PB). Svojega sijaja niso izgubili samo kraji, temveč tudi reka Vipava, ki se otožno in s težavo premika, saj ne prepozna več razrušenih krajev, skozi katere teče. Tudi po vojni ni njen tok nič lahkotnejši, saj so kraji po vojni doživeli nov udarec, ko so pripadli Italiji (*Vipava tiha ...* – NZP 1917–1923).

Materialnih, še manj pa duševnih posledic vojne se ne da izbrisati. Kamorkoli se ozre človeško oko, so vidne sledi vojne, krvave so celo rože in livade (*Jesen na Doberdobu I, II - ZL*). Bolj kot materialno uničenje in velika čustvena prizadetost ljudi Gradnika bremeni izguba Primorske, ki je s podpisom rapalske pogodbe leta 1920 pripadla Italiji, kar je še poslabšalo že tako težke življenjske razmere Primorcev. Italijanska vlada je kmalu pričela s svojim uničevalnim delom in si prizadevala italijanizirati Slovensko primorje in Istro (Repe 1995: 114). Med vojno porušena naselja so izpostavljena italijanskim vplivom. Slovenska dekleta so pozabila na svoje v vojni padle fante ter so srečne v objemu Italijanov (*Renče* – PB). Gradniku ljuba Gorica ni več slovensko mesto. Zdaj je *tuje* in *sovražno*, saj jo je oskrnil

tujec, zato lirskemu subjektu ne preostane drugega, kot da zapusti predragi kraj in ga zamenja za tujino, saj je ostal brez doma in domovine (*Gorica* – PB).

Za časa fašizma se je raznarodovalna politika še stopnjevala, pritiski so se povečali in postali bolj raznovrstni.⁷ Ljudi je položaj pod fašistično Italijo naredil nezaupljive, žalostne in zagrenjene (*Jesen na Doberdobu I, II* – ZL). Povojni čas je čas, ko *morajo govoriti mrlič*i, saj je ostalo malo živih, pa še tisti, ki so vojno viхро preživeli, so prizadeti in brezvoljni, zato pesnik nagovarja pokojnega Frana Erjavca in ostale narodne in kulturne delavce, naj bodo s svojim zgledom narodu v vzpodbudo (*Na Erjavčevem grobu I, II* – PB).

ZGODOVINSKA TEMATIKA VEZANA NA PRIMORSKO

Zgodovinska tematika povezana s Primorsko, natančneje s Tolminsko, je prisotna v ciklu petnajstih sonetov *Tolminski punt*, s katerim je Gradnik sklenil svojo drugo pesniško zbirko. Gradnika ni privlačila samo tematika kmečkega upora iz leta 1713 in izjemno dejanje tolminskega ljudstva, ki se je uprlo podjarmljenju grofa Antona Coroninija, temveč tudi sama osebnost glavnega voditelja upora Ivana Gradnika. Sledi *tolminskega puntarstva* je Gradnik videl že v svojem očetu, ki je bil ponosen človek in »ni upognil hrbtenice pred nikomer, ne pred vaškimi velikaši ne pred domačim župnikom« (Boršnik 1954: 5). Gradnik je bil prepričan, da se po njegovih žilah pretaka ista puntarska kri, kot se je po žilah Ivana Gradnika (Boršnik 1954: 102). Poleg sorodstva ju je družila skupna usoda, saj sta ob prestajala zaporno kaznen na goriškem gradu. Ivan Gradnik je bil zaprt zaradi organizacije upora in bil obsojen na smrt z obglavljenjem, Alojz Gradnik pa je bil obtožen »propagande za Veliko Srbijo« in »špijonaže«, a so bile obtožbe zoper njega ovržene in je bil po štirih mesecih izpuščen (Boršnik 1954: 66, 67).

Leta 1921 so Gradnika, medtem ko je po trepanaciji čelne votline ležal v bolnišnici, odpustili iz službe na zunanjem ministrstvu v Beogradu. Ker je bil brezposeln in brez stanovanja, mu ni preostalo drugega, kot da se vrne domov v Medano, čeprav mu je bilo zaradi revščine po vojni doma zelo neprijetno (Boršnik 1954: 101). Doma je nastal *Tolminski punt*, za katerega

⁷ 29. marca 1923 so Italijani izdali odlok, da se pisem s slovenskimi naslovi ne sme dostavljati, 1. oktobra 1923 so odpravili slovenske in hrvaške šole, 13. junija 1927 so v Trstu ustanovili komisijo za spremembo priimkov, 8. marca 1928 izdali zakon, ki je prepovedal slovenska lastna imena, postopoma so ukinili tudi slovenski tisk (Zadravec 1999: 31).

Gradnik pravi, da ga je pisal »s svojo lastno srčno krvjo, pa tudi z žolčem« (Boršnik 1954: 102).

Zgodovinska tematika v ciklu se prepleta z ljubezensko, socialno in uporniško, vse pa prehajajo v nacionalni upor Primorcev po vojni, saj so nekateri baladno izostreni spopadi in motivi le oblika Gradnikovega sodobnega domovinskega in socialnega ugovora (Zadravec 1972: 46). Hrabrilne besede Ivana Gradnika o domovini rešene zaslužnjevalskega tujca in o življenju v svobodi (*Punt II* – PB), razumemo kot Gradnikov odločni ugovor zoper italijanski imperializem, zoper okupatorje in tujce. Celoten cikel je zagovor upora zoper suženjstvo, nasilje in krivice ter poziv na maščevanje, saj imajo zatirani vso pravico udariti po zatiralcih in izkoriščevalcih, hkrati pa izraža veliko vero v svobodo.

Pred začetkom vojne je Gradnik delal kot namestnik pri okrajnem sodišču v Tolminu, kjer je spoznal tolminsko ljudstvo, ki je v njem vzbujalo občudovanje zaradi veličastnih zgodovinskih dejanj, hkrati pa se je z njim počutil povezanega zaradi sorodstva z Ivanom Gradnikom. Poleg Tolmina, ki je bilo središče upora, so sliko Tolminske dopolnjevale tudi druge vasi (Kamno, Kneža, Modreje, Poljubin ...), od koder se je zbirala vojska upornikov, ki se je odločila vzeti pravico v svoje roke in najprej obračunati s krivičnim davkarjem v gradu tolminskega gospostva na Kozlovem robu (*Punt I, II* – PB).

Vodja upornikov iz goriškega zapora s krvjo piše poslednje pismo svojemu dekletu, v katerem ne žaluje za svojim življenjem, saj se bo to nadaljevalo s sinom, ki bo njegovo idejo svobode prenesel na naslednje rodove. Življenje pod tujo oblastjo ni človeka vredno življenje, zato mu je ljubša smrt. Ko v zaporu čaka na izvršitev sodbe, misli na Tolminsko z gorami, gozdovi in Sočo in prosi svoje deklet naj jih pozdravi v njegovem imenu. Na izdajalce in janičarje pa naj pljune, s čimer jo določi za idejo naslednico (*Poslednje pismo Ivana Gradnika I, II, III* – PB).

Kot prvemu izmed upornikov so Ivanu Gradniku na goriškem Travniku odsekali glavo. Za njim so bili usmrčeni tudi ostali voditelji, njihova trupla pa so razkosali in obesili na vse štiri strani neba v opozorilo in grozo ljudem. Tolmince njihova smrt žalosti, hkrati pa v njih vzbuja jezo in maščevanje, da se zaklinjajo, da bodo nadaljevali z uporom in si priborili svobodo (*Obešeni* – PB). Zadnji dve pesmi cikla napovedujeta zmago revnih in zatiranih nad izkoriščevalsko in zatiralsko fevdalno gospodo, zmago pravice nad krivico, svobode nad suženjstvom. O tolminski gospodi ni več sledu, ostali so le potomci upornih kmetov, ki so

stoletja trpeli pomanjkanje in krivice pod njihovim jarmom. Zadnja kitica pesmi *Tolmin I* je sporočilno bistvo cikla: upor, čeprav ni prinesel uspeha, ni bil zaman, saj so uporniki s svojim prepričanjem, vero in prelito krvjo svojim potomcem posredovali idejo svobode in pravice ter jim tako zagotovili svobodo (*Tolmin I, II* - PB).

Zgodovinski dogodek obravnava še pesem *Kobarid* (DP), in sicer zatiranje poganskih navad med Kobaridčani. Ti so namreč še v 14. stoletju ohranili star slovanski običaj in častili lipo in studenec pod njo. Proti malikovalcem se je dvignila cela križarska vojska, ki je posekala sporno drevo in zasula studenec pod njo. Temu ukrepu italijanskega verskega inkvizitorja se upre starček, ki mu pove, da je njegov ukrep zaman, saj bo potok ob prvi priložnosti še z večjo silo izbruhnil na drugem koncu. Pesem ima isto sporočilno vrednost kot *Tolminski punt*: tudi če bodo tujci poskušali zatreti naše slovenske navade, če nas bodo ovirali pri boju za svobodo in enakopravnost, ne bodo zlomili naše volje.

3.3.1.4 SLOVENSKA ZEMLJA

Gradnikova narodna zavednost in zavzetost je v stražno pesem vključila tudi druge slovenske pokrajine ter celoten slovenski etnični prostor (Zadravec 1999: 89). V prvi kitici petega soneta iz cikla *Vitogoj* (DP) se pesniku okvir pokrajine razširi na *vso našo zemljo* in ni več omejen samo na Goriško in Tolminsko z dolinami Soče. Osnova karakteristika slovenske zemlje je njena podjarmljenost. Na njej niso nikoli stale veličastne zgradbe, templji, piramide ali katedrale. Edini ostanki so sledovi kopit in biča, skratka trpljenja, zato jo Gradnik imenuje *bridka zemlja*. A je tudi ponosna zemlja, saj je ostala kljub zaslužjenosti *plodna* in *vedra*, zmožna nasititi svoje ljudstvo (*Slovenska zemlja* – VS). Skozi stoletja je bila okrvavljena in opustošena od številnih zavojevalskih ljudstev. Slovani (Slovenci) so se morali pred *germanskimi tolpmi* stisniti na mali košček zemlje med Triglavom in Kolpo. Po njej je raslo samo trnje, dokler ni vanjo s svojo pisano besedo zasejal semena omike in kulture Primož Trubar (*Trubar* – VS).

Simbol nezlomljive narodne moči Gradniku predstavlja Triglav, gora slovenskega naroda, ki jo »uvrsti v svoj idejnomotivni sklop slovenske zemlje« (Zadravec 1999: 89). Davno so naši slovenski predniki živeli z gorami, posebno pa so občudovali Triglav, se ga hkrati bali in ga spoštovali, ga častili kot božanstvo, kot nekaj nedosegljivega, skrivnostnega, zato do današnjih dni od viharjev neprizadeti očak simbolizira narodni ponos in neuklonljivost

(*Triglav* – VS). Kadar ima Gradnik v mislih Brda in Primorsko, podobno dojema Krn. Ko bo sovražnik osvojil Krn, pomemben strateški cilj, bo za Primorce izgubljena svoboda (*Krn* – PZ).

S sonetom *Krnski kamen* (DP) je stražno tematiko razširil še na slovenski sever. Karantanska samostojnost, ki jo dokazuje in izpričuje knežji kamen, naj bo Slovincem v ponos in vzpodbudo, da si končno izborijo nekoč izgubljeno svobodo. Gradnik spodbuja Slovence, naj se odzovejo klicu zvonov iz cerkve Svete Marije na Gosposvetskem polju, ki jih je slišati čez vrhove, doline, grebene, ravnine, polja in reke vse Koroške. Zvonijo in kličejo ljudi k vstaji in svobodi. Slovenski kmet bo dočakal dan, ko bo sam sedel na knežji kamen in mu ne bo potrebno ponižno sklanjati glave pred tujimi trinogi, ko se bo maščeval vsem, ki so ga stoletja poniževali in trpinčili (*Gospasveta* – NZP od 1933).

Poleg Koroške je v obrambno pesem vključil že zdavnaj odtujeno etično ozemlje (*Na Blatnem jezeru* – SS). Misel na pogum prednikov, ki so se uprli frankovski nadvladi in na nekdanjo samostojnost v njem vzbuja občutke ponosa in jeze hkrati, saj smo se Slovenci z izgubo svoje države spremenili v *vratarjev, slug in dekel rod*. Nikoli se nismo poskušali upreti, temveč smo tolažbo iskali samo pri Bogu in v vinu, za zaščitnike in vzornike pa smo si zbirali tujce, kot je bil ogrski kralj Matija Korvin (kralj Matjaž).

Po drugi svetovni vojni je v nekaj pesmih pozornost posvetil dogodkom v zvezi s tržaškim vprašanjem. Sprašuje se o usodi Trsta, utemeljuje njegovo slovenskost ter izrazi prepričanje, da je Trst varen pred tujci, saj ga branijo slovenski kraji, ki so kakor živi zid razporejeni okrog mesta, vedno *na straži*, da odbijejo napadalce. Gradnik na bojne položaje kliče vse padle borce, da vstanejo iz svojih grobov in se ponovno odzovejo klicu domovine ter pomagajo braniti ponovno ogroženo slovensko zemljo (*Pesem o Trstu, Tržaška zemlja, Na straži smo* – NOP od 1933).

LJUBLJANA

Ljubljana kot narodno središče in kot mesto, v katerem je Gradnik prebival pred drugo svetovno vojno, ko je služboval na višjem deželnem sodišču, med vojno in po njej, v pesmih z narodnoobrambno tematiko ni odigrala pomembne vloge (Zadravec 1999: 91). Šele ko se je odselil v Zagreb, zlasti pa med vojno, mu je misel na domače mesto izzvala nekaj pesmi, ki pa

so »hladne in govorniške« (Zadravec 1999a: 105, 106). Večina je izšla med vojno leta 1944 v zbirki *Pojoča kri*. Pesmi, ki se nanašajo na Ljubljano, z njenimi ulicami, trgi in izvenmestnimi predeli, so dvojne. Prve so refleksivne, priložnostne pesmi, v katerih pesnik na grobovih, ulicah ali ob spomenikih velikih Slovencev razmišlja o njihovem prizadevanju za narod, o pomenu njihovih idej, ki imajo v slovenski narodni zavesti posebno vrednost ter so zlasti v času vojne ogroženosti žive in aktualne bolj kot kdajkoli, pa tudi o njihovih hrepenenjih in žalostnih usodah (*Na Cankarjevem grobu*, *Na Cankarjevem nabrežju*, *Pred Vodnikovim spomenikom*, *Stara cukrarna* – PK). Te pesmi so izraz Gradnikovega osebnega in narodovega priznanja in hvaležnosti za njihovo delo. Hkrati mu služijo za razmišljanje in ukvarjanje s kočljivim problemom slovenskega narodnega značaja, saj je med Slovenci še vedno veliko takih, ki nasprotujejo svobodi in napredku (*Na Krekovem grobu* – PK, *Na Marijnem trgu I* – NZP od 1933, *Prešeren Ljubljani I* – NOP od 1933).

Druga vrsta pesmi z ljubljanskimi motivi so pesmi z aktualno nacionalno tematiko, njihov nastanek pa je pogojevala slutnja krvavega boja za narodni obstanek, čas štiriletnih negotovosti, trpljenja in strahu ter grozljivi dogodki med vojno. Ljubljana ograjena z bodečo žico pesnika spomni na žalostno zgodovino Slovencev in na njihovo nemoč rešiti se primeža osvajalskih tujcev, kot da bi bilo večno hlapčevanje usoda naroda (*Emona* – PK). Gradnik mestu prerokuje dneve strašnega trpljenja, a vizija bojev in trpljenja v njem podžge jezo združeno s prezirom do sovražnika, da izreče hrabrilne vzklike namenjene borcem za svobodo, katerih dolžnost je, da poenotijo svoje vrste in se pripravijo na obrambo domovine (*Vizija* – PK). Združenim ne bo nobena ovira nepremagljiva, zato bodo lahko narodu priborili svobodo, Ljubljana pa bo zmagoslavna dočakala dan, ko bo rešena žičastega zidu (*Žičasti zid* – NZP od 1933).

Gradnik upesni tudi konkretne prizore vojnega nasilja v času italijanske in nato nemške okupacije Ljubljane, zlasti streljanje talcev. Krvnike imenuje *pijanih satanov zbor*, saj po njegovem mnenju človek ni sposoben zagrešiti tako grozovitega dejanja. Prizorišča pobojev so *božje poti*, *sveti* in *prekleti oltarji*, na katerih so bili žrtvovani Slovenci. Vendar žrtve niso bile zamen, saj bo njihova kri vezivo, ki bo povežalo narod v trdno in čvrsto celoto. V bolečini ob teh dogodkih se Gradnik obrne tudi na svojce pobitih ter jih tolaži, naj ne žalujejo, temveč naj se raje veselijo svobode, za katero so dali življenje tudi pobiti talci (*Pogreb pri Svetem križu* – PK, *Gramozna jama*, *V Cirilmetodovi ulici* – NOP od 1933).

3.3.1.5 POKRAJINE IN KRAJI BIVŠE JUGOSLAVIJE

Precejšen pomen v Gradnikovi nacionalni pesmi imajo pokrajine, kraji, reke in gorovja republik bivše Jugoslavije, ki jih je Gradnik vgradil v svoj obrambni motivni krog, saj ima večina pesmi, v katerih se te pokrajine pojavljajo, nacionalno, vojno, ali zgodovinsko tematiko oziroma kombinacijo vseh treh. To pojasnjuje Gradnikova politična opredelitev oziroma jugoslovanski nacionalizem, ki se je utrdil zlasti v času po prvi svetovni vojni, ko je Primorska pripadla Italiji. Da je bil Gradnik pred prvo svetovno vojno, med njo in po njej zagrizen jugoslovanar, kažejo njegove pesmi druge in tretje pesniške zbirke, ki sodijo med najbolj »nacionalistične, napadalne, bojovite v slovenski literaturi« (Kermauner 1990: 85). V močni, strjeni Jugoslaviji, kakršno si je želel in predstavljal, ter v integralnem jugoslovanstvu je videl možnost za osvoboditev svoje ožje domovine Primorske, pa tudi zagotovilo za »obstoj slovenstva kot slovanstva, kot različnosti in antiteze italijanstvu in nemštvu« (Kermauner 1990: 85).

Svoje razmerje do slovenstva in jugoslovanstva prvič jasno izpove v sedmem razdelku zbirke *De profundis*. V pesmi *Ujedinjenje I, II* primerja naravne značilnosti, kulturo, običaje, religijo in tradicijo južnoslovanskih narodov in ugotavlja, da resnično nimajo veliko skupnega. Res Kosovo in Kumanovo nista slovenski pokrajini, a vendar so Srbi in Makedonci naši bratje, tudi *tok Drave in Mure* ni ovira, da se Slovenci in Hrvati ne bi mogli združiti s Srbi (*Nekaterim* – DP). Zato Gradnik večkrat zavrne tiste, ki navajajo geografske, kulturne in zgodovinske razlike kot nepremostljive. Po njegovem mnenju je potrebno te razlike preseči ter si prizadevati zaživeti v skupni državi. Naše bratstvo se bo rodilo iz trpljenja in junaštva padlih za svobodo in enotnost (*Na Kalimegdanu* – PB) ter iz močne želje po življenju v močni državi, ki jo bo povezovala ljubezen (*Ujedinjenje II* – DP). Skupna država bo rezultat svobodne odločitve narodov, ki so se uprli zatiranju tujcev. Nikoli več si bratje ne bodo stali nasproti z orožjem v roki, ampak bodo sami presojali, kdo je njihov sovražnik (*Na Kolubari* – NZP od 1933).

Gradnik se zaničljivo obregne ob zveste častilce Avstro-Ogrske. Pozabiti je treba na staro Avstrijo in na zlagano veličino habsburške dinastije, ki je niso ohranile ne vešala, ne ječe, ne nasilje, ne tiranstvo ter prisluhniti glasu svobode, ki se razlega *od sten Triglava do valov Vardarja* in naznanja boljše čase (*Avstrijakantu* – DP).

V nekaj pesmih Gradnik izrazi naklonjenost in priznanje osebnosti in politiki kralja Aleksandra. Ko je v atentatu oktobra 1934 izgubil življenje, so ljudje neutolažljivo jokali za njim. Žalne zastave so izobesili tudi Slovenci in to ne samo po hišah in stolpih, ampak tudi na najvišjih vrhovih svojih gora, na Triglavu, Škrlatici in Brani. Čeprav je čas žalovanja končan, Slovenci še niso odstranili zastav, kar dokazuje njihovo globoko žalost nad izgubo kralja ter vdanost Kraljevini Jugoslaviji. V visokogorju so zastave bliže pokojnikovemu duhu, ki ne počiva na Oplencu, v mavzoleju družine Karađorđević, temveč z višin varuje meje Jugoslavije (*Ob mesecu, Beseda o smrti in življenju* – NZP od 1933). Pokojnemu kralju vzdikajo ljudje vse Jugoslavije, ob rekah Savi, Dravi, Donavi, Drini, Moravi, Timoku in Vardarju, slavo in hvalo pa mu izražajo poleg živih tudi vsi padli na bojiščih prve svetovne vojne, pa tudi tisti, ki so pomrli po različnih taboriščih.

3.3.1.6 TUJINA

V zbirki Pojoča kri se »kot nasprotje varni domači pokrajini razvijeta dva kroga sovražne pokrajine: to sta otok Rab in italijanska pokrajina, oba pa sta zožena na koncentracijska taborišča« (Zadravec 1999: 91). V italijansko taborišče Kampor na Rabu so med drugo svetovno vojno internirali mnogo Slovencev. Ob kapitulaciji Italije septembra 1943 jih je bilo pet tisoč (ZD 3 2002: 524). Ciklus o internirancih z Raba obsega štiri pesmi, ki s svojo naturalistično trdoto in golimi dejstvi delujejo kruto resnično (Boršnik 1954: 153). Sonet *Rab* (PK) izraža misel, da je slovenski narod pretrpel že marsikatero grozodejstvo in krivico, a tudi marsikatero prebolel in pozabil, tako da se očetovo trpljenje ni preneslo na njegove potomce. Preživelo trpljenje in grozodejstva interniranih v taborišče na Rabu, pa ni mogoče pozabiti in odpustiti, zato Gradnik taborišče imenuje *nemila prst, ime naše tuge in narodno grobišče* (*Rab* – PK). Ostale tri balade, posnete po resničnih dogodkih, naturalistično slikajo stisko in grozo taboriščnikov, ki se sestradani in v groznih higienskih razmerah stiskajo v mračnih barakah, kjer čakajo na skorajšnjo smrt. Prva balada pripoveduje, kako je po sestradane in napol mrtve zapornike sredi noči prišla smrt. Ljudje v zaporu so oropani vsega dostojanstva, celo smrt jih ne pokliče po imenu, ampak po zaporniški številki (*Obisk v taborišču na Rabu* – PK). V taborišču ni prostora za humanost in usmiljenje, poskrbeti je potrebno zgolj za lastno preživetje. Žena-mati se znajde v precepu, ko se mora odločiti, ali naj edini kos kruha ponudi možu ali umirajočemu otroku, saj je od njene odločitve odvisno, kdo bo živel in kdo umrl (*Balada o kruhu v taborišču Rabu* – PK). Najbolj grozljiv dogodek opisuje zadnja rabska

balada: nosač mora odnesti smrdljivo truplo, ki ga vse do jame preklinja, ko pa ga stresejo iz skupne krste, z grozo v mrtvecu prepozna svojega sina (*Pogreb na Rabu* – PK).

O razmerah v taboriščih in ravnanju z interniranci Gradnik spregovori še v zadnji pesmi zbirke *Pojoča kri*. V prvem delu pesmi se kmet veseli svoje vrnitve domov k svoji družini in zemlji ter priložnosti za nov začetek. Šele sedaj, ko je spoznal ves nesmisel in trpljenje vojne, se zaveda, kaj so *sreča ognjišča in strehe in žene ljubečih objemov ...*, skratka, kaj je v življenju res vredno. V drugem delu pa kmet spregovori o dolgem potovanju, katerega cilj so bila taborišča smrti v severni Italiji: Gonars, Trevisio, Arezzo, Luka, Padova, Pescara, Renicci. Italija se mu kaže kot *brezkončna in pusta ravnina*, njeni prebivalci pa so sovražno naravnani do ujetih in mučenih slovenskih internirancev (*Pismo po vrnitvi* – PK). Umirajočim po taboriščih je v zadnjih urah življenja v tolažbo misel na domovino, na domače gore in reke. Smrt pričakujejo z veseljem, ker bo prinesla odrešitev, žalosti jih edino dejstvo, da ne bodo pokopani v domači zemlji, ampak v tuji, v kateri ne bodo našli miru, zato jih pesnik vabi nazaj domov, med prijatelje in znance, med katerimi je spomin nanje še vedno živ (*Žrtvam* – NZP od 1933).

O Italiji in Italijanih Gradnik prvo kritično misel izreče takoj v prvi pesniški zbirki v pesmi *Riva degli schiavoni* (PZ), kjer se ogorčen sprašuje, s kakšno pravico Benteke zaničujejo Slovence, saj so jih ravno Slovenci branili pred napadi muslimanov, vozili njihove galeje, celo izvor njihovega doža Gradeniga je slovanski. Na ta način so Slovani pripomogli k slavi, blaginji in veličini Benetk. S tem ironičnim in predvsem kritičnim sonetom pesnik krepi narodno samozavest, Slovincem želi dopovedati, da so enakovredni Italijanom, le da so nepriznani in zaničevani (Kermauner 1990: 256).

3.3.2 GRADNIK IN ZEMLJA

Posebno mesto v Gradnikovi pesmi ima zemlja, prst, konkretna materialna snov, ki je v njegovem pesniškem opusu gonilo življenja, stalnica njegove življenjske filozofije in zrele lirike ter skoraj obredni predmet (Zadravec 1999: 80). V njej je »zakoreninjen kot kmet, pomeni mu vse: svet, domovino, družino, religijo« (Komac 1952: 9).

Pomensko razsežnost zemeljskega motiva dokazujejo že naslovi nekaterih pesmi: *Pesem zemlje*, *Kmet govori domači grudi*, *Kmet govori zemlji*, *Zemlji*, *O zlata zemlja ...*, v katerih je

Gradnik povzdignil prvinskega človeka nad civiliziranega in kultiviranega, kmeta nad meščana, vas nad mesto in gozd nad asfalt (tudi *V Josipdolu* – ZL). Zemlji je popolnoma vdan, trdno se je oklepa, se k njej vrača, jo ljubi in časti. Dojema jo kot čutno žensko (*Vse leto in ves dolgi dan ...* – PZ), kot rodno mater, ki za svojo brezpogojno ljubezen ne pričakuje ničesar v zameno (*O zlata zemlja ...* – PZ), kot dom (*Maja in mesto* – PoM), kot odrešiteljico in tolažnico (*O zlata zemlja ...* – PZ).

Gradnikov kmet je navezan na svojo zemljo, naj bo ta *lapornata, zelena, trda, gola* (*Zemlji* – SS) ali *bedna in bridka*, zanj bo vedno *dobra* in *neminljiva*, vedno čaščena, spoštovana in ljubljena, saj iz nje z delom in ljubeznijo izvablja vsakdanji kruh (*Na Kontovelu I, II* – PK). Če je kamen trd, bo kmetova roka še trša in vztrajnejša, da ga bo zdrobila in spremenila v rodovitno prst (*Komen* – DP). Njegova ljubezen do nje se ne zmanjša niti takrat, ko zemlja zahteva od njega krvno žrtev (*Pesem zemlje* – NZP 1917–1923) ter mu za njegov trud in garanje plačuje s trnjem in kamenjem (*Kraška pomlad* – VS), kot da je od nje očaran in začaran in ne more prelomiti usodne zaveze z njo. Zemljo upesni kot »mitološko mater, kot popolnoma nepristransko in visoko etično moč, ki rojeva in pokončuje človeški rod kot nekakšna panerotična sla« (Zadravec 1999: 83).

Vrednost zemlje je neprecenljiva in ni bogastva na svetu, ki bi jo lahko nadomestil. Tudi če ga premami blišč in hrup tujine, se bo slej ko prej skesan vrnil k njej, saj *vsak le v svoji grudi rad počiva* (*Zemlji* – SS). Misel na zadnje bivališče v zemlji se mu ne upira, ker je vsa prepojena s sokovi prednikov. Ve, da bo edino v njej našel pomiritev, zato se vedno znova odziva njenemu klicu. Dejstvo da je iz nje izšel, ob njej in z njo živel ter se bo ob smrtni uri vanjo vrnil, mu zadostuje, da jo ljubi in časti. Ta večni življenjski krog sprejema kot danost, brez spraševanj in bolečine. Kmet se smrti ne boji, saj jo dojema kot vračanje k svojim koreninam in svojemu izvoru (*Kmet govori domači grudi* – VS).

3.4 SKLEPNE MISLI

Geografsko natančen in stvaren je bil Gradnik v pesmih, v katerih premišljuje o narodu, jeziku, vojni, zgodovini, socialni problematiki in v domotožni pesmi. Pogosto so verzi in cele kitice sestavljene iz imen goriških in tolminskih krajev (*Na goriškem gradu, Noč v Medani, Punt I, II ...*). Slikovit krajinarski objektivizem mu je narekovala narodnostna bolečina ter

želja dokazati, da so Goriška, Tolminska in Primorska slovenske pokrajine. S tem namenom je ustvaril vrsto krajevnih sonetov in pejsažnih panoram, v katerih je ponosno našteval imena slovenskih vasi, krajev, rek in gora, kot bi jih z zapisom želel obvarovati potujčevanja ter ohraniti njihov slovenski značaj (Zadravec 1999: 87).

Gradnikovo aktualistično pesem je narekovalo prepričanje, da je pesnikovo poslanstvo vzgajati in voditi narod ter buditi, hrabriti in mobilizirati narodno zavest, kar je razumel kot moralno načelo. To svoje prepričanje in poslanstvo je izpolnjeval s krajevnimi soneti, z motivi zgodovinskega heroizma in slovenske narodne ključnosti ter satiro (Zadravec 1999: 35). Polemični in satirični soneti so bolj »verzificirani« drobni eseji, kot umetniško obvladana izpoved«, spodbujala in zaostrovala pa jih je italijanska zasedba Primorske, jugoslovanska državna stvarnost, pesnikova osebna prizadetost in bolečina ter zvestoba narodu (Zadravec 1999: 35). Pokrajina mu vsaj do zbirke *Večni studenci* (1938) služi kot sredstvo za narodnoobrambno pesem (Zadravec 1999: 90). V svoj narodni in obrambni motivni krog je uvrstil na prvem mestu Brda kot mejno in zato najbolj izpostavljeno pokrajino, Triglav in Krn kot simbola slovenske neuklonljivosti in trdoživosti, Primorsko z Gorico, Vipavsko in Krasom, reke Sočo, Muro, Dravo ter celo karantansko ozemlje na avstrijskem Koroškem. Mitiziral in povečeval je slovenski narod in njegovo zgodovino ter napovedoval trajnost slovenstva v Brdih, na Primorskem in po vsej slovenski zemlji. Domovinske pesmi izražajo vero v prihodnost, ki jo je črpal iz spoznanja, da narodne moči ni mogoče uničiti in »etični imperativ vztrajanja« (Zadravec 1999: 36). Če je na eni strani njegova aktualistična pesem povečevala slovenski narod, je na drugi strani slavila Jugoslavijo kot kohezivno tvorbo južnih Slovanov, ki je prav tako ogrožena od zunanjih in notranjih sovražnikov, zato jo je potrebno zaščititi, kar si je s svojo pesmijo prizadeval tudi pesnik Gradnik in stražno tematiko razširil tudi na kraje srbskega nacionalizma (Kalimegdan, Kosovo, Vardar ...). V močni in enotni Jugoslaviji je videl zagotovilo za rešitev okupirane Primorske, zato je postal v svojem jugoslovanstvu še bolj radikalen ter zavračal federativno ureditev (Zadravec 1999: 38). Prav tako kot je povečeval slovensko zgodovino, je povečeval srbsko, predvsem njihove junaške zmage v balkanskih vojnah in prvi svetovni vojni (Kajmakčalan, Cer, Kolubara ...). Čeprav se je zavedal zgodovinskih, geografskih, kulturnih in jezikovnih razlik med južnoslovanskimi narodi, si je prizadeval za enotnost in bratstvo med njimi ter propagiral ljubezen, ki bo zmogla premagati vse ovire.

Domačo briško, primorsko in istrsko pokrajino je občutil tudi kot socialno ogrožene pokrajine. V pesmih s socialno tematiko mu pokrajina služi kot prostor, v katerega je postavil človeka s svojimi problemi, stiskami, krivicami in revščino.

V Gradnikovi pokrajinski pesmi ni ljubezenske tematike. Med analiziranimi pesmimi sta samo dve ljubezenski pesmi (*Ob Krki*, *Motivi iz Brd – Dan aster je ...* – MP). V *Tolminskem puntu* je sicer prisotna tudi ljubezenska tematika, vendar v nobeni pesmi ne nastopa samostojno, prav tako v nobeni pesmi ni glavna tematika. Lahko rečemo, da pokrajinski motivi v Gradnikovi ljubezenski pesmi niso našli svojega prostora.

4. PRAKTIČNI DEL

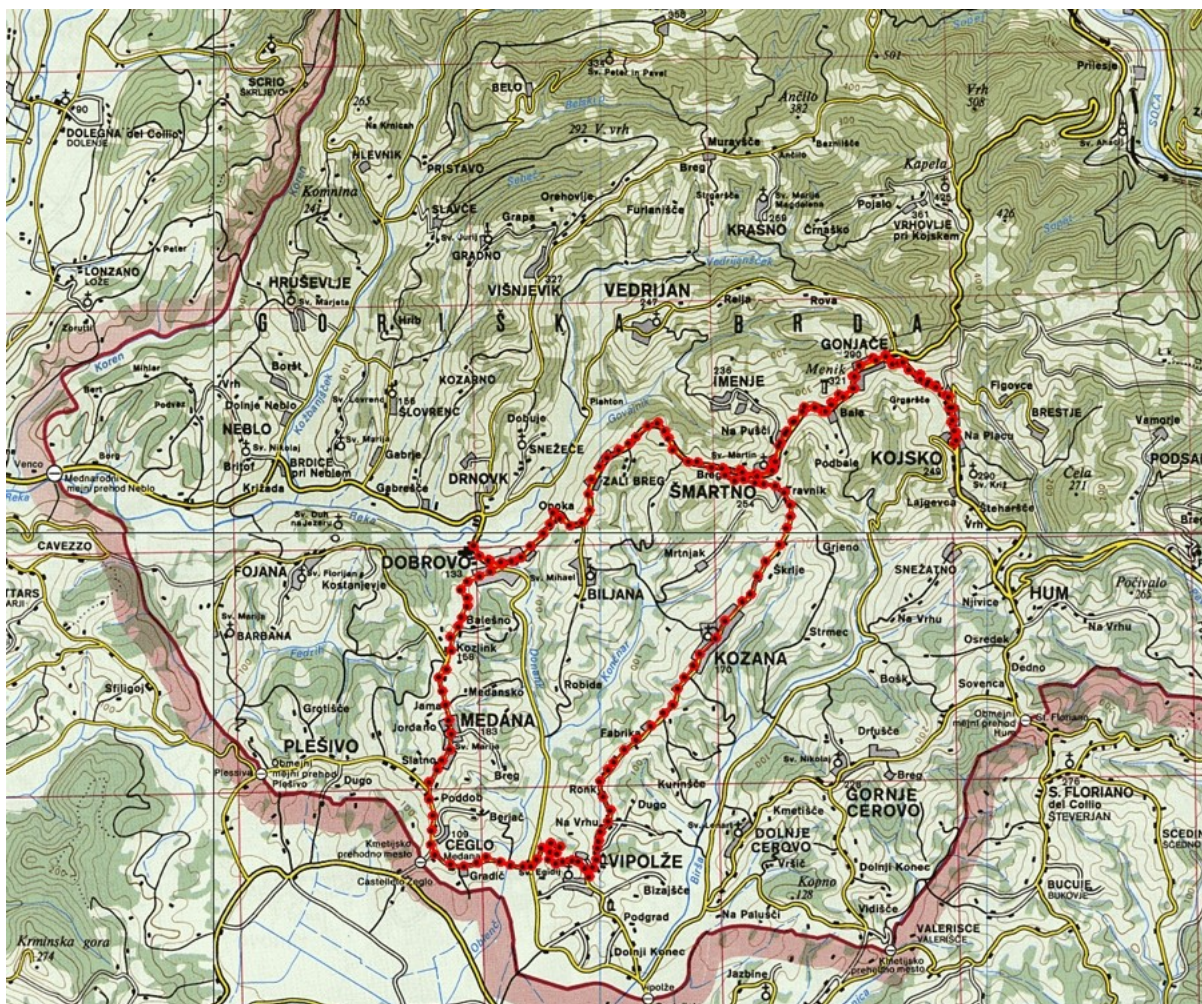
4.1 NAMEN

Goriška Brda so gotovo ena tistih slovenskih pokrajin, kjer se lahko bodisi domači bodisi tuji turist sreča z neokrnjeno naravo, kjer lahko sodobni, hrupa in hitenja naveličani, človek začuti mir in spokojnost. Posebno mesto imajo Brda zlasti v zavesti poznavalcev in ljubiteljev dobre kapljice, saj če kje, so v Brdih doma izkušeni vinarji in dobra vina. Prav po vinu, briški kuhinji in gostoljubnosti domačinov so Brda poznana doma in v svetu. Poleg naravnih lepot in gurmanskih ter vinskih užitkov Brda ponujajo tudi veliko kulturnih znamenitosti. S svojo lepoto in pravljичnostjo se je briška pokrajina dotaknila številnih umetnikov. Med njimi ima gotovo prvo mesto pesnik Alojz Gradnik, katerega je rodna pokrajina najgloblje pretresla ter zaznamovala njegovo poezijo od prvih pesniških začetkov do zadnjih pesmi. Brda so bila in še vedno ostajajo navdih mnogim, bodisi pesnikom, ki se vsako leto konec avgusta udeležujejo mednarodnega festivala Dnevi poezije in vina, bodisi slikarjem, kiparjem, ki se udeležujejo kolonij v Šmartem. Ta valujoči svet gričev, trt, umetnosti in poezije na zahodu naše domovine sem želela približati (slovenskemu) popotniku, ki pride v Brda brez vodiča, a želi izvedeti čim več o pokrajini in krajih, kamor se je namenil. Sam pogled na razkošno briško pokrajino bo gotovo očaral vsakogar, ki bo obiskal Brda. Da pa ga bo očarala tudi kultura, umetnost, običaji in predvsem poezija porojena iz ljubezni do te zemlje in pokrajine, sem spisala *Vodnik po Gradnikovi učni poti*, v katerem sem skušala zajeti vsaj nekaj zanimivosti, ki jih ponujajo (Spodnja) Brda.

Vodnik bo v pomoč izletniku, saj lahko ob njem načrtuje izlet po Goriških Brdih in ga preleti preden se odpravi v te kraje. Usmerjal ga bo na potepu skozi Brda, ker je opremljen z zemljevidom in fotografijami, zaradi priročnega formata pa ga ima lahko vedno pri sebi. Doma pa bo lahko ob ponovnem prebiranju še enkrat strnil vtise in podoživel trenutke v deželi »vina in poezije«.

4.2 OPIS POTI

Gradnikova učna pot je zasnovana krožno. Začetek je v kraju Kojsko, od koder nas pot vodi skozi Gonjače, Šmartno, Biljano, Dobrovo, Medano, Vipolže, Kozano in spet nazaj v Šmartno in Kojsko. Dolga je 18 km. Primerna je za celodnevni izlet, saj lahko traja več ur, zlasti če želimo videti vse znamenitosti omenjene v vodniku. Pot bo najmanj naporna, če se bomo po njej peljali z avtom/avtobusom, ljubitelji kolesarjenja pa se nanjo brez težav podajo s kolesom. Manj primerna je za pešačenje, saj je sorazmerno dolga, po drugi strani pa hoja ob cesti, po kateri gre ves promet skozi Brda, ni preveč prijetna. Primerna je za posameznike in večje skupine, tudi šolske, ki se lahko na poti seznanijo z naravnim in kulturnim bogastvom tega dela Slovenije.

Zemljevid 2: Gradnikova učna pot

Popotnika na poti usmerja *Vodnik po Gradnikovi učni poti*. Vsebinsko je razdeljen na umetnostnozgodovinske, arhitekturne, zgodovinske, etnografske in literarne teme.

Naravoslovne teme so praktično izpuščene, le v uvodnem delu so na kratko predstavljene naravnogeografske značilnosti Brd. Za nazornejšo predstavo je vodnik opremljen s fotografijami, zemljevidom Goriških Brd in zemljevidom učne poti. Lažjo orientacijo po vodniku omogočajo simboli, ki nam povedo, kaj bomo v posameznem kraju videli. Svoje piktograme v legendi simbolov imajo naslednji objekti: cerkev, grad/dvorec, muzej in spomenik. Za lažje razumevanje besedila so narečne, strokovne ali manj znane besede pojasnjene na koncu vsake obravnavane enote. Ker je večina cerkva in muzejev zaprtih oziroma imajo določen obratovalni čas, sem v rubriki informacije navedla, na koga se lahko obiskovalci obrnejo oziroma delavni čas.

Med kulturnimi znamenitostmi sem v prvi vrsti izpostavila sakralne objekte, saj na skoraj vsakem briškem griču stoji cerkev in marsikatera v sebi skriva zaklade izjemne umetniške vrednosti. V vodniku sem tako podrobneje opisala cerkev svetega Križa in cerkev Marijinega vnebovzeta v Kojskem, cerkev svetega Martina s freskami Toneta Kralja v Šmartnem, cerkev svetega Mihaela v Biljani, na kratko pa cerkvi v Medani in Kozani.

Med profanimi objekti sem izpostavila utrjeno srednjeveško vas Šmartno, grad Dobrovo s stalno razstavo z naslovom *Grajska zbirka – poskus rekonstrukcije* in galerijo grafik Zorana Mušiča, vinsko klet Kmetijske zadruge Goriška Brda z bogato podzemno kletjo v Dobrovem, rojstno hišo pesnika Alojza Gradnika in pesnika Ludvika Zorzuta v Medani, gradova v Vipolžah in razgledni stolp v Gonjačah. Med številnimi spomeniki, ki jih srečujemo po Brdih, sem omenila spomenik posvečen briškemu zborovodji in kulturnemu delavcu Srečku Kumarju v Kojskem, spomenik posvečen žrtvam druge svetovne vojne ob vznožju razglednega stolpa v Gonjačah in spomenik Alojza Gradnika v Dobrovem kiparja Jakova Brdarja.

Opise posameznih krajev sem prepletla s pesmimi Alojza Gradnika ter poskusila z njihovo interpretacijo ponazoriti Gradnikov pogled na rojstno pokrajino. Izbrala sem pesmi, ki na eni strani kažejo pesnikovo navezanost na Brda in Medano, na drugi strani pa pesmi, v katerih Gradnik prikaže socialne stiske briških kmetov – kolonov ter nacionalno ogroženost Brd spričo ekspanzionistično agresivnih sosedov.

Res je Gradnik največji in najbolj znan pevec Brd, še zdaleč pa ne edini. Brda so navdihnili tudi pesnika, glasbenika in publicista Ludvika Zorzuta (1892–1977). Prav tako kot Gradnik je

tudi Zorzut ljubil svojo briško pokrajino in briške rojake in prav tako kot Gradnik je tudi Zorzut marsikatero briško vas počastil s pesmijo. Zaradi tega sem v vodnik vključila Zorzutovo pesem *Brda, Brda* in v nekaj stavkih predstavila njegovo pesništvo. Brici so ponosni tudi na zborovodjo Srečka Kumarja, rojenega v Kojskem leta 1888, in na svetovno priznanega slikarja in grafika Zorana Mušiča, ki se je rodil briškemu očetu leta 1909 v Gorici. Umetnik je Brdom poklonil veliko svojih grafik, ki so sedaj razstavljene na gradu Dobrovo in predstavljajo največjo Mušičevo razstavo v Evropi.

4.3 SKLEP

V *Vodniku po Gradnikovi učni poti* bodo obiskovalci Goriških Brd gotovo našli nekaj zanimivosti s tega območja. Če bi učna pot kdaj v resnici zaživela, z enotnimi oznakami in natisnjenim vodnikom, bi bil nujen ponoven pregled obravnavanih tem in sodelovanje ali vsaj recenzija strokovnjakov oziroma poznavalcev z obravnavanih področji. Skoraj nujno se mi zdi v tovrstni vodnik vključiti bolj poglobljene naravoslovne teme, zlasti tiste, ki se nanašajo na gojenje/vzgajanje vinske trte in sadja, ter etnografske teme, pri čemer bi bilo dobrodošlo bolj poglobljeno terensko delo. Brda nam namreč tudi danes kažejo svojevrstno kulturo, običaje in kulinariko, mimo katerih v takem vodniku ne moremo in ne smemo.

5. ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem v prvi vrsti želela odkriti Brda, kakor jih je slutiti iz Gradnikove poezije. Ta slutnja je otožno žalostna in hrepenenjska. Pesmi razodevajo trdo in trpko življenje briškega ljudstva. Zemlja, včasih kruta, trda in skopa, a vedno oboževana in nikoli zapuščena, je bila velikokrat požgana in razdejana, prekopana s strelskimi jarki in prepojena s krvjo. Bila je predmet poželenja pohlepnih sosedov in je kruto občutila težo tujčevega jarma. Briški kmet, ki ga spoznamo skozi Gradnikovo pesem, ostaja, kljub revščini, pomanjkanju, trpljenju in krivicam, ponosen in zvest svoji zemlji. Ta mu pomeni mater, dom in domovino hkrati, zato jo obdeluje s spoštovanjem, neizmerno ljubeznijo, pa tudi s pridnostjo in znano briško trmo. Kljub trpljenju in krivicam se skozi Gradnikove pesmi kot rdeča nit vleče silno hrepenenje po tej zemlji in pokrajini. Brda so bila vse življenje njegov dom, navdih, svet, v katerega se je vedno rad vračal.

Danes Brda kažejo obiskovalcu drugačno, skoraj idilično in mondeno podobo. O nekdanjem trdem življenju ni več sledi, slutimo ga lahko le iz Gradnikovih pesmi. Ob pogledu na s trto zasajene in s soncem obsijane valujoče griče ne začutimo samo žlahtnine briškega vina, ampak tudi polnost življenja samega. V Brdih postane človeku toplo spričo posebne lepote in ubranosti, saj je vse na svojem mestu – gradovi, cerkvice, vasice, vinogradi, sadovnjaki ... V Brdih človeku ni potrebno ostati dolgo, da bi jih vzljubil. In kdor jih vzljubi, se bo vse življenje rad vračal v ta skrajni zahodni del naše domovine, kjer se Slovenija *na svoji zadnji straži* še enkrat bohotno razpre v vsej čudoviti lepoti.

Ker sem Brda doživela tudi sama, vem, zakaj je to tista slovenska pokrajina, ki kljub svoji majhnosti, privabi toliko italijanskih, avstrijskih in hrvaških turistov. Ker je mirna, neokrnjena in pristna, ker Brda tudi danes ostajajo tisti redek košček sveta, kjer se človeku zazdi, da se je ustavil čas. Ker niso samo pokrajina vina, ampak tudi umetnosti in poezije. Ker so v Brdih doma ljudje, prijazni in gostoljubni, s svojimi navadami in običaji, z narečjem, ki sta ga v svoje pesmi prenesla tudi pevca Brd – Gradnik in Zorzut.

V *Vodniku po Gradnikovi učni poti* sem poskušala združiti Gradnikova Brda in Brda, kot se nam kažejo danes.

6. KRATICE

Pesniške zbirke:

PZ – Padajoče zvezde

PB – Pot bolesti

DP – De profundis

VS – Večni studenci

ZL – Zlate lestve

PoM – Pesmi o Maji

PK – Pojoča kri

NS – Narobe svet

LU – Lucipeter

Izbori:

SS – Svetle samote

HvV – Harfa v vetru

MP – Mladostne pesmi

NZP – Nezbrane pesmi

NOP – Neobjavljene pesmi

NOOP – Neobjavljene otroške pesmi

ZD – Zbrano delo

7. LITERATURA

Alojz Gradnik: *Zbrano delo*, 1. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984.

Alojz Gradnik: *Zbrano delo*, 2. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.

Alojz Gradnik: *Zbrano delo*, 3. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Založba Litera, 2002.

Alojz Gradnik: *Zbrano delo*, 4. Ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Založba Litera, 2003.

Alojz Gradnik: *Pesmi*. Ur. Denis Poniž. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.

Alojz Gradnik: *Primorski soneti*. Ur. Jaro Komac. Koper: Založba Lipa, 1952.

Alojz Gradnik: *Svetle samote. Izbrane pesmi*. Ur. Josip Vidmar. Ljubljana: Založba Modra ptica, 1932.

Alojz Gradnik: *Eros – Tanatos*. Ur. Kajetan Kovič. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.

Alojz Gradnik: *Izbrane pesmi*. Ur. Kajetan Kovič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.

Alojz Gradnik: *Lucipeter*. Avtor dodatnega besedila Kajetan Kovič. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1973.

Alojz Gradnik: *Na Brda gledam*. Ur. Marijan Breclj. Nova Gorica: Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica in Krajevne skupnosti Dobrovo, Kojsko, Medana, 1994.

Atlas Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga in Geodetski zavod SR Slovenije, 1986.

Bojan Balkovec idr.: *Slovenska kronika 20. st. 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995.

Boris Paternu: *Pogledi na slovensko književnost. Študije in razprave. Druga knjiga*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1974.

Božo Repe: *Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja. Učbenik za 4. razred gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.

Darinka Ambrož idr.: *Branja 3. Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2002.

Drago Bajt idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja (1941–1995)*. Ljubljana: Nova revija, 1996.

Dušan Nečak in Božo Repe: *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine*. Ljubljana: Založba Filozofske fakultete, 2003.

Franc Zdravec: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999.

Franc Zdravec: *Slovenska književnost II*. Ur. Tine Logar. Ljubljana: DZS, 1999a.

Franc Zdravec: *Zgodovina slovenskega slovstva VII. Ekspresionizem in socialni realizem. Drugi del*. Maribor: Založba Obzorja, 1972.

Frančiška Slivnik: *O družini Danilovih*. (V: Dokumenti SGM. Ur. B. Kreft. Ljubljana: 1984, št. 42.). V: Enciklopedija Slovenije, 2. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

Georg Zauner: *Iglavci: spoznavanje in določanje iglavcev v naravi in nasadih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989 (Sprehodi v naravo).

Igor Saksida: *Pokrajina v motiviki treh primorskih (mladinskih) pesnikov*. Dialogi XXIX/6-7 (1992/1993), 114-117.

Josip Vidmar: *Obrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979.

Joža Mahnič: *Presoje in pogledi*. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

Lino Legiša: *Zgodovina slovenskega slovstva VI. V ekspresionizmu in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1969.

Marja Boršnik: *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Založba Obzorja, 1954.

Marja Boršnik: *Študije in fragmenti*. Maribor: Založba Obzorja, 1962.

Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Založba Karantanija, 2005.

Matjaž Kmecl: *Tisoč let slovenske literature*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2004.

Petra Svoljšak: *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

Stanko Kotnik: *Po domovih naših pisateljev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.

Stojan Brajša idr.: *Primorski slovenski biografski leksikon A-J*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974.

Taras Kermauner: *Poezija slovenskega zahoda. 1. del*. Maribor: Založba Obzorja, 1990.

Vilma Brodnik idr.: *Zgodovina 1. Učbenik za 1. letnik gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1998.

8. PRILOGE - ANALIZA POKRAJIN IN KRAJEV V GRADNIKOVI LIRIKI

8.1 ANALIZA PESNIŠKIH ZBIRK

8.1.1 PADAJOČE ZVEZDE (1916)

Gradnikova prva pesniška zbirka je razdeljena na šest razdelkov in skupaj z uvodno pesmijo *Življenje*, v kateri pesnik izpove svoj pesimistični življenjski nazor, šteje šestinsedemdeset izvirnih pesmi. V prvih dveh razdelkih *Tristis amor* (štirinajst pesmi) in *Pisma* (sedem pesmi), v katerih je erotična in ljubezenska poezija, ni nobene pesmi, v katerih bi bili kraji oz. pokrajina zemljepisno izraženi. V razdelku *Arabeske* so tri pesmi, iz katerih se da razbrati pokrajinsko oz. krajevno določenost, razdelka *Motivi iz Istre* in *Motivi iz Brd* pa že z naslovom izražata pokrajinsko določenost. V zadnjem razdelku *1915–1916* so sicer samo tri pesmi z geografsko prepoznavnostjo (kraji ob Soči in pod Krnom), vendar je iz njega razvidno, da pesmi izražajo trpljenje in življenje Primorskih Slovencev med vojno. V prvi pesniški zbirki je skupaj štiriintrideset pesmi (45 %) s krajevno določenostjo.

Daleč največ pozornosti je namenjene Goriškim Brdom, katerim je posvečen celoten cikel *Motivi iz Brd* (osemnajst pesmi). Istrska pokrajina je predstavljena v *Motivih iz Istre* (šest pesmi). V petih pesmih je zastopana Primorska s Sočo in Gorenjska z najvišjimi vrhovi (Triglav, Krn). V pesmi *Riva degli schiavoni* je Gradnik kritičen do Benetk in njihovega odnosa do Slovanov.

Tematika pokrajinsko in krajevno določenih pesmi v prvi pesniški zbirki je domovinska, socialna, zgodovinsko(kritična), vojna in narodnoobrambna. Pokrajinska impresija in refleksija sta pogosti, vendar redko nastopata samostojno, saj navadno služita za »uvod« v socialno (*Goličava*, *Pesem kolona*) ali domovinsko (*Istrska elegija*) problematiko.

RAZDELEK: Arabeske				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA

Besede umirajočega dijaka I, II	Domovinska (nasprotje domovina – tujina)	Od življenja v tujini razočarani študent na smrtni postelji misli na mater, dom in domovino. V tujino ga je gnala želja po bogastvu, naletel pa je samo na razočaranje in obup. V tujini je izgubil vse dostojanstvo, edino ljubezni do domovine ne. Na smrtni postelji mu je edina tolažba misel na dom, na domače gore, reke in griče, <i>na bele hiše med črešnjami</i> . V mislih se mu prikaže domače pokopališče in takrat začuti, da je vse bližje domu.	<i>Triglava gore, zlati rob morja</i> (Jadransko morje), <i>Soča zelena, bele hiše med črešnjami</i> (Brda).	Domovina s svojimi gorami, rekami in morjem je za umirajočega dijaka visoka vrednota in tolažba ob bližajoči smrti. Domovina je zanj nedosegljiva idealiteta, medtem ko je <i>mrzla tujina</i> njegova realnost, kjer bo tudi dočakal smrt.
Riva degli Schiavoni	(Zgodovinsko) kritična	Pesnik se ogorčen sprašuje, s kakšno pravico Benetke zaničujejo Slovence, ki so jih branili pred muslimani, vozili njihove galeje ... jim omogočili blaginjo. Celotno beneški doži so slovanskega izvora.	Riva degli Schiavoni (ime obrežja v Benetkah; obrežje sužnjev/Slovenov).	Pesnik dokazuje, kako neupravičeno Italijani zaničujejo Slovence, ki so veliko pripomogli k slavi in bogastvu Benetk. Gradnik je poskušal dokazati, da je priimek Gradenigo slovanskega izvora (ZD 2 1986: 309).

RAZDELEK: Motivi iz Istre				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Goličava	Pokrajinska impresija; socialna	Podoba istrske pokrajine, ki jo zaznamujejo sivi in otožni toni, preide v <i>truda, glada, srda gluhe vzdih</i> , iz katerih je razbrati prošnjo po smrti.	Kraška goličava v Istri.	Istro bremeni narodno in socialno zatiranje.
Istrska vas	Pokrajinska impresija; socialna	Čeprav Istra človeku ne more omogočiti brezskrbnega življenja, je ta ne more zapustiti, prav tako kot otrok ne more zapustiti svoje matere.	Vas v Istri.	Impresija prve kitice je opis vasice v Istri, ki preide v navezanost istrskega človeka na svojo zemljo.
Oljčni gaji	Prehajanje impresije v refleksijo	Morje je kot ženska, ki se nikoli ne utruje od ljubezni.	Jadransko morje.	Impresija prve kitice (oljčni gaji, razburkano morje) v drugi kitici preide v refleksijo.
Večer	Staplanje impresije prva in četrta kitica) in refleksije (druga in tretja kitica)	Na večer ko se ribič vrača domov, se s tiho slavnostno in zahvalno molitvijo obrne k Stvarniku.	Jadransko morje.	Gradnik upesni tiho in preprosto religioznost istrskega ribiča.
Trudna pot	Socialna	Prihodnost istrskih ljudi je negotova (pot ne ve kam pelje). Od neprestanega garanja so otopeli in vdani v usodo (<i>njih želje so trudne, njih srca udana</i>). Njihovo razpoloženje se izraža tudi na razpoloženju živali. Tako ljudje kot osli so tihi in trudni, klečajo in	Istra.	Pesnik naredi vzporednico med razpoloženjem tipične istrske domače živali in istrskimi domačini – utrujenost, obremenjenost, vdanost, negotovost.

		stopicajo pod težo bremena, ki jim ga je naložilo življenje.		
Istrska elegija	Socialna, narodna	Prva kitica je razpoloženjsko doživljanje barvnih in oblikovnih posebnosti istrske pokrajine. V prvih treh verzih prevladujejo sivi toni istrske notranjosti, v zadnjem verzu pa svetlejši toni obmorskih predelov. Res je istrska zemlja kamnita in pusta, vendar to ne bi smel biti razlog za nesamozavest in hlapčevstvo Istranov.	Istra.	Druga kitica je obtožba in ogorčenje nad hlapčevstvom in narodno nezavednostjo.

RAZDELEK: Motivi iz Brd

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Brda	Domovinska (nasprotje domovina – tujina)	Impresionistični opis Brd. Lirski subjekt sprašuje <i>rodno zemljo</i> , kaj mora storiti, da bo verjela v njegovo ljubezen. To vprašanje je retorično, saj izraža zavedanje, da človek domovini nikoli ne more povrniti za njeno ljubezen. Pesem je izpoved navezanosti na rodno pokrajino.	Brda – pokrajina na skrajnem Z delu Slovenije.	Misel na idilično pokrajino Goriških Brd s pisanimi holmi, belimi vasmi in zelenečimi vinogradi ga spremlja v tujini, od koder jo gleda <i>vso zameglelo</i> . Brda imenuje <i>rodna zemlja</i> – <i>mati</i> in predstavljajo pesniku domovino v ožjem pomenu besede.
Črešnje	Socialna	Pogosto <i>trpečemu Bricu</i> ne preostane drugega kot da se v boju za preživetje poda v <i>bogati nemški kraj</i> za trebuhom za kruhom. Da bi ženske preživele sebe in pogosto tudi svoje domače, so primorane denar služiti s prostitucijo.	Brda (črešnje, Bric).	Svetla in vesela podoba na začetku pesmi preide v tragičen zaključek. Pesem kaže dvojnost briške pokrajine: na eni strani veselje, mladost in lepota, na drugi pa revščina, negotovost, trpljenje, ki porinejo ljudi na sam rob eksistence.
Grozdja girlande	Socialna	Briški kmet se ne more veseliti pridelka ter uživati sadov svojega dela, saj ni nič njegovo. Socialni kontrast je izražen na dveh ravneh: iz dialoga med kmetom in gospodom, ki pripadata dvema različnima razredoma, ter iz vsebine njunega pogovora.	Brda (grozdje, kolonatski odnos).	Briški kmet kolon se ne more veseliti jesenskega pridelka, saj rodovitni vinogradi niso njegovi. Gradnik izpostavi socialni problem briške pokrajine – kolonatski odnos.
Mati	Socialna	Mati prejme denar, ki ji ga je poslala hči iz Kaira, ne ve pa, da si denar služi s prostitucijo. Ponovi se enaka ideja kot v pesmi <i>Črešnje</i> .	Brda, Kairo.	Pesnik drugič v tem razdelku izpostavi usodo mladih briških deklet.
Vse leto in ves dolgi dan ...	Socialna	Kolon nikoli ne ve, kdaj bo ostal brez dela in strehe nad glavo.	Brda.	Zopet se na pokrajino veže socialna problematika njenih prebivalcev – kmetov najemnikov, ki garajo za udobje svojih gospodov, sami pa živijo v

				bedi in revščini.
Preval	Domovinska, narodnoobrambna	Srebrni topoli na meji med Brdi in Furlanijo varujejo domačo zemljo pred osvajalci iz Italije. <i>Vitki topoli sredi široke ravnine /.../ Tu so na straži na meji tujine.</i>	Preval (dolina, v katero se spuščajo zahodna pobočja J Brd in je danes v Italiji); Furlanija; Brda.	Preval je dolina, od koder seže pogled na <i>solnčnata sela</i> v Brdih in v sosednjo Furlanijo. Pesem pokaže Brda kot slovensko pokrajino, kot pokrajino <i>zadnjih straž</i> na skrajnem zahodnem robu slovenskega narodnostnega ozemlja.
Vipolžki grad	Zgodovinska, socialna	Starega fevdalnega sistema je konec, o njem pričajo samo še razvaline gradov. Pravici, za katero so se kmetje stoletja prizadevali, je končno zadoščeno.	Vipolže – vas z dvorcem sredi Goriških Brd leži tik državne meje z Italijo.	Gradnik se v tej pesmi vrne v čas srednjega veka in izpostavi krivično družbeno ureditev, v kateri je imelo glavno vlogo plemstvo, ki je izkoriščalo podrejene kmete. Čeprav se pesem navezuje na preteklo obdobje, je za Brda aktualna zaradi kolonata.
Desetina.	Zgodovinska, socialna	Kmet neprestano gara, da lahko plača dajatve zemljiškemu gospodu in desetino cerkvi, njemu samemu pa ne preostane <i>ni kapljica vina</i> , temveč samo <i>trda pogača</i> .	Brda.	Impresija prve kitice – opis kmečkega in grajskega dvorišča - da slutiti na socialni kontrast briške vasi. Ponovno izpostavi problem kolonov, kmetov najemnikov.
Ciprese	Refleksivna pesem	Ciprese pesniku služijo za podlago za razmišljanje oz. meditacijo. Ciprese so v Brda <i>priromale iz Benečije</i> . Njihova ozka, stebrasta in visoka debla rastejo visoko proti nebu, kjer so blizu nebesom. Poosebljanje narave, dreves (tudi v pesmi <i>Preval</i>).	Brda.	Ciprese so za Gradnika graciozno drevo, zato so najpogostejše povezane z grajskim okoljem (tudi v pesmi <i>Desetina</i>). (Prava) cipresa izvira prvotno iz Perzije, Male Azije in Grčije, danes pa je razširjena po vsem Sredozemlju. Že v 2. tisočletju je v Iranu veljala za sveto drevo, zaradi svoje plamenaste oblike. Od nekdaj je imela v kultu mrtvih vlogo žalobnega drevesa in še danes jo sadijo po pokopališčih (Zauner 1989: 54).
Oljke	Refleksivna pesem	Oljka se je morala po briških vinogradih umakniti donosnejši trti. Čeprav jo je kmet posekal in njene veje uporabil za ogenj, da je dim varoval trto pred točo, mu tega ni zamerila in mu je ob smrtni uri preko poslednjega olja vse odpustila.	Brda.	Tudi tokrat lirski subjekt ob oljki razmišlja o življenju, natančneje o brezpogojni ljubezni, ki ničesar ne zahteva v zameno. Hkrati pesem kaže, kako se je začelo v Brdih razvijati pravo vinogradništvo. Oljke so

				izginile iz vinogradov, saj se trta ni mogla razvijati tam, kjer je oljka razprostrati svoje korenine (Boršnik 1954: 12).
Trgatev	Folkloristična, socialna	Trgatev za revne kolone ni čas veselja.	Brda.	Trgatev v Brdih je opisana s stališča revnih najemniških kmetov.
Novem-ber	Impresija, refleksija, bivanjska	Sonce daje življenje spomladi in ga jeseni jemlje. Pesnik soncu pripisuje moč dajanja in jemanja življenja.	Brda.	Sonce je pomemben vir energije. Od njega je odvisna kvaliteta in količina letine, vina.
Nedelja	Bivanjska, socialna	Prizor nedeljskega veseljačenja med kmeti zbranimi v gostilni. Za trenutek lahko ob vinu pozabijo na skrb, žalost in trpljenje. Vendar je ta brezskrbnost kratkotrajna, saj jih takoj ko zapustijo gostilno zopet popade strah in groza bednega vsakdana.	Brda.	Ponovno je izpostavljena trda plat življenja briškega kmeta, ki samo občasno ob kozarcu vina pozabi na vsakdanje skrbi.
Pesem kolona	Impresija, socialna	Kolonovo delo je zaman, saj ne more uživati dela svojih rok. <i>Kar sem jaz žel , to je drugi pobral, gost le nestalen pod tujim sem krovom ...</i>	Brda.	Prva in druga kitica sta impresija jeseni v Brdih. Narava se pripravlja na zimo. Razpoloženje v naravi je identično razpoloženju briškega kmeta.
Cvetoča breskev	Refleksivna pesem	Breskev je prvo drevo, ki spomladi zacveti v Brdih ter naznanja prihod pomladi. Na jesen pa prva odvrže svoje liste in <i>suha štrli sred bujne jeseni.</i>	Brda.	Breskev je poleg češnje sadno drevo tipično za Goriška Brda.
Trte cvetejo	Socialna	V poletni noči, ko zori grozdje, se najdeta fant in dekle. Ali se bosta lahko v jeseni poročila, je odvisno od letine.	Brda.	V tej pesmi je izpostavljena problematika mladih, ki nimajo pogojev, da bi si ustvarili skupno življenje.
Ti belih križev tihi kraj ...	Socialna, bivanjska	Kmetje večkrat pomislijo na smrt, ki jih bo odrešila vsakodnevnih skrbi in garanja. V smrti bodo našli kraj, kjer si bodo lahko odpočili, zato se je ne bojijo, temveč jo pričakujejo z radostjo in upanjem. Zadnja kitica je molitev in prošnja, naj jim bog ob smrti poplača za vse trpljenje.	Brda.	Življenja briških kmetov je tako težko, da jih lahko samo smrt reši trpljenja, zato se radostno bližajo kraju večnega počitka. Njihova smrt je nedolžna, kar simbolizirajo <i>beli križi</i> . Smrt je rešitev.
Moji materi	Refleksivna pesem (spomin na mater)	Brda z vsem trpljenjem in bedo so lirkemu subjektu najdražji kraj, ker jih povezuje z materjo, s svojim domom. Brda predstavljajo okvir za sliko, na kateri je upodobljena mati, kajti ona je tista, zaradi katere so mu ti kraji tako dragi.	Brda.	Ljubezen do matere enači z ljubeznijo do <i>te vboge zemlje</i> .

RAZDELEK: 1915-1916

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
-------	------	-------	-----------------	----------------

Krn	Narodnoobrambna	Krn je eden izmed ciljev italijanske ofenzive. Pozimi, ko fronta miruje in je vojskovanje v visokogorju onemogočeno, je Krn varen pred sovražnikom. Lirski subjekt se sprašuje, kdo ga bo varoval spomladi, ko se bodo boji obnovili.	Krn (vrh v Z delu Julijskih Alp; 2224 m).	Pri Gradniku je Krn poleg Triglava največkrat omenjena gora, oba pa sta simbola slovenske neuklonljivosti in trdoživosti. V Krnskem pogorju so zaradi pomembnega strateškega položaja že pred 1. soško potekali zagrizeni boji za obrambne pozicije. V začetnih bojih spomladi in poleti 1915 je bil največji italijanski uspeh zavzetje Vršiča, Vrat in Krna. Krn je ostal v italijanskih rokah do avstrijsko-nemškega preboja soške fronte okt. 1917 (Svoljšak 1994: 42).
Molitev begunca I	Begunska, domotožna	Prošnja k Bogu Očetu, naj vrne mir <i>bregovom Soče</i> , da se bodo prebivalci Posočja lahko vrnili na svoje domove. Edino doma lahko človek začuti bližino Boga.	Bregovi Soče.	Posočje je bilo prizorišče soške fronte. Prebivalstvo na tem območju so morali izseliti v zaledje, zaradi česar je močno naraslo število beguncev (Svoljšak 1994: 95).
Pesmi starega begunca I-V	Domotožje begunca	Pet pesmi izraža bolečino begunca, ki zapušča svoj dom. Šele sedaj, ko odhaja, se zaveda, koliko mu je pomenil. Slutnja, da se morda ne bo nikoli več vrnil, ga navdaja z žalostjo in bolečino, vendar njegova smrt ne bo zaman, saj bo umrl za domovino. Vojna mu ne bo vzela poguma, ravno nasprotno, utrdila ga bo in naredila še močnejšega ter okrepila njegovo ljubezen do domovine.	Bregovi Soče.	Bregovi Soče so krvavi, saj po njih poteka soška fronta. Domovina je mati. Resnično pripadnost domovini lahko občuti samo tisti, ki je za njo trpel.

8.1.2 POT BOLESTI (1922)

Drugo Gradnikovo pesniško zbirko skoraj v celoti prežema socialna in domovinska tematika. Pesmi izražajo bolečino za izgubljeno Primorsko in Goriško. Erotična poezija je sicer prisotna, vendar je drugotnega pomena (deset pesmi), saj absolutno prevladuje narodnoobrambna tematika (petdeset pesmi). Refleksivnih pesmi je skupaj z mottom osem. Pesniška zbirka, ki se začne z mottom, šteje triinpetdeset pesmi, skupaj s petnajstimi soneti iz Tolminskega punta pa osemindeset. V devetnajstih pesmi (28 %) se pojavljajo zemljepisna lastna imena.

V zbirki še vedno odzvanja prva svetovna vojna, cikel petnajstih sonetov z naslovom *Tolminski punt* nakazuje zgodovinsko tematiko, ki pa je vsa prepletena s sodobnostjo. Tematika pokrajinsko in krajevno določenih pesmi je poleg zgodovinske še domotožna, domovinska, vojna, narodnoobrambna, uporniška. Pogoste so pesmi, kjer se prepleta več tematik. Med pokrajinami izstopa Primorska, najbolj izrazito Tolminska (*Tolminski punt*), ter Goriška Brda.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Grob v tujini	Vojna	Mati piše sinu vojaku pismo na fronto, vendar zaman čaka na odgovor, ker je sin padel v boju.	Ogrska dežela; Karpati (gorovje na V srednje Evrope).	Pesnik dvakrat uporabi natančno zemljepisno poimenovanje za prizorišče sinovega boja in poslednjega bivališča. S tem doseže večjo realističnost in verodostojnost.
V tujini I	Domotožna	Občutja nastalega ob misli na domačo pokrajino ni mogoče izraziti z besedami. <i>O, kako daleč, daleč si, Medana, ti moja tiha, mila rojstna vas!</i>	Medana, morje, Kras, ravan furlanska, Soče zlati pas, Triglav, Krn, Dolomiti, Brda.	Pesem je porojena iz domotožja, saj je nastala v času pesnikovega službovanja v Beogradu. Vir njegovega domotožja in hrepenenja je Medana z Brdi ter širšo okolico (ZD 2 1986: 284).
Na goriškem gradu (1914)	Narodnoobrambna, hrabrilna	Primorski <i>od morja in do zibeli</i> Soče grozi vojno uničenje, vendar je bolj častno izbrati boj, čeprav lahko ta prinese smrt, kot pa se predati. Gradnika so pred začetkom vojne zaprli na Goriški grad, kjer je natanko dvesto let prej na smrt čakal voditelj tolminskega upora Ivan Gradnik. Gradnik primerja svojo bolečino z njegovo ter strah in negotovost slovenskega naroda pred začetkom vojne s strahom in negotovostjo tolminskih puntarjev. Vzgib za nastanek pesmi tako ni bila preteklost, temveč sedanjost. Dejansko se za Primorčane od tolminskega upora ni nič spremenilo, saj <i>še vedno narod naš pod jarmom stoče</i> .	Brda, Kras, Vipavska dolina, Krn, morje, Soča.	Krajevno je v pesmi določeno ozemlje Primorske, ki je bilo v času prve svetovne vojne najbolj ogroženo, saj ga je Italija pred vstopom v vojno zahtevala zase in si ga po končani vojni tudi priključila.
Prihod	Zgodovinska	Fantazijska obnova prihoda Slovanov na romanizirano ozemlje današnje Slovenije. Slovani so svoje zadnje straže postavili prav v	Karpati, Celeia, Soča, Salicanum, Brda.	Pesnik izpostavi geografsko določenost Goriške, ki je od prihoda naših

		Brdih na meji s Furlanijo.		prednikov igrala pomembno vlogo mejne pokrajine na zahodu.
Na Kalimegdanu	Narodna, narodnopovezovalna	Iz trpljenja in junaštva padlih borcev za svobodo naj se rodi naše bratstvo.	Kalimegda – vrh nad Beogradom z utrdbo, ki je imela pomemben strateški položaj.	Na Kalimegdanu so potekali boji med Srbi in Avstrijci.
Gorica I, II	Vojna, domovinska (razmerje domovina – tujina)	Gorica ni več slovensko mesto. Zdaj je <i>tuje</i> in <i>sovražno</i> , saj pripada Italijanom. Zaradi okupacije lirskega subjektu ne preostane drugega kot, da zapusti predragi kraj, saj je ostal brez doma in domovine. <i>Ah, bolj zvesta mi bo dolga cesta.</i> <i>Dolga cesta</i> (tujina) je postala njegov drugi dom. V tujini bo verjetno našel tudi poslednje bivališče. Verjame, da bo lahko vsaj po smrti ugledal ljubljani kraj.	Gorica, Kostanjevica (pri Novi Gorici). Po rapalski pogodbi (1920) je Gorica pripadla Italiji in ostala sedež avtonomne dežele, ki so jo 1922 ukinili.	Pesem je izraža bolečino ob dejstvu, da je Gorica in z njo zahodni del Slovenije prišel v italijanske roke. Pesnik je v okupirani Gorici vztrajal do leta 1920 in opravljal službo cenilca vojne škode. Ker je položaj na Goriškem postajal iz dneva v dan neznosnejši, kar je izraženo tudi v pesmi, je zaprosil za razrešitev in emigriral v Jugoslavijo (Boršnik 1954: 96).
Kostanjevica	Vojna	Na mestu nekdanjega frančiškanskega samostana v Kostanjevici so smo še razvaline. Nikjer ni več sledu o dobrih menihih. Pesnik se sprašuje, kje so samostanski bratje našli mir, da bi se jim lahko pridružil.	Kostanjevica (pri Gorici, kjer je pred vojno deloval frančiškanski samostan, ki je bil med vojno porušen, patri pa izgnani).	Pesem izraža bolečino nad vojnim pustošenjem in uničenjem samostana v Kostanjevici. V njem je deloval znani jezikoslovec pater Stanislav Škrabec (1844-1819), ki se je ukvarjal z zgodovino slovenskega jezika, s pravorečjem in narečji (ZD 2: 1986:291).
Na goriškem pokopališču (Spominu M. Š.)	Vojna	Vojaški spopadi so se odvijali celo na goriškem pokopališču, kar izpričujejo razbiti grobovi.	Pokopališče v Gorici (danes Nova Gorica).	Goriško pokopališče je bilo med vojno popolnoma razdejano. Grobnice so bile odprte in oskrunjene, saj so služile vojakom za zaklonišča in spalnice. Prav tako so bile oskrunjene tudi mnoge krste, iz katerih so vojaki pobrali vse dragocenosti. Ko je pesnik po vojni obiskal grob svoje prijateljice Marije Švalove, ki jo je

				spoznal l. 1912 kot sodnik v Gorici, je našel njen grob nepoškodovan, kar ga je glede na splošno razdejanje na pokopališču močno presenetilo (Boršnik 1954: 93).
Solkan	Vojna	Solkan z okolico je kraj, ki človeka zaradi izjemne lepote navda z optimizmom. Vojna je prinesla smo razdejanje in žalost in zaradi tega človek ni sposoben opaziti pokrajinskih lepot.	Sveta Katarina, Sveti Valentin, Sveta gora, Sveti Maver, soška dolina, Soča.	Krajevne lepote okoli Solkana lahko vplivajo na človekovo dobro razpoloženje, vendar ne morejo izbrisati vojnega trpljenja in razdejanja.
Brda.	Nacionalna	V prvi kitici pesnik ugotavlja, da je narodna zavest v Brdih še živa, saj <i>naša tu glasi se govorica in svojemu so rodu srca verna</i> . Močno pa ga vznemirja, prav tako kot njegove rojake, usoda Gorice in nekaterih poitalijančenih krajev.	Brda, Podgora, Pevma, Mirn, Gorica, Koprivno, Rutariji, Ločnik.	Pesnik kraje razvrsti v dve skupine. V nekaterih krajih je slovenska narodna zavest živa in močna (Brda, Podgora, Pevma, Mirn), drugi pa so bolj izpostavljeni italijanizaciji (Gorica, Koprivno, Rutariji, Ločnik).
Šmartno	Narodnoobrambna	Srednjeveška trdnjava sredi Brd predstavlja stražo slovenstva pred italijanizacijo. <i>Mi smo tu straža, ki se ne ukloni, tod je mogoče samo čez mrličje.</i>	Šmartno, Sabotin, Triglav, <i>furlanska planjava</i> .	Utrjeno Šmartno sredi Brd predstavlja pesniku simbol nacionalne odpornosti primorskega človeka.
Renče	Vojna	Renče včasih tako priljubljen kraj goriških izletnikov sedaj samevajo. Hiše so puste, zvonik je podrt, cerkev izropana, vinogradi opuščeni. Med vojno porušeno naselje je sedaj izpostavljeno italijanskim vplivom.	Renče (vas v Vipavi); Vipava; Gorica.	Goriška okolica je izpostavljena italijanizaciji.
Na Erjavčevem grobu I, II	Narodnohrabrilna	Povojni čas je čas, ko <i>morajo govoriti mrličji</i> , saj je ostalo malo živih, pa še tisti, ki so vojno vihro preživeli, so prizadeti in brezvoljni, zato pesnik nagovarja pokojnega Frana Erjavca, v drugem sonetu pa še nekatere druge pokojne kulturne delavce, naj vlije narodu voljo za preživetje.	/	Fran Erjavec je pokopan v Gorici.
Cerkno	Vojna	Pesem je zahvala vasi Cerkno, ki je bila <i>mirno, drago zavetje</i> pesniku med vojno. V vas so prihajali številni begunci s Primorske, ki so se umikali pred soško fronto. Pesnika navdajajo pozitivna čustva, čuti, da se bliža konec vojne in da se bodo begunci lahko vrnili na svoje domove.	Cerkno, Porezen (1630 m).	Vojno je Gradnik preživel precej brez pretresov kot sodnik v Cerknem (od 1915 do 1918).

Noč v Medani	Domovinska	Pesnik v zvezdnati noči zre po svetlem briškem paradižu, ko ga vsega prevzame bolečina za izgubljeno Medano in Brdi.	Medana, Preval, Cerovo, Vipolže, Blankiž – vasi v Brdih. Pokrajinska panorama.	Nova italijanska meja je tudi Gradnikovo rojstno vas ločila od Jugoslavije, kar pesnika navdaja z žalostjo. Pokrajina s svojo lepote ga vsega prevzame, da jo imenuje svetel paradiž. Za razliko od pokrajine, je pesnikova notranjost temna in razbolela.
Sonce v Brdih I, II	Pokrajinska	Značilnost Brd je sonce, ki <i>ves dan visi nad vinogradi</i> . Izza obzorja se dvigne nad Čavnom in zvečer zaide v Italiji, da zažge Benetke, Videm, Oglej, Trst in Čedad. Pod žgočim soncem je zelo naporno delati, zato kmetom <i>po čelu, licu in po bradi brez konca znojne kaplje tekó</i> . Sonce medí sadove ter buri kri ljudem, da hkrati doživljajo nebesa in pekel.	Čavn, Italija, Benetke, Videm, Oglej, Trst, Čedad.	Pesnik poda pokrajinsko in značjsko oznako mediteranskih Brd: ves dan jih obseva sonce, ki daje življenje in omogoča bogato letino, vendar je delo pod vročim žgočim soncem zelo težko in naporno.

RAZDELEK: Tolminski punt

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Punt I	Zgodovinska	Puntarji iz naštetih tolminskih vasi se odločijo vzeti pravico v svoje roke. Zberejo se, da bi najprej obračunali s krivičnim davkarjem v gradu tolminskega gospostva (Kozlov rob). <i>Dan sodbe prišel je in dan plačila!</i>	Mengore, Volče, Sveta Lucija, Tolmin, Slap, Selo, Bučenice, Sleme, Ježa, Kuk, Senica.	Pesnik našteva imena tolminskih vasi, kjer se kmetje najprej organizirajo ter začnejo z uporom.
Punt II	Zgodovinska	Ivan Gradnik zbere vojsko upornih kmetov iz vse Tolminske ter jo popelje proti Gorici, kjer bodo zahtevali pravico.	Volče, Tolmin, Ladri, Rute, Kamno, Lom, Dolje, Temljin, Modreje, Kneža, Roč, Smast, Poljubin.	Pesnik ponovno našteje tolminske vasi, od koder se zbirajo kmetje, da bodo odšli proti Gorici.
Poslednje pismo Ivana Gradnika I	Zgodovinska, ljubezenska	Vodja premaganih kmetov je zaprt na goriškem gradu, kjer čaka na usmrteitev. Z lastno krvjo piše pismo svojemu dekletu. Ni mu žal, da se je uprl fevdalni gospodi, saj je spoznal, da <i>največja slast je bolečina, ko srčna kri za drugega se toči</i> .	Gorica, goriški grad.	Gradnik je svoje doživljanje zaporne kazni na goriškem gradu ob začetku prve svetovne vojne vzporejal s prestajanjem kazni Ivana Gradnika. Čutil je namreč, da se tudi po njegovih žilah pretaka

				puntarska kri (Boršnik 1954: 102).
Poslednje pismo Ivana Gradnika II	Zgodovinska, domovinska, ljubezenska	Njega bodo sicer ubili, vendar njegova ideja ne bo umrla, saj jo bo prenesel na sina in na naslednje rodove.	Travnik.	Travnik je glavni trg v Gorici, kjer so izvršili kazen.
Poslednje pismo Ivana Gradnika III	Domovinska	Prošnja dekletu, naj v njegovem imenu pozdravi Tolminsko z gorami, gozdovi in Sočo. Na izdajalce in janičarje pa naj pljune. Tako jo posredno nagovarja, naj nadaljuje z njegovo idejo.	Tolmin, Poljubinj, Soča.	Kraji Primorske, ki hodijo Ivanu Gradniku na misel tik pred izvršitvijo sodbe.
Obešeni	Uporniška	Na smrt so bili obsojeni tudi glavni pomočniki Ivana Gradnika. Njihova trupla so obesili na vse štiri strani neba, da bi bila v opomin in grozo ljudem. Tolmince žalosti in hkrati jezi njihova smrt, zato stiskajo pesti in se zaklinjajo, da se ne bodo vdali.	Brda, Kras, Gore, Vipava, Soča.	Štiri pokrajine ponazarjajo štiri strani neba, na katere so izobesili glavne voditelje tolminskega upora. Brda na zahodu, Vipava na vzhodu, Gore na severu in Kras na jugu.
Kje je vaš grob?	Uporniška	Pesnik se sprašuje, kje so uporniki našli poslednje bivališče, saj niso bili deležni človeškega pokopa. Uporniki še po dveh stoletjih ne morejo počivati v miru, saj narod še vedno ni svoboden.	Soča, Krn, Matajur.	Krn in Matajur sta prizorišče soške fronte, kjer dvesto let po tolminskem uporuh še vedno potekajo boji za svobodo.
Tolmin I, II	Uporniška	O tolminski gospodi (Manzani, Attemsi, Coronini) danes ni več sledu, ostali so le potomci upornih kmetov (Munihi, Kobali, Lahajnarji, Gradniki, Kragulji), ki so stoletja trpeli pod njihovim jarmom. Zadnja kitica je sporočilno bistvo cikla: upor ni bil zaman, saj so uporniki svojim potomcem priborili svobodo.	Krn, Kuk, Škrbina, Tolminska, Soča.	V prvi kitici ponovno omeni glavne gorske vrhove Tolminske s Sočo ter poudari, da sedaj na njih ni več fevdalnih gradov oz. da na njih spominjajo samo ruševine. Tolminska zemlja je sveta zemlja.

8.1.3 DE PROFUNDIS (1926)

Tretja pesniška zbirka je sestavljena iz osmih razdelkov. Z izjemo četrtega, v katerem je sedem prevodov kitajske lirike, so ostali sestavljeni izključno iz izvirne poezije. Izvornih pesmi je tako štiriinsedemdeset. Od teh je triindvajset pesmi (31 %), v katerih se pojavljajo geografska poimenovanja. Erotično doživljanje tudi v tej zbirki ni osrednje in je zastopano samo še v naslovnem ciklusu desetih pesmi. V drugem in tretjem razdelku je bivanjska in refleksivna poezija. Epigramom, priložnostnim zapisom in poslanicam (peti razdelek) sledijo pokrajinski soneti, v katerih pesnik opeva primorske kraje (*Komen, Dornberg, Devin, Kobarid* ...). Prav tako v sonetni obliki in realistično sproščeno opiše folklorne običaje v

Brdih (*Svatba v Brdih, Semenj ...*), tem pa sledi serija aktualnih političnih pesmi (*Ujedinjene, Avstrijakantu ...*). V osmem razdelku je osemindvajset pesmi, v katerih pesnik razmišlja o Bogu, minevanju, življenju, družini, domu ...

RAZDELEK: V				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Ivanu Endlicherju	Posvetilna pesem	Sonet je posvečen mlademu preporodovcu Endlicherju, ki je s svojo zagnanostjo in zavzetostjo za jugoslovansko idejo navdušil veliko mladih. V zadnji kitici se pesnik zgraža nad sodobno mladino, ki ji ni mar za narod, temveč se zanima samo za zabave in ples.	Dobrudža, Bitola, Črn voda (Črno morje).	Tudi prostovoljci iz Slovenije so se borili na strani Srbije v balkanskih vojnah. Pesnik omeni pokrajine, kjer so potekali spopadi.
Pred slovesom (Pokojnemu dr. Ivanu Tavčarju)	Posvetilna pesem	Pesem povzame glavne značilnosti in kvalitete slovenskega pisatelja in narodnega delavca.	Visoko, Poljanska dolina.	Tavčarjevi so živeli na Visokem v Poljanski dolini ob reki Sori, med Škofjeloškim in Polhograjskim hribovjem. Iz Poljanske doline je Tavčar črpal motive in ideje za svoje prozno delo. Visoko je prizorišče njegovega osrednjega romana Visoška kronika.
Na Visokem (Gospe Franji Tavčarjevi)	Posvetilna pesem	Gradnik je pesem posvetil ženi pokojnega Ivana Tavčarja, v kateri se je spomnil nekaterih njegovih lastnosti. Pesem je tolažba in spodbuda.	Visoko.	Na Visokem je bil Tavčarjev dom.

RAZDELEK: VI				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Komen	Socialna, domovinska	Besedna igra prvega verza nakazuje osnovno značilnost Krasa. Toda kraški človek se ne vda - če je kamen trd, bo njegova roka še trša, da ga bo lahko zdrobila in spremenila v prst. Obup je nepotreben, saj je volja po svobodi močnejša.	Komen (gručasto naselje na Komenskem krasu, na križišču cest iz Branika, Štanjela, Dutovelj, Gorjanskega in krajev ob slovensko-italijanski	Kras je sicer kamnita in navidez nerodovitna pokrajina, toda Kraševac trdi kamen z močno voljo in trdim delom spreminja v rodovitno prst. Zemlja s svojim kamenjem je znamenje za nezlomljivost rodu, ki živi na njej (Zadravec 1999: 87).

			meji).	
Dornberg	Nacionalna	Idilična vasica v Vipavski dolini, kjer začnejo zgodaj spomladi zeleneti njive in cveteti sadno drevje. Ime so ji dali nemški gospodarji, vendar o njih sedaj ni več sledu, saj v vasi živijo samo (zavedni) Slovenci. Tem je v časih suženjstva ostala edino slovenska govorica.	Dornberg (vas med Novo Gorico in Ajdovščino), Vipava, Trstelj (hrib na Z Vipavske doline, 643 m).	Nemško poimenovanje kraja kaže, da so bili včasih gospodarji v vasi Nemci, vendar teh že dolgo ni več. Ohranilo se je le slovensko prebivalstvo in slovenska govorica.
Devin	Socialna, domovinska (razmerje domovina – tujina)	Lepo Vido je premamil blesk tujine, da je zapustila moža in otroka. V tujini je doživela samo razočaranje, zato si je želela vrniti domov.	Devin (naselje SZ od Trsta v Tržaškem zalivu).	Sonet Devin obdeluje motiv Lepe Vide. Ob bregu Jadranskega morja naj bi Lepa Vida stala in čakala na ladjo, ki jo bi odpeljala v daljino, bogato deželo.
Kobarid	Zgodovinska	V Kobaridu domačini častijo lipo in studenec pod njo. Proti njihovem malikovanju se vzdigne cela križarska vojska, ki poseka drevo in zasuje studenec. Temu dejanju nasprotuje starček, ki križarju pravi, da so njegovi ukrepi zaman, saj bo potok ob prvi priložnosti še z večjo silo izbruhnil na drugem koncu.	Kobarid.	Gradnik je idejo za pesem dobil v <i>Zgodovini Tolminskega</i> . V Kobaridu naj bi še v 14. stoletju ohranili star slovanski običaj, po katerem so častili lipo in potok. Leta 1331 je verski inkvizitor za Benetke in Furlanijo začel pozivati na križarsko vojno proti Kobaridčanom (ZD 2 1986: 358).
Svatba v Brdih	Impresija poroke, folkloristična socialna	Veselje ob poroki z vsemi veselimi običaji in plesom kmalu zamenja kruta realnost dveh mladih, ki ju ni povezala ljubezen, temveč skupna skrb ter garanje.	Brda.	Sonet je z lokalizmi obarvana impresija poroke v Goriških Brdih in razmišljanje mladoporočencev o prihodnosti.
Semenj	Impresija briške zabave, folkloristična	Prizor z briškega sejma, kjer se ljudje razbremenijo in poveselijo. Tega veselja jim ne more sklatiti niti opozorilna nedeljska pridiga. V zadnji kitici se pesnik posmehne moralističnim predsodkom.	/	Pesem je logično nadaljevanje prejšnje, saj obravnava vaški običaj in navade v Brdih.
Vitogoj (Odlomek) I-V	Zgodovinska, socialna, nacionalna V prvih treh sonetih pesnik govori o nečloveškem zatiranju na naših tleh, v četrtem in petem pa iz socialne misli preide na	Ujeti Vitogoj ponosno priznava, da je z vojsko in orožjem pomagal Ljudevitu Posavskemu pri uporih zoper frankovsko posvetno in cerkveno gospodo, ki je njegovim ljudem povzročila samo trpljenje. V vsem neznosnem trpljenju je bila njegovemu ljudstvu edina tolažba slovenska beseda in pesem. Vitogoj se zaklinja, da bodo Slovenci to dvoje branili še iz groba.	<i>Vsa naša zemlja</i> (III), Triglav (V).	V prvi kitici petega soneta z naravnimi značilnostmi (vrhovi, njive, gaji, gozdi, vrtno grede, potoki, reke, viri, slapovi) poda opis (alpskega) ozemlja današnje Slovenije, kjer živi trdoživo ljudstvo, ki bo za vsako ceno branilo svoj jezik in navade. Pesniku se okvir pokrajine razširi

	nacionalno. Snov pa je vzeta iz zgodovine.			na vso našo zemljo, saj ni več omejen samo na Brda in Tolminsko z dolino Soče.
--	--	--	--	--

RAZDELEK: VII

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Ujedinjenje I, II	Nacionalna	V prvem sonetu se pesnik sprašuje, kaj združuje Slovence in Srbe ter si poskuša tudi odgovoriti. Če primerjamo zgodovino, kulturo, tradicijo, običaje, vero, res nimamo prav veliko skupnega. V drugem sonetu zavrača tiste, ki navajajo kulturnozgodovinske razlike med narodom kot nepremostljive. Te razlike je po njegovem mnenju potrebno preseči ter si prizadevati zaživeti v skupni državi.	Kosovo (pokrajina v Srbiji), Kumanovo (severna Makedonija).	Prva pesem je sestavljena iz vprašanj, v katerih se pojavljajo srbske verske, naravne in kulturne značilnosti. V tem kontekstu omeni tudi dve znani srbski pokrajini.
Avstrijakantu	Nacionalna	Karikatura privrženca Avstrije in Habsburžanov, ki se ne more sprijazniti z novo državo.	<i>Od sten Triglava do valov Vardarja</i> (reka v Makedoniji in Črni Gori).	Od Triglava do Vardarja se razlega glas, ki naznanja nove, boljše čase.
Krnski kamen	Zgodovinska, nacionalna	Zgodovina, katere živa priča je knežji kamen, naj bo Slovincem vzpodbuda in ponos, da si končno izborijo samostojnost in svobodo.	/	Knežji kamen je stal kot simbol knežje oblasti na vojaškem zbornem prostoru znotraj Krnskega gradu. Na njem so Karantanci ustoličevali svoje kneze in pozneje Korošci svoje vojvode (Brodnik 1998: 248). Gradniku se zdi sredi zaslužnjene Koroške kot nagrobnik nekdanje karantanske svobode. Ob njem naj bi si Korošci ukresali iskro žive vere (Mahnič 2000: 132).
Nekaterim	Nacionalna	Pesnik še izrazi prepričanje, da zgodovinske, kulturne in geografske razlike med narodi niso nepremostljive. Edino kar šteje je resnična želja po združitvi v eno, skupno državo, ki jo bo med seboj povezovala ljubezen.	Drava, Mura.	Drava in Mura nista ovira, da se Slovenci ne bi združili s Srbi in Hrvati v eno državo.

RAZDELEK: VIII				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Jeseni v Medani I-IV	Refleksija, impresija, folkloristična, bivanjska	Opis večera v kmečki hiši. Po končani večerni molitvi se starejši posedejo ob ognjišču, mladi pa se lotijo ličkanja koruze. Razposajeno petje in smejanje mladih in otrok prekine resnejši pogovor o letini grozdja, vina, češpelj in fig. Opisu vaških običajev in navad v prvem sonetu, sledijo misli o smislu življenja, smrti ter dragocenosti domačega ognjišča. Pesnik izpostavi vrednote kot so dom, družina, domače ognjišče kot pribežališče v trenutkih žalosti in bolečine, ki pa jih v zadnji kitici četrtega soneta vse zanika. Družina in dom sta le spomin.	Medana, Števerjan, Kozana, Vipolže.	Idilična podoba večera v rojstni vasi služi kot osnova za izpoved pomena, ki ga lirski subjekt pripisuje domu. Pripadnost domu, ne glede na vse človekove padce in vzpone, uspehe in zablode, omogoča polno eksistenco (Poniž 1982: 245).

8.1.4 VEČNI STUDENCI (1938)

Četrto pesniško zbirko sestavlja triinpetdeset pesmi, od tega sta dve prirejeni po češki narodni pesmi. V sedmih pesmih (14 %) so navedena zemljepisna lastna imena. Pokrajina ni omejena samo na Brda (ena pesem) in na Primorsko (ena pesem), ampak se razširi na vso *slovensko zemljo*. Namesto Krna se pojavi Triglav (dve pesmi), namesto Soče pa Kolpa, ki na jugovzhodu zamejuje slovensko etnično poselitev. Tematika je domovinska, v dveh pesmih pa pokrajina služi pesniku kot vir navdiha za razmišljanje. Od te zbirke dalje je opaziti zmanjšano rabo pokrajinskih in krajevnih poimenovanj, s čimer je povezano tudi zmanjšanje domovinskih in aktualističnih pesmi.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Slovenska zemlja	Domovinska	Na slovenski zemlji niso nikoli stali templji, piramide in katedrale. Ostali so le sledovi kopit in biča. Kljub temu da je trpela zasužnjevanje, je ostala <i>plodna</i> in <i>vedra</i> ter bo nekoč lahko dala svojemu ljudstvu obilno žetev.	Slovenska zemlja.	Slovenska zemlja je <i>bridka zemlja</i> , ki jo je v preteklosti pestilo pomanjkanje in sužnost, vendar je tudi <i>plodna</i> in <i>vedra</i> , zmožna prehraniti svoje ljudstvo.
Triglav	Domovinska	Od davnih časov čaščen in od viharjev neprizadeti očak Triglav še vedno predstavlja ponos in narodno neuklonljivost.	Triglav.	Triglav je simbol nezlomljive narodne moči.

Trubar	Domovinska	Naša zemlja je bila skozi stoletja okrvavljena in opustošena od mnogih ljudstev, tudi od Slovanov. Po njej je raslo samo trnje, dokler ni vanjo zasejal semena Trubar in jo posvetil s svojo pisano besedo.	Triglav, Kolpa.	Slovenski rod se je moral pred <i>germanskimi tolpmi</i> stisniti na mali košček zemlje med Triglavom in Kolpo.
Kraška pomlad	Domovinska	Kraška zemlja spomladi ob času setve nagovarja poslednje Slovence, naj jo preorjejo in pripravijo za setev. Tudi mrtvi naj prispevajo svoj delež: ogrejejo naj jo s krvjo, kostmi in pepelom. <i>Zadnji kovači in orači</i> od nje ne smejo pričakovati ničesar v zameno, četudi jih bo zgarala do smrti; če ne drugega bo njihovo poslednje bivališče.	Kras.	Zemlja na Krasu je plitka in zahteva od ljudi mnogo truda in napora za obdelavo. Pesniku predstavlja simbol nenehnega garanja, ki pa ne bo nujno obrodilo sadov.
Na Grintavcu	Refleksivna pesem	Na vrhu Grintovca pesnik začuti bližino Boga ter priložnost za pogovor z njim. Zave se svoje sprejetosti v posvečeni krog vsega, srečen je, da ni več sam, kajti izločeni človek je nič (Kermauner 1990: 267).	Grintovec (najvišji vrh Kamniško-Savinjskih Alp 2558 m), Dolomiti, Kordiljere, Himalaja, Kras, Kočna (2540 m).	Gradnik je bil od 1926 do 1940 član planinskega društva in se je poleg Grintovca povzpел tudi na nekatere druge slovenske vrhove (ZD 3 2002: 379). Z omembo slovenskih in svetovnih vrhov želi izpostaviti njihovo povezanost v nekakšno svetovno gorsko verigo.
Smučarjeva jutranja molitev	Refleksivna pesem	Smučarja prevzame lepota gorske pokrajine, da se za trenutek ustavi ter počasti Stvarnika.	Ponce (gorski greben nad dolino Planico in krnico Tamar).	Smučarjeva molitev se je porodila na smučanju na Poncah.
Noč vseh svetih v Brdih	Impresija, folkloristična	Družina je na večer zbrana ob molitvi rožnega venca. Ob dnevu mrtvih (vsi sveti) je namreč običaj, da se molil vse tri dele rožnega venca. V sobi vlada moreče vzdušje, zaradi samega praznika, še dodatno pa ga podkrepi skovikanje sove, ki naznanja smrt.	Brda.	Rožni venec ob dnevu mrtvih niso molili samo v Brdih, ampak je ta navada značilna za vso Slovenijo.

8.1.5 ZLATE LESTVE (1940)

Peta pesniška zbirka je izšla preden je pri nas izbruhnila druga svetovna vojna, vendar jo ta že zaznamuje (razdelek *Nova golgota*). Zbirka je razdeljena na pet razdelkov: *Reka življenja* (enaindvajset izvirnih pesmi, en prevod), *Napisi za mesece* (dvanajst pesmi), *Nova golgota* (štiri pesmi), *Blizu zemlje* (deset pesmi), *Blizu neba* (osem pesmi). V celoti je v zbirki petinštirideset izvirnih pesmi, od tega se zemljepisna poimenovanja pojavljajo v osmih pesmih (15 %).

RAZDELEK: Reka življenja				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Noč v luki	Bivanjska	Ladja in pristanišče simbolizirata človekovo večno blodenje po svetu, dokler končno ne najde miru v smrti. <i>Človek le bega in blodi in slep išče, sprašuje in tava in tipa v megli in mraku, do zadnjega hipa, dokler poti ne pokaže pogreb.</i>	Portoriko, Kalkuta, Java, Nil.	Pesnik omeni daljne kraje, da bi ponazoril, kako daleč gredo ljudje iskat svoj notranji mir in smisel življenja.
Vsi sveti	Refleksivna	Na dan vseh svetih se spominjamo svojih rajnih, na njihovih grobovih prižigamo sveče. Pesnik se v tej pesmi spomni vseh tistih, ki nimajo groba ter nikogar, ki bi se jih vsaj enkrat na leto spominjal.	Soča.	V Soči so našli poslednje bivališče mnogi vojaki.

RAZDELEK: Blizu zemlje				
PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Jesenski večer v Medani	Pokrajinska in domačijska impresija	Idilična podoba Medane opisuje ugašanje zarje nad Furlanijo, vračanje kmetov s polja, družinsko večerjo pri Gradnikovih, spuščanje noči nad Brda in pomenek moških pred hišo (Mahnič 2000: 134). Pogovor se sprva vrti okrog vremena, kmečkih opravil, cen in davkov, okrog najnovejših dogodkov v vasi in se konča pri vojni. O vojnih dogodkih ne govorijo samo stari, temveč tudi mladi, saj so spomini na boje na soški fronti še zelo živi.	Medana, Gorica, Rusija, Tirolska, Srbija, Taljament (reka Tilment v S Italiji), Piava, Soča, Doberdob (kraj S od Tržiča v Tržaškem zalivu), Kalvarija (240 m visok hrib Z od Gorice), Sbotin (609 m visok hrib nad Solkanom), Sveti Mihael (verjetno v Lipi na Gorjanskem na Krasu).	Našteti kraji in reke, poleg rojstne Medane, od koder se vidijo tudi luči Gorice, so povezani z različnimi vojnami, v katerih so se borili Slovenci kot avstroogrski vojaki ali kot prostovoljci na strani Srbije. Z boji na soški fronti so povezani Piava (po preboju pri Kobaridu postane nova frontna linija), Soča, Doberdob (krvavi boji potekajo v 6. ofenzivi avgusta 1916, v kateri Italijanom uspe zavzeti Gorico in del Krasa), Kalvarija, Solkan, Sveti Mihael (Nečak 2003: 32).
Medanski zvonovi	Pokrajinska in domačijska impresija	Zvonjenje zvonov spremlja življenje pesnikovih rojakov. Zvonovi jih prebudijo v nov delavni dan ter jim ob koncu dneva sporočajo, da je čas za počitek. Kličejo jih k maši, poroki	Plešivo, Vipolže, Dobrovo, Biljana, Šmartno, Vrh	Zvonjenje medanskih zvonov se sliši tudi v sosednje vasi (Plešivo, Vipolže, Dobrovo, Biljana, Šmartno) in

		in pogrebu ter odganjajo blisk in grom.	(Na Vrhu pri Vipolžah), Grodišče (Grotišče pri Plešivu) in Jordano (pri Medani).	zaselke (Na Vrhu, Grotišče, Jordano).
Kolon Kumar	Socialna	Izpoved pokojnega kmeta kolona Antona Kumarja, ki je po mnogih letih garanja le prišel do svoje lastne <i>parcele</i> , čeprav majhne in nestalne. Njegova zadnja želja je, da bi po smrti lahko obdeloval božji vinograd v nebesih.	Brda.	Ko Bog izreka svojo sodbo nad kolonom Kumarjem, prizna, da je v življenju mnogo pretrpel in da mu ni bilo lahko, da pa kljub vsemu hudemu ne bi mogel živeti brez Brda.
Jesen na Doberdobu 1, 2	(Po)vojna	Ko pesnik srečuje domačine na Doberdobski planoti, spozna, da je nemogoče izbrisati sledove in posledice vojne. Ljudi je položaj pod fašistično Italijo naredil nezaupljive, žalostne in zagrenjene. Kamorkoli pogleda vidi samo krvave sledove vojne (na rožah, na livadah ...).	Doberdob, Trst.	Doberdobska planota je bila poleg Gorice glavni cilj italijanske vojske v 6. soški ofenzivi avg. 1916. Zaradi številnih žrtev med slovenskimi vojaki se je kraja prijel ime slovenskih fantov grob (po spominih Alojza Pepernika z naslovom <i>Doberdob, slovenskih fantov grob</i>) (Svoljšak: 1994: 23, 99).
V Josipdolu	Refleksivna, posvetilna pesem	Pesnik razmišlja o gozdnem bogastvu Pohorja. Prazgodovinskemu človeku je gozd dajal vse, kar je potreboval za preživetje. Sodobni človek pa je skozi njega zgradil asfaltirane ceste ter z avtomobili zmotil tišino gozda. Gozd daje človeku les, iz katerega je narejeno človekovo prvo (zibelka) in zadnje (krsta) ležišče.	Josipdol (naselje pri Ribnici na Pohorju).	Naselje je znano po kamnolomu pohorskega tonalita (ZD 3 2002: 439). Iz Josipdola je bil doma inženir Lenarčič, kateremu je Grdanik pesem napisal v spominsko knjigo.

8.1.6 PESMI O MAJI (1944)

V Gradnikovi šesti pesniški zbirki ni niti ene pesmi, kjer bi bila prepoznavna pokrajinska ali krajevna določenost, kar je verjetno povezano s tem, da v zbirki praktično ni socialnih in nacionalnih momentov oziroma na te naletimo samo mimogrede (*Maja in mrtvi brat*, *Maja in meč*, *Maja in azil*).

8.1.7 POJOČA KRI (1944)

V sedmi zbirki je petintrideset pesmi in enajst nagrobnih napisov. Zemljepisna poimenovanja se pojavljajo v sedemnajstih pesmih (49 %).

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Galla Placidia (Ravena)	Refleksivna	Pesnik občuduje mavzolej hčerke cesarja Teodozija Velikega. Presunjen od lepote si zaželi, da bi se njegovo srce na tem kraju odpočilo.	Ravena.	Notranjost mavzoleja je povod za nastanek pesmi.
Na Cankarjevem grobu	Priložnostna, refleksivna pesem	Petindvajset let je minilo od Cankarjeve smrti. Pesnik se sprašuje ali so z njegovo smrtjo umrle tudi njegove ideje ter v zadnji kitici soneta ugotavlja, da temu ni tako.	/	Cankar je pokopan na ljubljanskih Žalah zraven ostalih treh predstavnikov slovenske moderne.
Na Cankarjevem nabrežju	Priložnostna, refleksivna pesem	Pesem je spomin na pokojnega Ivana Cankarja, razmišljanje o njegovem delu in idejah, ki so ostale žive in katerih vpliv je z njegovo smrtjo samo narasel.	Cankarjevo nabrežje (v Ljubljani na desnem bregu Ljubljanice pred Tromostovjem).	Pesem se je pesniku očitno porodila na nabrežju, ki nosi pisateljevo ime.
Pred Vodnikovim spomenikom	Priložnostna, refleksivna pesem	Gradnik se v pesmi spominja Vodnika, Prešerna in mecena Zoisa.	Breg (ulica ob Ljubljani, na križišču s Zoisovo ulico).	Vodnikov spomenik stoji na živilski tržnici v Ljubljani. Zois je živel na Bregu. V njegovi gostoljubni hiši so se zbirali tedanji slovenski izobraženci: Japelj, Kumerdej, Linhart, Vodnik, Kopitar.
Na Krekovem grobu	Refleksivna pesem	Pesnik se ukvarja s kočljivim problemom slovenskega narodnega značaja. Pesem je priznanje Janezu Evangelistu Kreku za njegovo požrtvovalno delo za slovenski narod.	/	Krek je pokopan na ljubljanskih Žalah. Gradnik je cenil Kreka, ker si je prizadeval, da bi slovensko vprašanje rešili v jugoslovanskih okvirih (ZD 3 2002: 503).
Stara cukrarna	Refleksivna pesem	Pesem razodeva bedo in hrepenenje naših modernih, zlasti Ketteja in Murna, ki sta v cukrarni ne samo živela, ampak tudi umrla.	/	Cukrarna stoji na Poljanskem nasipu v Ljubljani.
Emona	Nacionalna	Sonet govori o prihodu Slovanov na območje rimske Emone, o izgubi Slovanske samostojnosti in hlapčevanju Slovencev. Ta zgodovinski prikaz v zadnji kitici soneta izveni v slutnji krvavega in usodnega boja za narodni obstanek med drugo svetovno vojno (Mahnič 2000: 134).	Emona, Ljubljana.	Nov. 1942 so Italijani Ljubljano ogradili z 41 km bodeče žice, s čimer so želeli ločiti mesto, ki so ga imeli za središče protiitalijanske dejavnosti, od podeželja, hkrati pa onemogočiti vodenje in oskrbovanje partizanske vojske ter dotok novih borcev

				(Bajt 1996: 31).
Tivoli v jeseni	Impresija, ki v zadnji kitici preide v refleksijo	Jesenska impresija v parku – oblačno nebo, veter, sivina, megla, vlak ... Čebele brenčijo v dalijah, ptič jih z veje opazuje in jih sprašuje, s čim si bodo napolnile panje za zimo, saj je čas vojne, ko vsega primanjkuje.	Tivoli (ljubljski mestni park), Bukarešta, Rim.	Gradnik je v Ljubljani živel na Župančičevi ulici 14, 200 metrov od Tivolija (ZD 3 2002: 505). Ob Tivoliju je speljana železnica. V pesmi je omenjen vlak na progi Bukarešta–Rim.
Vizija	Nacionalna	Slutnja bojov druge svetovne vojne. Dolžnost vsakega Slovenca je, da se priključi tem bojem ter da se borci med sabo spodbujajo in hrabrijo, saj je življenje pod tujim jarmom brez pomena.	Ljubljana.	Prva kitica zveni zelo preroško. Pesnik Ljubljani napoveduje dneve strašnega trpljenja, ko bo srce Ljubljane gorelo v vojnih plamenih.
Na Kontovelu I, II	Socialna	V prvem sonetu Gradnik naslika impresijo kraške in obmorske pokrajine nad Trstom. Kraška zemlja je dobra in neminljiva, a hkrati tudi bedna in bridka. Kraški človek je neločljivo privezan in zvezan z njo, saj z delom in ljubeznijo izvablja iz nje svoj vsakdanji kruh. Podobno idejo najdemo v pesmi Komen (DP).	Kontovel (vas na Krasu v tržaški okolici).	Zemlja je na eni strani dobra in neminljiva (vseživljenjska povezanost kraškega človeka z zemljo), na drugi pa bedna in bridka (nerodovitna in neukrotljiva).
Rab	Vojna, taboriščna	Človek lahko marsikaj pozabi, tudi trpljenje in grozodejstva. Nikoli pa ne bo moč izbrisati in pozabiti trpljenja, ki so ga doživeli interniranci v taborišču Rab.	Rab (otok v Jadranskem morju).	V italijansko taborišče Kampor na Rabu so med drugo svetovno vojno internirali mnogo Slovencev (ZD 3 2002: 524). Rab pesnik imenuje <i>nemila prst, ime naše tuge</i> .
Obisk v taborišču na Rabu	Vojna, taboriščna	Po sestradane in napol mrtve zapornike pride sredi noči smrt. Zaporniki so brez imen, smrt jih pokliče po zaporniških številkah.	Rab.	Pesem slika razmere v taborišču Rabu.
Balada o kruhu v taborišču Rabu	Vojna, taboriščna, socialna	Žena edini kos kruha ponuja svojemu možu, ki pa ga odklanja, da bi rešil umirajočega otroka.	Rab.	Pesem slika razmere v taborišču Rabu.
Pogreb na Rabu	Vojna, taboriščna, socialna	Zadnja rabska balada z grozljivo zgodbo: taboriščni nosač mora odnesti smrdljivo truplo, ki ga vse do jame preklinja; ko pa ga vzamejo iz skupne krste, v grozi spozna, da je nesel lastnega sina.	Rab.	Pesem slika razmere v taborišču Rabu.
Pogreb pri Sv. Križu	Vojna	Pesem opisuje pogreb talca, ki je padel kot žrtev italijanskih okupatorjev. Pogreb je samotni in skriven, brez ljudi in cvetja ter poteka pod vojaškim nadzorom.	/	Sv. Križu je posvečena farna cerkev na ljubljanskih Žalah. Na pokopališču so pokopani tudi talci

				(ZD 3 2002: 531).
Pismo po vrnitvi	Taboriščna	Pesem je dvodelna. V prvem delu se kmet veseli svoje srečne vrnitve domov k družini in zemlji, veseli se novega začetka. Šele sedaj, ko je spoznal vso tragiko in trpljenje vojne, se zaveda, kaj je prava sreča. V drugem delu pripoveduje, kako so z njim in drugimi interniranci ravnali Italijani na poti v taborišča ter o razmerah v taboriščih.	Gonars (kraj med Vidmom in Gradežem), Treviso (50 km S od Benetk), Luka (100 km V od Firenz), Arezzo (100 km JV od Firenz), Padova, Pescára (mesto na vzhodni italijanski obali), Rennici.	Zlasti v taborišče Gonars so Italijani v letih 1942 in 1943 internirali mnogo Slovencev. V pesmi so omenjena tudi ostala italijanska taborišča (Trevisio, Luka, Arezzo). Italija je brezkončna in pusta ravnina.

8.1.8 NAROB SVET IN DRUGE PESMI ZA MLADINO (1953)

Je edina pesniška zbirka, ki jo je Gradnik napisal za otroke in mladino. Tudi njegove pesmi za otroke izkazujejo pokrajinsko oziroma podeželsko obarvanost, samih krajevnih lastnih imen pa je manj kot v nemladinski poeziji. Zbirka ima petinštirideset pesmi in dvajset ugank. Pokrajina je samo v štirih pesmih (11 %) lastnoimensko določena: poleg Primorske (*ko divjala vihra boja/čez Gorico je in Trst*), zajema še širšo okolico (*(Vrh temne Pokljuke,/po strani klobuke,/hitimo drvarji ...)*), (*»Si že slišal, da se Sava/pri Tomačevem je vnela ...)*). Najbolj izrazito se pokrajinska motivika pokaže v *Letnem vencu*, ki je nagovor lirskega subjekta posameznim mesecem, vendar je lastnoimensko določena samo v pesmi *Maj* (*ko divjala vihra boja/čez Gorico je in Trst*). V pesmi *Rodna hiša* ni omenjena Gradnikova rojstna hiša v Medani, vendar se da na podlagi druge kitice, ki je pokrajinska impresija, sklepati na Brda.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Požar na Savi	Pesem za otroke	Na reki Savi je izbruhnil požar. Gasilci so urno pritekli in ga poskušali pogasiti s slamo.	Sava, Tomačevo (kraj pri Ljubljani), Ljubljana.	Požar je izbruhnil v Tomačevem na Savi. Požar so gasili gasilci iz Ljubljane.
V Koromandiji	Pesem za otroke	V deželi Koromandiji glasbila igrajo sama od sebe ter pri tem povzročajo strašljivo in ušesom neznosno glasbo.	Koromandija – izmišljena dežela.	V pravljичni deželi Koromandiji se dogajajo čudne stvari.

Drvarji	Pesem za otroke (poučna tematika)	V pesmi je predstavljeno delo gozdarjev na Pokljuki.	Pokljuka (visoka kraška planota na vzhodni strani Julijskih Alp, 1000-1500 m. n. v.).	Osnovna gospodarska dejavnost na Pokljuki je gozdarstvo, poleg tega pa še živinoreja in turizem. V pesmi je predstavljena prva.
Rodna hiša	Domoljubna	Pesem izraža hrepenenje po domu ter nostalgijo po miru in idili domačega ognjišča. Spomin na rodno hišo je eden tistih spominov, ki spremlja človeka skozi vse življenje in ki ga izbriše šele smrt.	/	Da gre za Brda ne izraža samo naslov pesmi, ampak tudi celotna druga kitica: <i>češnje v cvetju, skorcev jata čmrlj, metulj, čebelic med, gozd zeleni, njiva zlata, trata in pri cvetu cvet.</i>
Maj	Narodna	Mesec maj pesnik poveže s praznovanjem državnega praznika dela. Spominja se vojnih časov, ko je Primorko in Goriško ogrožal sovražnik.	Gorica, Trst.	Čez Gorico in Trst so v obeh vojnah divjali krvavi boji.

8.1.9 LUCIPETER (1973)

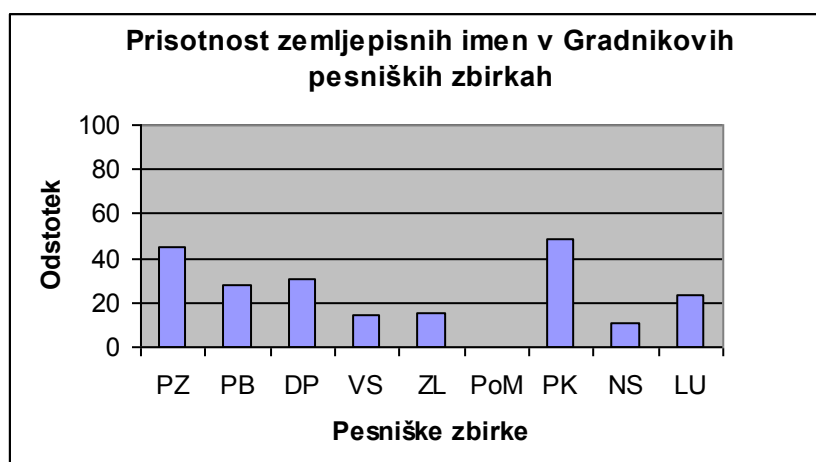
Lucipeter je zadnja, to je deveta pesniška zbirka sestavljena iz petintridesetih pesmi. Lucipeter je večni popotnik in potepuh, ki hodi po domačih in tujih krajih. Osem pesmi (23 %) je, v katerih so omenjena zemljepisna poimenovanja.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Lucipetru	Posvetilna pesem	Pesnik opiše značaj literarnega junaka. Lucipeter je šaljivec, klatež, muzikant ter veliki sanjač, ki pa ne naredi nič, da bi se mu sanje uresničile. V njem se mešajo lastnosti različnih ljudskih junakov: Kurenta, Pavlihe in desetega brata.	Varaždin (mesto na severu Hrvaške), Mura, Drava, Panonija.	Lucipeter izhaja iz področja slovenskega Prekmurja ali hrvaškega Medžimurja.
Lucipetrovo rojstvo	Lucipetrovo rojstvo	Lucipeter se je rodil revnima staršema. Na dan njegovega rojstva je zunaj divjala strašna nevihta, ki je lomila drevje ob Muri. Novorojenca so najprej obiskale tri sojenice, ki so določile njegovo življenje: določen je bil za hlapca, kmeta in večnega popotnika.	Mura.	Kraj Lucipetrovega rojstva je nekje ob reki Muri.
Lucipeter pastir 1	Bivanjska	Lucipeter svoje otroštvo preživlja kot pastir rac in gosi. Vse dneve na paši presanjari v upanju na boljše življenje. Cilj njegovega hrepenenja so velika mesta v tujini, kjer <i>teče med in večen maj pokriva s cvetjem vrt in gaj</i> .	Ljubljana, Dunaj, Rim.	V pesmi omenjeni kraji Lucipetru predstavljajo tujino, kjer bo našel srečo.

Lucipeter na Turškem	Pesniška	Množica salvi uspešnega boksarja, nihče pa ne gre za pogrebom velikega pesnika. Na njegovem grobu stoji samo Lucipeter. Pesem obravnava družbeno nepriznavanje pesniškega poklica.	Farlistan – fiktivno mesto.	Lucipeter je prišel, da bi se na Turškem poslovil od velikega umetnika. Izjemnost njegovega dejanja je dvojna. Ne samo da je šel za pogrebom pesnika, ki ga narod ni cenil, temveč je bil ta celo druge narodnosti, jezika, kulture in vere.
Lucipeter na grobu neznanega junaka	Vojna	Lucipeter izkaže spoštovanje in priznanje mrtvemu junaku. Ob njegovem grobu si Lucipeter očita, da ni storil ničesar, ko je njegovo domovino ogrožal sovražnik, temveč v vojnih časih <i>iskal čar tujine</i> .	Mura.	Grob neznanega vojak je v gozdu, od koder se sliši šumenje Mure.
Lucipeter ban	Lucipetrovo vladanje	Lucipeter se premražen in lačen že tretji dan brez cilja potika po svetu. Končno pride do senika, kjer ves vročičen zaspi. V blodnjah si predstavlja, kako kot ban vkoraka v mesto Varaždin, ljudstvo pa ga hrupno pozdravlja.	Varaždin.	V sanjah je Lucipeter postavljena za bana v Varaždinu.
Lucipeter na Triglavu	Bivanjska	Lucipeter se povzpne na najvišji slovenski vrh, kjer se počuti svobodnega, čvrstega, samozavestnega, svojim mislim in sanjam lahko da prosto pot. Pred seboj jasno vidi svoj cilj, ki se mu zdi realno dosegljiv.	Triglav.	V družbi gora se Lucipeter prepusti razmišljanju in načrtovanju prihodnosti.
Lucipeter lajnar	Pesniška	Prikazano je umetnikovo osebno zadovoljstvo s svojim poklicem.	Ljubljana, dežela Kranjska.	V Ljubljani je Lucipeter kupil lajno in z njenimi melodijami razveseljeval ljudi po Kranjski.

8.1.10 GRAFIČNI PRIKAZ ZBRANIH ŠTEVILČNIH RAZMERIJ

Dobljena številčna razmerja sem za nazornejšo predstavitev podala v spodnjem grafikonu, iz katerega je vidna prisotnost zemljepisnih (pokrajinskih, krajevnih, rečnih ...) imen v vseh devetih pesniških zbirkah Alojza Gradnika. Pesmi s pokrajinsko in krajevno določenostjo so v vseh pesniških zbirkah prepoznavno zastopane, zlasti poudarjeno v prvih treh zbirkah ter v pesniški zbirki *Pojocha kri*, v kateri se zemljepisna lastna imena pojavljajo kar v polovici pesmi.

8.2. ANALIZA IZBOROV

8.2.1 IZ »SVETLIH SAMOT« (1932)

To je z novimi pesmimi dopolnjen izbor iz prvih treh zbirk. V *Zbranih delih* so navedene samo nove pesmi, teh pa je petintrideset. Zemljepisna lastna imena se pojavljajo v štirih pesmih (11 %).

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Molitev	Domovinska	Pesnik se s prošnjo obrača na Boga, naj nakloni ljudem tolažbo v vsakodnevnih naporih ter naj jim poplača z bogato letino. V tercetnem delu ga prosi, naj ohrani slovensko besedo, naj ji nakloni obilo sonca, da se bo lahko razvijala in rasla.	Brda.	Pesem je prošnja za domače ljudi v Brdih, naj Bog nagradi njihov trud in garanje. Še bolj goreča je prošnja, za slovenski jezik, da bi se ohranil in razvijal v tem skrajnem zahodnem delu Slovenije.
Naša beseda	Domovinska	Moč slovenske besede je neskončna, primerljiva z močjo svetega obhajila. Tako kot otrok ne more preživeti brez materinega mleka, tako človek ne brez domače besede. Kdor zataji slovensko besedo, naj bo preklet.	Kras, Triglav, Sava, Soča, Drava, Panonska nižina.	Gradnik našteje pokrajine, reke in gore, ki zamejujejo geografski prostor, kjer je slišati slovensko besedo.
Na Blatnem jezeru	Nacionalna	Nekoč smo Slovenci imeli svojo državo, ki pa smo jo izgubili. Z izgubo svobode in samostojnosti smo se spremenili v <i>vratarjev</i> , <i>slug in dekel rod</i> . Nikoli se nismo uprli, temveč samo tolažbo iskali samo pri Bogu in v vinu, za zaščitnike in vzornike pa smo si izbirali tujce, kot je bil kralj Matjaž.	Blatno jezero.	Slovanski knez Pribina (frankovski vazal) si je pri Blatnem jezeru sezidal svojo prestolnico Blatenski kostel. Njegov sin Kocelj je bil v začetku prav tako zvest frankovski vazal, kasneje pa je začel

				kazati težnje po osamosvojitvi in leta 869 skupaj z velikomoravskim knezom Rastislavom organiziral velik protifrankovski upor (Brodnik 1998: 253).
Zemlji	Domovinska	Človek je navezan na svojo pokrajino, na njeno zemljo, pa naj bo ta zelena, trda, kamena ... Vrednost domače zemlje je neprecenljiva in ni bogastva na svetu, ki bi jo lahko nadomestil. Tudi ko človeka premami blišč in hrup tujine, se bo slej ko prej vrnil domov, saj <i>vsak le v svoji grudi rad počiva</i> .	Brda, Štajerska, Kras, Istra.	Zemlja v Brdih je <i>opočna</i> (lapornata), na Štajerskem je <i>zelena</i> , na Krasu <i>trda</i> in v Istri <i>gola</i> .

8.2.2 IZ »HARFE V VETRU« (1954)

Harfa v vetru je drugi in najbolj obsežen izbor Gradnikove poezije (izšla je skoraj na 300 straneh), ki jo je uredil in izbral Filip Kalan. V tretji knjigi *Zbranih del* so upoštevane samo pesmi, ki so bile v izboru prvič objavljene. Takih pesmi je šestnajst, samo dve pa sta krajevno določeni (13 %).

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Na mestnem trgu	Refleksija	Mestni trg je s svojim stavbami in največjih arhitekturnim biserom Robbovim vodnjakom poln zgodovine in spominov.	Mestni trg (trg v Ljubljani).	Mestni trg služi pesniku kot vir navdih za pesem.
Rožnik	Refleksija	Pesem je Gradnik napisal v spomin Ivanu Cankarju, ki je zadnja leta živel na Rožniku.	Rožnik (hrib nad ljubljanskim Tivolijem), Ljubljana.	Pesem je prvič izdala Bibliofilska služba v počastitev 25-letnice Cankarjeve smrti jeseni leta 1945 (ZD 3 2002: 601). Fotografija iz družinskega arhiva kaže Gradnika ob Cankarjevem kipu na Rožniku (ZD 3 2002: 602). Gradnik je živel blizu Tivolija in je očitno obiskoval tudi Rožnik, ki mu je služil za osnovo pesmi, ki jo je namenil Cankarju v spomin.

8.3. ANALIZA MLADOSTNIH PESMI

8.3.1 MLADOSTNE PESMI (1896–1916)

V tem sklopu pesmi je več kot sto pesmi, geografska poimenovanja pa se pojavljajo samo v treh.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Ob Krki	Ljubezenska	Oči svoje ljubice lirski subjekt primerja s Krko. Tako kot reka so tudi njene oči lažnive in neiskrene.	Krka.	Pesem je nastala v zvezi z Minko Gasperin. Gradnik se je na enem izmed potovanj preko Kranjske ustavil tudi v Kostanjevici, kjer je bila Minka na počitnicah. Takrat je prvič videl Novo mesto in Krko in ob tej priložnosti napisal to pesem (Boršnik 1954: 35).
Motivi iz Brd II	Impresija, refleksija	Prva kitica je impresija pomladnega cvetenja, poletnega zorenja ter jesenskega spravljavanja pridelkov v Brdih. Zadnja dva verza sta refleksija o večnem minevanju in razpadanju.	Brda.	Pesem naj bi bila vključena v Motive iz Brd, vendar ni bila sprejeta v zbirko Padajoče zvezde (ZD 1 1984: 340).
Motivi iz Brd Dan aster je ...	Ljubezenska	Lirski subjekt se na dan vseh svetih sam sprehaja med grobovi ter se prepusti mislim na svojo ljubljeno, ki se mu zdi tako odtujena, kot da bi bila že mrtva.	Brda.	Tudi ta pesem ni bila sprejeta v Padajoče zvezde (ZD 1 1984: 340).

8.4. ANALIZA NEZBRANIH PESMI

8.4.1 NEZBRANE PESMI (1917–1923)

Nezbranih pesmi iz obdobja med 1917 in 1923 je samo dvanajst, v petih pa se pojavljajo zemljepisna lastna imena.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Simonu Gregorčiču	Posvetilna, domovinska	Pesem je Gradnik napisal na čast Simona Gregorčiča.	Kobarid, (reka) Vipava, Gorica, Krn, Soča.	Pesnik se sprašuje, ali je Gregorčičev duh prisoten v

				primorskih krajih in rekah. Simon Gregorčič je pokopa pri cerkvi Svetega Lovrenca pri Kobaridu.
Na Kolubari	Vojna	Gre za spopad dveh bratov – Slovenca, ki se je boril za <i>zidovje svojih ječ</i> , tj. Avstro-Ogrsko, in Srba. Srbska mati odpušča Slovenskemu vojaku, da ji je v boju ubil sina, saj ve, da je bil samo suženj, ki se je proti lastni volji boril za Avstrijo, zato tudi na njegov grob spoštljivo položi venec.	Kolubara (reka v SZ Srbiji).	Reka je znana po znameniti bitki med Srbi in Avstrijci (dec. 1914). V tej bitki je srbska vojska v protiofenzivi zmagala in spet vzpostavila fronto na Savi in Drini. Do spopada med srbskim in slovenskim vojakom je prišlo v bitki na Kolubari.
Vipava tiha ...	Vojna, domovinska.	Reka Vipava je med vojno izgubila svoj nekdanji sijaj. Sedaj je otožna in se s težavo premika, saj ne prepozna več krajev, skozi katere teče, ker so vsi v ruševinah.	(Reka) Vipava, Renče, Bilje, Sovodnje, Miren, Rupa, Kras, Gradiškuta (Gradišče pri Vipavi ali Gradisca v Italiji) – kraji ob reki Vipavi.	Pesem je bila objavljena po vojni leta 1920 (ZD 1 1984: 344). Kraji, skozi katere teče reka Vipava, so izkusili vojno trpljenje, saj so bili del soške fronte, še večji udarec pa jih je zadel po vojni, ko so pripadli Italiji.
Oslavje	Vojna.	Boji, smrt in grozote vojne so pozabljeni. Na nekdanjem bojišču sedaj stoji plesišče. Trpljenje je zamenjalo veselje, ples in veseljačenje.	Oslavje/Oslavia (pri Gorici).	Na Oslavju je kostnica posmrtnih ostankov italijanskih vojakov padlih na bojišču soške fronte.
Ivanu Hribarju ob sedemdesetletnici	Posvetilna, domovinska	Pesem je bila napisana ob življenjskem jubileju slovenskega politika in ljubljanskega župana Hribarja in pomeni priznanje za njegovo življenjsko delo. Gradnik v pesmi izrazi zadrego, saj se mu zdi njegov pesniški izraz klavrn in šibek v primerjavi z izrazom Gregorčiča, ki je bil Hribarjev prijatelj in ki bi bil edini primeren, da bi napisal verze priznanja tako zasluženemu človeku kot je bil župan Hribar. Ker pa je bil Gregorčič že pokojen, si je Gradnik drznil napisati nekaj takih verzov. Zato s pesnijo ne da priznanja samo Hribarju, ampak tudi pokojnemu pesniku Gregorčiču.	Sveti Lovrenc, Soča.	Pesnih prislukne reki Soči ter Simonu Gregorčiču, ki mu bosta zaupala vse zasluge Ivana Hribarja.

8.4.2 NEZBRANE PESMI (1923–1932)

V tem razdelku je devetnajst pesmi, en zapis v spominsko knjigo in en epitaf. V dveh pesmih so zemljepisna lastna imena.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Vipava	Pokrajinska	V sonetu je opisan tok reke Vipave.	Vipava, Soča, Furlanija.	Pesem opiše tok reke Vipave od izvira pod Nanosom na robu Vipavske doline do izliva v Sočo v bližini kraja Sovodenj, s katero nadaljuje tok po Furlaniji.
Kanal	Vojna	Prva in druga kitica sta idiličen opis kraja, skozi katerega teče sinja Soča in ki ga obdajajo nasadi sadnega drevja in trt. V tretji kitici se ta idila razruši ter jo zamenja prizor vojnega uničenja.	Kanal, Soča.	O lepotah Kanala po vojni ni nobenega sledu. Most čez Sočo je razrušen, prav tako hiše, njive in vinogradi so opustošeni.

8.4.3 NEZBRANE PESMI od 1933 dalje

V tem razdelku je trideset pesmi, izmed katerih sem obravnavala trinajst pesmi.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Ob mesecu	Domovinska	Mesec dni je, od kar je v atentatu oktobra 1934 izgubil življenje kralj Peter, pa ljudje še vedno neutolažljivo žalujejo za njim.	Oplenac (hrib med Beogradom in Kragujevcem).	Na Oplencu se nahaja mavzolej kraljevske rodbine Karađorđević. Pesnik trdi, da kraljev grob ni na Oplencu, temveč, da njegov duh varuje meje Jugoslavije.
Beseda o smrti in življenju	Domovinska	Prva kitica govori o propadu Avstro-Ogrske po končani prvi vojni in občutju ljudi ob tem dogodku. Ti niso žalovali za svojo domovino, saj avstrijskih kraljev v svojem srcu niso priznavali. Ponovno se dotakne smrti kralja Aleksandra ter boleti, ki je ob njegovi smrti občutilo ljudje v Kraljevini Jugoslaviji. Žalne zastave so izobesili tudi Slovenci in to ne samo po hišah in stolpih, temveč tudi na najvišjih gorah, kjer	Triglav; Škrlatica (2740 m visok vrh v Julijskih Alpah); Brana (2252 m visok vrh v Kamniških Alpah); Alpe; Cer (planina v SZ Srbiji; 687 m); Kajmakčalan (visok greben	Pesem je bila napisana za novinarski koncert v Ljubljani na praznik Zedinjenja, 1. decembra 1934. Gradnik je bil ob tej priložnosti naprošen, da bi napisal uvodno pesem za ta koncert (ZD 4 2003: 550). Čeprav je čas žalovanja končan, z najvišjih vrhov

		izpričujejo veliko žalost slovenskega naroda za umrlim kraljem. V visokogorju so bliže pokojnikovemu Duhu, ki z višin čuva meje svoje države. Pokojnemu kralju izkazujejo slavo in hvalo vsi padli na bojiščih prve svetovne vojne, pa tudi tisti, ki so pomrli po različnih taboriščih, saj so jugoslovanskemu narodu priborili svobodo, v kateri je zgledno vladal kralj Aleksander. Slavo in hvalo kralju izkazujejo vsi ljudje Kraljevine Jugoslavije, saj se imajo kralju zahvaliti za življenje v svobodni Jugoslaviji, ki ji pesnik na koncu ponosno vzklika.	na J Makedonije in na meji z Grčijo); Kolubare (srbska reka); Mačva (pokrajina v SZ Srbiji, med Savo in Drino); Sava; Drava; Dunav (Donava); Drina (reka na meji med Bosno in Hercegovino ter Srbijo); Morava (reka v osrednji Srbiji); Timok (reka v SZ Srbiji); Vardar (največja makedonska reka).	slovenskih gora Slovenci še niso odstranili žalnih zastav, kar dokazuje njihovo globoko žalost nad izgubo kralja ter vdanost Kraljevini Jugoslaviji ter Karađorđevićem. Cer, Kajmakčalan, Kolubara in Mačva so vojna prizorišča iz prve svetovne vojne, kjer so Srbi dosegali vojaške zmage. Pri Ceru je avstrijska 5. armada pod vodstvom Oskarja Potioreka avgusta 1914 doživela uničujoč poraz proti Srbom (Repe 1995: 32). Pri Kajmakčalanu so poleti 1916 Srbi s Francozi porazili Bolgare in prebili solunsko fronto (Repe 1995: 33). Do bitke na Kolubari je prišlo dec. 1914, končala pa se je s srbsko zmago. Ljudje po vsej Jugoslaviji, ob rekah Savi, Dravi, Donavi, Drini, Moravi, Timoku, Vardarju, vzklikajo kralju Petru in svoji domovini Jugoslaviji.
Pesem o vinu (Dr. Dragu Marušiču, banu dravske banovine o petdesetletnici)	Posvetilna pesem	Pesnik svojemu rojaku posveti pesem, v kateri izrazi prepričanje, da ni pomembno, koliko je človek star, temveč kakšno je njegovo srce. Če je namreč to nespremenjeno, leta ne igrajo nobene vloge. Starejši človek je kot dobro vino, ki z leti dobi na kvaliteti. Spomni se skupnih mladih let v Gorici, kjer so imeli velike načrte, sedaj pa, ko so starejši in bolj izkušeni, stvari vidijo drugače. Življenjske izkušnje so jih izoblikovale v zrele može, ki so sposobni stvari <i>soditi po pravici in trdno voditi k cilju rodni brod</i>.	Gorica.	Gradnik je pesem posvetil svojemu primorskemu rojaku, s katerim se je družil po letu 1912 v Gorici, ko se je vrnil iz Pule. Primorski intelektualci so se zbirali v Vošnjakovi vili in razglabljali o prihodnosti jugoslovanskih narodov po končani vojni. Z Marušičem naj bi se več družil tudi v Ljubljani, ko so potekale priprave za odkritje spomenika kralju Aleksandru (ZD 4 2003: 551, 552).

Svetogorska Marija	Domovinska	K Mariji na Sveto goro se zatekajo vsi Primorci – Kraševčani, Vipavci, Brici, Tržačani in Gorjani. Navadno jo prosijo, naj njihove njive in vinograde obvaruje toče in suše. V času vojne stiske pa jo prosijo za življenje, za svoje duše ter za duše svojih bližnjih. Z Marijino pomočjo bodo ljudje zbrali moč, da se bodo uprli sovražniku. Marija s svete gore, naj ohrani njihovo domovino.	Sveta gora (661 m, nad Solkanom s cerkvijo sv. Marije).	Sveta gora je najbolj priljubljen romarski kraj na Primorskem. Cerkev je bila v času prve svetovne vojne popolnoma uničena.
Iz ljubljanskih sonetov Na Marijinem trgu I	Nacionalna	Prizor z Marijinega trga v tridesetih letih 20. stoletja, na katerem stoji Prešernov spomenik, mimo vozi tramvaj, policist pa usmerja promet. Prešeren opazuje sodobni čas ter ugotavlja, da Kranjci sedaj sicer lahko ponosno govorijo svoj jezik, ne morejo pa svobodno preko mosta (Tromostovje), ker je mesto okupirano.	Ljubljana, Kranj, Marijin trg, most – Tromostovje.	Prešeren je pokopan v Kranju. Marijin trg, na katerem od leta 1905 stoji Prešernov spomenik kiparja Ivana Zajca, je bil leta 1949 preimenovan v Prešernov trg (ZD 4 2003: 553). Most na Prešernovem trgu je Plečnikovo Tromostovje.
Grad I	Refleksija	V prvih treh kiticah je zajeta panorama z Gradu. Ljubljanski grad ne služi več namenu, zaradi katerega je bil zgrajen. Ni več utrdba, ki bi odbijala napade sovražnikov, temveč je samo mestni stražar, saj je postavljen nad mestom, od koder lahko prvi vidi, ali je izbruhnil požar.	Barje, Polhov Gradec, Krim, Golovec, Sava, Šmarna gora	Ljubljanski grad se nahaja nad Ljubljano, na višini 376 m, z njega pa je lep razgled na vse strani neba - na Braje Krim, Polhov Gradec, Šmarno goro ...
Žičasti zid	Vojna	Okupator je postavil okrog mesta žico, ki pa ni mogla preprečiti, da ne bi informacije prihajale tudi izven nje. Okupirana Ljubljana je čakala na konec vojne in ga zmagovalna pričakala, ko je bila bodeča žica odstranjena.	Ljubljana.	Med drugo svetovno vojno so italijanski okupatorji Ljubljano obdali z bodečo žico (1942-1945), da bi na ta način preprečili pretok informacij iz mesta.
Brda	Domovinska	Brda niso samo kraj, kjer stoji pesniku draga rojstna domačija (<i>moja očevina</i>), temveč jih imenuje <i>moja domovina</i> , slajša kakor <i>vina zoreči grozdi</i> . Brda so tudi <i>zadnja straža roda</i> že od slovanske naselitve. So pa tudi kraj pesnikovega rojstva, otroštva in mladosti, kraj kjer je doživel prvo ljubezen pa tudi bridko spoznanje, kaj pomeni biti revni slovenski kolon. Brda so bila tudi kraj trpljenja in zaničevanja, zato je tudi kmalu začutil <i>uporno kri dedov</i> . Brdom ni prizanesla ne prva in ne druga vojna – v obeh so bila uničena, tako hiše kot vinogradi in njive, zato pesnik na koncu z veseljem pozdravlja njihovo svobodo.	Brda.	Gradnik v tej precej dolgi pesmi izpove, kaj mu pomenijo rojstna Brda. Svoja občutja strne v treh verzih na koncu pesmi: <i>O Brda – moja očevina in moje večno hrepenenje in moja večna bolečina ...</i>

Gospasveta	Domovinska	Dolgo so molčali zvonovi cerkve Svete Marije, saj so na Gosposvetskemu polju gospodovali tujci. To pa ne more spremeniti zgodovinskega dejstva, da je bilo Gosposvetsko polje s Krnskimi gradom prvo politično središče Karantancev, od koder so kraljevali karantanski knezi Borut, Gorazd, Kajtimar, Stojmir, Volkun. Čeprav so njihova trupla grizli <i>tujstva črni črvi</i>, njihova slavna dela še niso pozabljena. Naposled je prišel dan, ko so cerkveni zvonovi ponosno zadoneli in pozvali ljudi k orožju in vstaji, da bi si ponovno priborijo svobodo, ki jim je bila pred stoletji vzeta. Kmet je dočakal dan, ko je sam sedel na knežji kamen, ko mu ni bilo potrebno več ponižno sklanjati glave pred tujimi trinogi, ko se je maščeval vsem, ki so ga stoletja poniževali in trpinčili.	Gospasveta (Gospa Sveta, naselje na Gosposvetskega polju S od Celovca); Obir (2139 m visoka gora na Koroškem); Košuta (2000 m visok gorski hrbet na J koroški meji); Dobrač (2166 m visok gorski masiv Z od Beljaka); Peca (gorski masiv Z od Mežice visok 2912 m); Podjuna, Rož, Zila - doline na Koroškem; Golica (1835 m), Stol (2236 m) – vrhova v Karavankah, Ture (Tauren, gorovje v V Alpah); Glina, Drava, Bela, Bistrica, Krka - reke na Koroškem; Krnsko polje (S od današnjega Celovca); Drava; Ural (gorovje na meji med Evropo in Azijo); Triglav; Sava.	Slovesno zvonjenje iz cerkve Svete Marije na Gosposvetskem polju se sliši po vsej Koroški, čez vrhove, doline, grebene, ravnine, daljave, polja in reke. Zvonijo in kličejo ljudi k vstaji, da si ponovno izborijo mir, svobodo ter zahtevajo staro pravdo. S kmetom se veselijo reke, morja in gore od Urala in Triglava.
Žrtvam	Taboriščna	Na začetku pesmi je nagovor Slovincem, ki so življenje izgubili po različnih taboriščih med drugo svetovno vojno. Poslednje bivališče so našli v tuji zemlji, v kateri pa ne morejo v miru počivati, zato jih pesnik vabi nazaj domov med sorodnike in znance. V zadnjih štirih verzih je podana ideja, ki jo sporočajo mrtvi taboriščniki vsem preživelim: samo zemlja, ki je trpela smrtnih muk, je zemlja, ki ji pravimo domovina.	Rab, Gonars, Firenze, Arezz, Dachau, Treviz (taborišča med drugo svetovno vojno), Šmarna gora, Gorjanci, Kuk (ime dvanajstih vrhov v Sloveniji), Krim, Sora, Sava, Krka.	V našeta taborišča je bilo med vojno interniranih tudi veliko Slovencev. Ko so Slovenci umirali po taboriščih, so mislili na domače gore in reke.
Francu Žgurju	Priložnostna posvetilna pesem	Pokojnik ni mrtev, temveč je njegov duh prisoten v kraški prsti, v breskvi, češnji, smokvi, trti, vinu ...	Podraga pod Nanosom.	Podraga je rojstni kraj pesnika Franca Žgurja, ki je bil oče Gradnikove druge žene

				Francke Žgur (ZD 4 2003: 569).
Grob v Brdih (V spomin Srečka Kumarja)	Priložnostna posvetilna pesem	Pesem je Gradnik posvetil svojemu rojaku iz Brd Srečku Kumarju.	Brda, Benečija.	Srečko Kumar je bil rojen v Brdih (Kojško), kjer je tudi pokopan. V središču vasi (pred cerkvijo Marijinega vnebovzetja) stoji monumentalni spomenik posvečen njemu.
Ob usmrčitvi Juliana Grimauja Garcie	Priložnostna posvetilna pesem	Smrt junaka, kakršen je bil Julian Grimaui Garcia, ni brez pomena, saj bo pripomogla k slavi Španije ter k njeni svobodi.	Ebro (reka v SV Španiji), Španija.	Julian Grimaui Garcia je bil vodilni španski komunist, ki je po porazu v španski državljanski vojni živel v tujini. Leta 1963 se je vrnil v domovino ter poskušal obnoviti delovanje komunistov, vendar je bil ujet in usmrčen (ZD 4 2003: 586). Ob njegovi smrti se joče Španija in reka Ebro.

8.4.4 NEZBRANE OTROŠKE PESMI

Nezbranih otroških pesmi je triinštirideset, med njimi ena, v kateri so omenjena krajevna imena. Poleg pesmi je med nezbranimi otroškimi pesmimi tudi devet ugank.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Spomin (Mojim malim tržaškim prijateljem)	Priložnostna pesem	Pesem izraža občutja, ki jih je Gradnik doživel na obisku v Trstu med slovenskimi rojaki. Ti so mu pripravili tako prisrčen sprejem, da ga ni mogel pozabiti.	Trst, Ljubljana, Devin, Plavje (kraj na mejnem prehodu med Škofijami in Trstom).	Pesem je nastala ob Gradnikovem obisku Trsta jeseni 1953 (ZD 4 2003: 660). Trst, Devin, Plavje – območja, kjer živijo (tudi) Slovenci.

8.5. ANALIZA NEOBJAVLJENIH PESMI

8.5.1 NEOBJAVLJENE PESMI od 1933 dalje

Med pesmimi iz tega razdelka je veliko priložnostnih posvetilnih pesmi: v spominske knjige (npr. *Sestrana Metki in Alenčici Šenk v spominsko knjigo*), za nagrobnike (npr. *Za Rabsko pokopališče*), ob jubilejih (npr. *Simonu Gregorčiču ob stoletnici njegovega rojstva*) itd. Take pesmi je Gradnik namenjal prijateljem, znancem in njihovim otrokom in tako formuliral in vzdrževal svoj bralski in občudovalski krog (ZD 4 2003: 587). Sicer pa se v sedemnajstih pesmih pojavljajo zemljepisna lastna imena.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Za otroško pokopališče na Rabu	Priložnostna, posvetilna pesem	Otroci, ki so tragično preminuli v taborišču, naj uživajo srečo vsaj po smrti.	Rab.	Pesem je Gradnik napisal maja 1953 po naročilu Zveze borcev. Namenjena je vsem otroškim žrtvam v taborišču na otoku Rabu.
Prešeren Ljubljani I, II	I. sonet – domovinska II. sonet – domovinska, bivanjska	I. sonet V Ljubljani se je od pesnikove smrti marsikaj spremenilo. Slovenko se ne šepata, temveč glasno in ponosno govori. II. sonet Prešernu se iz groba toži po življenju. Zopet bi rad okusil radost in bridkost življenja. Vendar se hkrati boji življenja, saj ga je strah, da je njegova domovina še vedno polna obskuranov.	Ljubljana.	Ljubljana je bila Prešernu vir bolečine in sreče (ljubezen do Primicove Julije). Ljubljano je ohranil v lepem spominu, čeprav ni shranila njegovega pepela in je zato pokopan na Gorenjskem. V prvi tercini drugega soneta Ljubljano imenuje večna vas.
Gramozna jama	Vojna	V sonetu je opisano streljanje talcev. Okupatorje Gradnik imenuje pijanih satanov zbor, saj po njegovem mnenju, človek ni sposoben zagrešiti tako grozovitega dejanja. Vendar Slovenci niso bili ustreljeni zaman, saj bo njihova kri vezivo, ki bo povezalo narod med seboj.	Gramozna jama - opuščena gramoznica v bližini Žal, kjer so Italijani od februarja 1942 do 1943 usmrtili 124 talcev in obsojencev (ZD 4 2003: 599).	Gramozno jama Gradnik imenuje oltar, na katerem so bili žrtvovani Slovenci, zato je ta kraj svet in preklet.
V Cirilmetodovi ulici	Vojna	Zaradi vseh žrtev ubitih v tej ulici, jo Gradnik imenuje božja pot. A smrti niso izbrisale časti dveh mož pomembnih za naš	Cirilmetodova ulica, Ljubljana.	Pesem se nanaša na 24 talcev, ki so jih tam postrelili Nemci 13. oktobra 1942 kot

		narod, po katerih je ulica dobila ime. Gradnik se v tercetnem delu obrača na sorodnike in prijatelje umorjenih in jih bodri, naj ne pretakajo solz, temveč naj se veselijo svobode, za katero so dali življenja tudi talci ubiti na Cirilmetodovi ulici.		povračilo za smrt bana Marka Natlačna, ki ga je tu likvidirala Osvobodilna fronta. Cirilmetodova ulica v Ljubljani gre vzporedno s Poljansko cesto in se danes imenuje Ulica talcev, med leti 1943 in 1948 se je imenovala Natlačnova ulica (ZD 4 2003: 600).
Nagrobni napis bratoma Igorju in Ivanu Tavčarju	Posvetilna pesem	Pesem govori o tragični smrti dveh majhnih dečkov, ki sta umrla, ko ju je življenje klicalo le k cvetu, k rasti. Pesnik kljub tragičnemu dogodku pesem konča z optimističnimi verzi, saj je smrt samo začetek življenja.	Visoko, Sora.	Igor in Ivan sta bila sinova Igorja Tavčarja (sin Ivana Tavčarja) utemeljitelja znanstvene interne medicine na Slovenskem, s katerim se je seznanil tudi Gradnik, ko je bil na obisku pri Franji Tavčarjevi (ZD 4 2003: 605). Fanta sta umrla pri igri z očetovo lovsko puško leta 1948.
Pesem o Trstu	Domovinska	Gradnik se sprašuje, kakšna bo usoda Trsta, ali bo pripadel Jugoslaviji ali Italiji. Nadalje utemeljuje, zakaj bi moral pripadati Jugoslaviji (slovanska naselitev, naseljenost s Slovenci). Življenje na Krasu je bilo zelo težko in kruto, zato je marsikaterega Kraševca premamil blišč velikega mesta, da je zapustili svoj kamniti dom. Trst pogosto ni izpolnil njihovih pričakovanj, mnogi so umrli. Nekaterim je uspelo v Trstu ustvariti nov dom, za katerega so se pripravljali boriti.	Trst (glavno mesto pokrajine Furlanije v Italiji, na Z delu Krasa), Kras, Istra, Devin.	Pas od Istre do Devina je bil od davnin poseljen s Slovenci, zato je po Gradnikovem mnenju Trst jugoslovanski. Kras Gradnik opiše z naslednjimi pridevniki: siv, bridek, tesen, skalovit, sirotan.
Kako je bilo že, gospod Danilo?	Posvetilna	Gradnik se v zvezi s slavnim igralce spominja dveh stvari. Kako je obiskal Brda v eni izmed svojih igralskih turnej ter njegovega nastop v Gorici, ko je nastopil v vlogi Arhibalda v Shakespearjevi drami Kralj Henrik IV, in mogočnega vtisa, ki ga je pustil njegov nastop na občinstvu.	Brda, Fojana (naselje v Brdih Z od kraja Dobrovo), Števerjan (naselje v Brdih na italijanski strani meje), Gorica.	Danilo je bilo umetniško ime Antona Cerarja (1858-1947), ki je bil najbolj vsestranski soustvarjalec slov. gledališča. V obdobju od preloma stoletja do 1. sv. vojne je bil organizator igralskih turnej po slovenskih krajih v poletnih mesecih, ki niso bile

				samo pomembna spodbuda za iskanje igralskih talentov, temveč so imele narodnobuditeljski in narodnoobrambni pomen za Slovence (ES 2 1988: 172, 173). Fojana, Števerjan – kraja v Brdih, ki jih je gospod Danilo obiskal.
Molitev	Domovinska	Pesem je molitev in prošnja za domovino, za slovenski narod.	Kras, Višarje, Brezje, Sveta gora, Trsat, Bled, Gospa Sveta, Ptujška gora – cerkve posvečene Mariji, vse veljajo za romarsko pot.	Pesnik se v molitvi obrača na Marije najbolj priljubljenih romarskih krajev med Slovenci.
Tržaška zemlja	Narodnoobrambna	Pesem izraža žalost in srd, ker je ogrožena slovenska zemlja in Slovenci v Istri in na Krasu. Pesnik kliče na pomoč vse padle borce v 2. svetovni vojni, naj se ponovno odzovejo Titovemu klicu in naj ponovno stopijo v njegovo vojsko ter pomagajo rešiti tržaško zemljo.	Istra, Kras, Trst.	Pesem je nastala v času napetih odnosov med Italijo in Jugoslavijo od konca druge svetovne vojne do podpisa državne pogodbe z Italijo leta 1947 (ZD 4 2003: 624). Slovenska zemlja (Istra, Kras, Trst) je ogrožena.
Srečanje na Visokem	Posvetilna pesem	Stari Tavčar, ki že dolgo uživa večni pokoj, očita Bogu, da je v smrt poklical mlada fanta, ki še nista užila življenja.	Visoko.	Pesem je Gradnik posvetil Tavčarjevemu in v njej ponovno izpostavil njihovo družinsko tragedijo.
Dr. A. Debeljaku v Radence	Priložnostna, posvetilna pesem	Pesem je napisana z namenom, da bi razvedrila dr. Debeljaka na zdravljenju.	Radenci.	Anton Debeljak (1887-1952) je bil pesnik, publicist in prevajalec. Gradnik mu je s svojimi vezami pomagal, da si je v Opatiji in drugod lahko zdravil astmo (ZD 4 2003: 639).
Bolnica na Golniku svojemu zdravniku	Priložnostna pesem	Lirski subjekt v pesmi je bolnica, ki se zahvaljuje svojemu zdravniku za požrtvovalno in vztrajno delo.	Golnik (kraj pri Tržiču na Gorenjskem s sanatorijem za pljučne bolezni).	Po pričevanju Francke Gradnik je pesem nastala na prošnjo moža neke bolnice (ZD 4 2003: 641).
Na straži smo (Pesem tržaške	Narodnoobrambna	Trst je varen pred osvajalskimi tujci, saj ga branijo slovenski kraji. Pesnik na pomoč kliče vse mrtve borce, naj vstanejo iz	Trst, Devin, Mavhinje, Štivan, Dolina – slovenske	Slovenski kraji so kakor obroč razporejeni okrog Trsta. Vedno so na

mladine)		svojih grobov in pomagajo braniti slovensko zemljo.	občine v okolici Trsta; Škedenj (Servola), Rojan (Roiano) – tržaški četrti.	straži, da odbijejo sovražne napadalce. Pesem je bila napisana ob obisku Trsta leta 1953 (ZD 4 2003: 641) .
Na Špiku	Priložnostna pesem	Priložnostna pesem, ki jo je Gradnik napisal, ko je bil na družinskem izletu na Špiku.	Špik (vrh v V delu Julijskih Alp; osrednji piramidasto oblikovani vrh Martuljkove skupine, visok 2472 m).	Na Špiku so bili Gradnikovi in Širokovi (Albert Širok – mladinski pesnik, prevajalec, uradnik na šolskem ministrstvu in urednik je bil Gradnikov briški rojak) junija 1955 in oba pesnika sta ob tej priložnosti napisala pesem (ZD 4 2003: 645, 646).
Ob otvoritvi razglednega stolpa v Brdih	Priložnostna pesem	Pesem je Gradnik poklonil briškim partizanom, ki niso našli počitka v domači briški zemlji.	Brda, Benečija, Korada (vrh na S Goriških Brd, 812 m).	23 m visok razgledni stolp, ki so ga postavili leta 1961, stoji na hribu Mejnik (321 m) nad Gonjačami. Pri stolpu stoji spomenik posvečen 315. žrtvam druge svetovne vojne.
Drobnarije (naslov ni Gradnikov, ampak uredniški)	Priložnostne enokitične pesmi	Hočeš brez skrbi in brig ... Ko nas predramila je zora bela Izpod Triglava pečine ... Kje so tiste smučine ...	Špik, Ljubljana, Triglav, Pokljuka.	/

8.5.2 NEOBJAVLJENE OTROŠKE PESMI

Neobjavljenih otroških pesmi je triinštirideset. Poleg pesmi je v razdelku devet ugank. V trinajstih pesmih se pojavljajo zemljepisna lastna imena, ki se v večni pesmi pojavljajo naključno, brez konkretne želje po zemljepisni določenosti (npr. *Vrane*, *Žabe*). Izjema so pesmi, ki se nanašajo na Brda.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
Lucipeter ban	Pesem za otroke	Lucipeter je s pohajkovanja po svetu prinesel različne dobrate (<i>žabji sir ...</i>) in čudovite stvari (<i>osata sladke vence fig, volno bolh ...</i>). Potoval je z različnimi prevoznimi sredstvi in po različnem terenu.	Triglavske stene; Cmir (gora v Julijskih Alpah; 2393 m); Prag	Kraji navedeni v tej pesmi so pot, po kateri je Lucipeter ban potoval na Bled.

			(zatrep doline Vrat pod Triglavom); Bled.	
Lucipeter in papiga	Pesem za otroke	Dvogovor med papigo in Lucipetrom.	Studenec (vzhodno predmestje Ljubljane, znano po umobolnici).	Papiga odgovarja Lucipetru, da če bi se naučila vsega, kar gospe govoričijo pri kavi, bi se ji že zdavnaj zmešalo in bi pristala na Studencu. Zato zna samo nekaj najbolj uporabnih besed.
Vnuku	Posvetilna pesem	Gradnik občuduje in se veseli vnukove mladostne razigranosti.	Sava.	Ko bo deček zrasel, bo skakal <i>z mosta v vale Save</i> . Gradnikovemu vnuku je bilo ime Leon in se je rodil leta 1949 (ZD 4 2003: 667).
Hudičevi strici	Šaljiva	Gradnik želi s pesmijo pomiriti skregane Brice in Gorjane. Predlaga naturalno zamenjavo: Gorajani naj dajo Bricem žgance, kašo, čebulo, Brici pa jim bodo plačali s sladko rebulo. Hkrati jim Gradnik priznava prednost, saj Brici nimajo <i>dragotine</i> , s katero bi lahko odkupili goriškega slavca.	/	Gorjani – prebivalci vasi nad Sočo, rojaki Simona Gregorčiča.
Vrane	Pesem za otroke	Vrane se odpravljajo v Novo mesto po nevesto in na gostijo.	Novo mesto.	Vrane letijo v Novo mesto, kjer si bodo zbrale nevesto.
Žabe	Pesem za otroke	Dve žabi se odločata, ali bosta šli na pogreb svojega strica, ki se je do smrti najedel mušič. Ker ima pokojnik zelo sitno ženo, se odločita, da ne bosta šli.	Krim (gora J od Ljubljane; 1107 m).	Ko je ena izmed sogovornic potovala v grez pod Krimom, je prenočevala pri svojem pokojnem stricu in njegovi ženi, česar pa ni ohranila v preveč lepem spominu.
Še ena	Pesem za otroke	Bitka med piratsko in tovorno ladjo. V bitki ni bilo preživelih, ostalo je le nekaj sadja.	Pokljuka, Triglav, Kranjska.	S Pokljuke je mogoče videti v pristan, kjer poteka bitka med tovorno ladjo, ki je priplula s Triglava, in pirati. V bitki so vsi umrli in ostalo je le nekaj pomaranč, ki so končale na Kranjskem.
Pismo	Pesem za otroke	Brat piše svoji sestri Metki pismo, v kateri ji sporoča, da bo odprl trgovino ter ji podrobno opiše, kakšne vrste blago bo v njej naprodaj.	Podgorje, Pokljuka, Krka, Meka, Sahara, Sibirija, Sorško polje, Banat, Honolulu, Jokohama, Kitaj	Iz naštetih krajev bo prišlo blago, ki ga bodo prodajali v trgovini.

			(Kitajska).	
Semenj v Medani	Folkloristična	Ko v Medani priredijo semenj, se zbere staro in mlado z vseh Brd. Semenj sprmljajo običajni dogodki: ples, petje in vriskanje, spogledovanje fantov in deklet, opravljanje vaških tercialk, stojnice s sladkarijami.	Medana, Brda, Vipolže, Kozana, Biljana.	V Medani se na dan semnja zberejo Brici iz sosednjih vasi – Vipolž, Kozane, Biljane.
V Brda	Pesem za otroke	Panorama Brd. V Brdih so <i>stale straže</i> (mejna pokrajina) in vse do Italije in čez mejo se sliši slovenski jezik in vihrajo slovenske zastave. Klimatska slika Brd. Ugodno podnebje in rodovitna prst dajeta ugodne pogoje za uspevanje češenj, breskev, cvetja ter predvsem trte.	Brda, Sava, Dobrava, Drava, Postojna, Vipava, Plavi (Plave, kraj ob Soči SV od Brd), Vrhulje (Vrhovlje je ime dveh naselij v Brdih – pri Kožbani in pri Kojskem), Medana, Krmin (mesto v Furlaniji), Matajur (gora nad Kobaridom; 1642 m), Kanin (gora nad Bovcem; 2587 m), Krn (gora nad Tolminom; 2244 m), Furlanija, Soča, Kras, Čedad, Gorica, Italija, Kojsko, Ural, Triglav.	V Brda se pride čez Plave in Vrhovlje. Pot je res <i>neprijetna za žulje</i> , vendar se splača potruditi, saj se v Brdih odpre prelep razgled na vse štiri strani neba. Ob lepem vremenu je mogoče videti Krmin, Matajur, Kanin, Furlanijo ... ter vse slovenske vasice od Čedada in Gorice, <i>kjer zdaj so naše meje</i> . <i>Od Urala do Triglava</i> – prostor slovanske poselitve.
Tržačanom	Priložnostna pesem	Pesem je Gradnik posvetil Slovincem v Trstu in okolici.	Nabrežina, Kontovel – kraja SZ od Trsta.	Pesem je bila skupaj s pesmijo <i>Spomin</i> na proslavi v Trstu leta 1963 predvajana po mikrofону (ZD 4 2003: 685). Tako so pesnikovo zahvalo izraženo s pesmijo lahko slišali prebivalci v Nabrežini in Kontovelu.
Vožnja v Gorico	Pesem za otroke	Izlet v Gorico, kjer ni več zaveznikov (Angleži, Rusi, Amerikanci), ker je pripadla državi Italiji.	Gorica	Po letu 1947 je Gorica pripadla Italiji, do takrat pa so jo upravljali zavezniki.
Džip	Pesem za otroke	Američani so izumili avto, ki bo z lahkoto premagoval ovire kot so hribi, potoki, jarki in goščave.	Kras.	Džip premaga vse ovire, tudi kamniti Kras mu ne predstavlja

				težav.
--	--	--	--	--------

8.6. ANALIZA FRAGMENTOV

Med fragmenti je devet pesmi, v eni pa se pojavljajo zemljepisna lastna imena.

PESEM	TEMA	IDEJA	KRAJ IN PROSTOR	FUNKCIJA KRAJA
O duša, moja golobica bela	Refleksivna pesem	Razmišljanje o rojstvu človeka.	Afrike puščava, Evfrat, Ganges, Java, Amur, Jenisej, Laba, Volga, Donava, Sena, Alpe, Helada, Nil, Sirta, Tunis, Granada, Krn.	Pesnik se sprašuje, iz katerih krajev je vanj priletela njegova duša.